

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**İSLAMOFOBİ ALGISI VE MÜSLÜMAN GÜVENSİZLİĞİ- ALMANYA VE
POLONYA ÖRNEĞİ**

Zeynep FIRAT

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

TEMMUZ 2018

**İSLAMOFOBİ ALGISI VE MÜSLÜMAN GÜVENSİZLİĞİ- ALMANYA VE
POLONYA ÖRNEĞİ**

Zeynep FIRAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

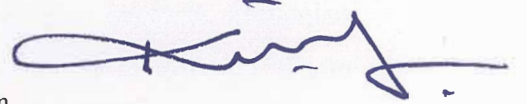
TEMMUZ 2018

Zeynep FIRAT tarafından hazırlanan “İslamofobi Algısı ve Müslüman Güvensizliği – Almanya ve Polonya Örneği” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Doç. Dr. Kürşad TURAN

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

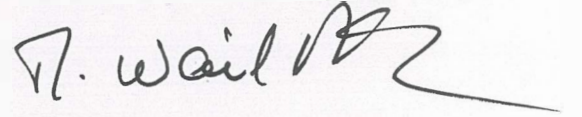
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Başkan: Prof. Dr. M. Nail ALKAN

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

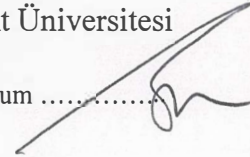
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye: Prof. Dr. Menderes ÇINAR

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Başkent Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi: 05.07.2018

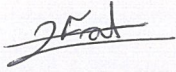
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Saliha AĞAÇ
Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Zeynep Fırat

05.07.2018

İslamofobi Algısı ve Müslüman Güvensizliği- Almanya ve Polonya Örneği

(Yüksek Lisans Tezi)

Zeynep FIRAT

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2018

ÖZET

Radikal İslam'dan beslenen terör saldırılarındaki artış, göç krizi ve buna bağlı olarak Avrupa çapında aşırı sağ siyasi partilere verilen desteğin artması gibi son dönemde yaşanan gelişmeler, İslam'ı Avrupa gündemine bir kez daha tehdit olarak getirmiştir. İslamofobinin Müslümanların zihinlerinde yaygın olarak var olan bir olgu haline gelmesi sonucunu ortaya çıkaran bu gelişmeler, İslam'ı bir tehdit olarak inşa ederken Müslümanlara ve Müslüman gruplara karşı dışlama ve ayrımcılık yaratmaktadır. Avrupalı Müslümanları olumsuz yönde etkileyen gelişmeler olarak gözlemlenen İslamofobi, kendisini Avrupa'da hem bireysel hem de kurumsal düzeyde göstermektedir. İslamofobinin ilk türü bireylerin tutum ve davranışlarında kendisini gösterirken, sonraki tür Avrupa kurum ve kuruluşlarının uygulamalarında ve politikalarında gizli kalmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma Müslüman azınlık gruplarının İslamofobiyi ortaya çıkaran mekanizmaları nasıl algıladıklarını ve bu mekanizmalara referansla toplumsal seviyedeki güvensizliği nasıl inşa ettikleri incelemektedir. Avrupa'da Müslüman güvensizliğinin inşasını inceleyen çalışma ayrıca İslamofobi tarafından ortaya çıkan bu güvensizliğe karşı Müslümanların (sosyal, siyasal, radikal) tepkilerinin gelişiminin de üzerinde durmaktadır.

Bilim Kodu : 114104

Anahtar Kelimeler : Avrupa, İslamofobi, Müslüman Azınlıklar, Toplumsal Güvensizlik

Sayfa Adedi : 131

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Kürşad TURAN

Islamophobia Perception and Muslim Insecurity- The Cases of Germany and Poland

(M.Sc. Thesis)

Zeynep FIRAT

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

July 2018

ABSTRACT

The recent developments such as the increasing number of the terrorist attacks taking its motivation from radical Islam, migration crisis and relatedly growing support for the far-right political parties throughout Europe have brought Islam to the European agenda as a threat once again. These developments, as a result of which Islamophobia became so commonly existing phenomena in thinking of Muslims, produced exclusion and discrimination towards Muslims and Muslim groups by constructing Islam as a threat,. As developments adversely affecting the European Muslims, Islamophobia has manifested itself in Europe at both individual and institutional levels. While the former type of Islamophobia is expressed through individual behaviours and attitudes, the latter is hidden in the practices and policies of European organizations and institutions. In this context, this study examines how Muslim minority groups in Europe comprehend the mechanisms by which Islamophobia is practiced and how they construct insecurities at the societal level with reference to these mechanisms. While analysing the construction of Muslim insecurity in Europe, the study also elaborates on the development of Muslim responses (social, political and radical) towards the insecurity generated by Islamophobia.

Science Code : 114104

Key Words : Europe, Islamophobia, Muslim Minorities, Societal Insecurity

Page Number : 131

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Kürşad TURAN

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının yürütülmesi sırasında mesafeleri sorun etmeyip yardımlarını esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Kürşad Turan’a, çalışmamın her aşamasına yardımcı olan ve maddi ve manevi hep yanımda olan Dr. Öğr. Üyesi Hüsrev Tabak’a, çalışmalarım sırasında ümit veren ve destek olan Dr. Öğr. Üyesi Seven Erdoğan’a, çalışmamda kullandığım veriler için Polonya’daki bireylere ulaşmamı sağlayan “Köln UETD” çalışanı Mehmet Akkoç’a ve son olarak çalışmam sırasında stresimi çekme zorunda olan Fırat ailesine teşekkürlerimi borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. AZINLIKLAR VE TOPLUMSAL GÜVENSİZLİĞİN İNŞASI.....	7
2.1. Toplumsal Güvenlik.....	7
2.1.1. Tanım ve gelişim.....	7
2.1.2. Mekanizmalar.....	14
2.2. Azınlık Topluluklar ve Toplumsal Güvensizliğin İnşası	18
3. TARİHSEL ARKA PLAN: AVRUPA, MÜSLÜMAN TOPLULUK LAR VE İSLAMOFOBİ.....	27
3.1. Avrupa’da Müslüman Toplulukların Oluşumu ve Yapısı	27
3.2. Avrupa’da Yabancı Düşmanlığı ve Azınlıklar	34
3.3. Avrupa’da İslamofobi	41
3.3.1. Söylemleri.....	43
3.3.2. Araçları	46
4. AVRUPA’DA İSLAMOFOBİ SEBEPLİ MÜSLÜMAN GÜVENSİZLİĞİNİN SÖYLEMSEL İNŞASI.....	51
4.1. Müslüman Güvensizliğini Ortaya Çıkaran Mekanizmalar	51
4.2. Toplumsal Güvenikleştiriciler ve Güvenlik Gündemleri.....	60

4.3. Müslüman Güvensizliği: Algı mı Gerçek mi?.....	67
5. AVRUPA’DA MÜSLÜMANLARIN İSLAMOFOBİ KAYNAKLI GÜVENSİZLİĞE CEVAPLARI/TEPKİLERİ/SONUÇLARI.....	75
5.1. Sosyo-Kültürel Tepkiler.....	75
5.2. Siyasi Tepkiler.....	81
5.3. Radikal Tepkiler	86
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	93
KAYNAKLAR	101
EKLER.....	127
EK-1. Yarı Yapılandırılmış Mülakat Formu	128
EK-2. Mülakatta Yer Alan Kişiler.....	129
ÖZGEÇMİŞ	131

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BM	Birleşmiş Milletler
EUMC	European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia
ECRI	European Commission against Racism and Intolerance
FRA	European Union Agency for Fundamental Rights
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
SETA	Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı

1.GİRİŞ

İslamofobi Müslümanlara, İslam'a, İslami kurumlara ve kuruluşlara karşı rasyonel olmayan korku, nefret gibi duyguları ve Müslümanlara karşı aktif bir ayrımcılığı ifade etmek için kullanılan bir terim olarak ortaya çıkmaktadır. Son dönemde Müslüman ülkelerden Avrupa'ya yaşanan yoğun göç ve göç edenlerin çoğunluğa entegre olup olamamasından kaynaklanan tartışmalar nedeniyle bu terim Avrupa'da daha sıklıkla duyulur hale gelmiştir. Hal böyle olunca Müslümanların bu durumdan nasıl etkilendiği de İslamofobi literatürü için önemli bir konu haline gelmiştir. Bu amaçla kaleme alınan bu tez çalışmasında Avrupa'da hem siyasal hem de toplumsal alanda yaygın hale gelen İslamofobi pratiklerinin Müslüman azınlıklar üzerindeki toplumsal güvensizliği analiz edilmekte ve Müslüman azınlıkların bu güvensizliğe karşı verdikleri tepkiler incelenmektedir. Çalışma sıklıkla ulusal toplulukların güvenlik algılarını açıklamak için kullanılan toplumsal güvenlik anlayışının azınlıklık toplulukların güvenlik algı ve anlayışlarını incelemek için kullanılabilmesinin sınırlarını tartışmaktadır. Bu minvalde çalışma, kavramın azınlıklık toplulukların toplumsal güvensizliklerinin inşasını anlamak için kullanılabileceğini savunmaktadır. Bu çerçevede çalışmada Avrupa'da yaşayan Müslüman azınlık toplulukların toplumsal güvensizliklerinin inşası süreci incelenmekte ve Müslüman azınlıkların güvenlik referanslı hareketleri analiz edilmektedir.

Avrupa'nın Müslümanlarla tanışması İslam ile Hristiyanlık etkileşiminin başlangıcına kadar götürülebilse de Müslümanların Avrupa'nın zihninde bir biçim alması 711 yılında, İspanya'nın fethiyle olmuştur. Avrupa'daki Müslüman etkisi bu fetih haricinde Osmanlı'nın Avrupa'da toprak fetihleriyle de devam etmiştir. Daha sonra sömürgecilik ve sömürgecilik sonrası etkileşimler de Müslümanların Avrupa kıtasında yerleşmesi sürecini başlatmıştır. Ancak Müslüman azınlıkların yoğun bir şekilde bu kıtada oluşumu İkinci Dünya Savaşı sonrasına işçi sözleşmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı

sonrası ekonomik zararı telafi etmek için ülke dışından özellikle Müslüman ülkelerden Avrupa'ya alınan işçi göçleri Müslüman nüfusunun daha sonraları 1970'lerdeki aile birleşimi gibi durumlarla kıtada büyümesine sebep olmuştur. Günümüzde bu Müslüman nüfusu Avrupa nüfusunun yaklaşık yüzde altısını oluşturmaktadır.

Müslümanların gittikçe artan bir şekilde Hristiyan çoğunluklu bir kıtaya yerleşmeye başlaması, Hristiyanlık ve İslam dini arasında süregelen tarihsel bir rekabeti de içerisinde barındırdığı söylenen Müslümanlar ile Avrupa ilişkilerinde yeni bir dönem açmıştır. Rekabet neticesinde oluşan karşıtlık Müslümanların kıtada diğeri olarak ortaya çıkmasına neden olmuş ve İslamofobi gibi kavramların uluslararası literatürde seslendirilmesine kaynaklık etmiştir. 11 Eylül saldırıları ile somut bir zemin kazanan İslamofobi, Radikal İslamcılar tarafından yapılan 2004 Madrid ve 2005 Londra bombalamaları, filminde İslam'ı yanlış sergilediği nedeniyle Hollandalı film yapımcısı Theo Van Gogh'un öldürülmesi ve Hz. Muhammed ile ilgili Danimarka'da yaşanan karikatür krizi ile daha ileri seviyeye taşınmıştır. Bu olayların etkisiyle ayrımcılık, şiddet ve kötüleme gibi Batıda Müslümanlara karşı sergilenen olumsuz tutumların artması "bir İslam korkusu mu, karşıtlığı mı var" sorusu çerçevesinde İslamofobi kavramına çok sık başvurulmasına neden olmuştur. Günümüzde Avrupa'da yaşanan göçmen krizi ve İslam dinini kullanan IŞİD terör örgütünün eylemleri, Müslüman algısını daha da kötü hale getirerek İslam'ın terörizm, fakirlik, modernite düşmanlığı gibi kavramlarla birlikte kullanılmasının önünü açmıştır.

Bu çerçeve sonucunda İslamofobi ile ilgili birçok şey yazılıp çizilmiş, Müslüman azınlıkların Avrupa'da İslamofobi kaynaklı durumlara maruz kaldığına dair birçok raporlar düzenlenmiştir. Müslüman hükümet dışı örgütlerinin yanında Avrupa kurumlarının yaptığı çalışmalar da bu durumun seslenmesine kaynaklık etmiş ve etmektedir. Bu noktada 2006 yılında Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı Üzerine Avrupa Gözetleme Merkezi'nin (*European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia-EUMC*) yürüttüğü çalışmalar İslamofobi kavramının Avrupa'da kurumsal manada da kabul edildiğini ispatlar niteliktedir. Kurum'un bu bağlamda Avrupa'daki Müslümanları izleyip ve onlarla röportaj yapıp yürüttüğü iki çalışma ve öncesindeki yuvarlak masa toplantıları önemlidir. Yine EUMC'nin ırkçılık ve yabancı karşıtlığına dayanan kısıtlı vizyonun genişletilerek yeni bir

kurumsal yapıya dönüşmesiyle ortaya çıkan Temel Haklar için Avrupa Birliği Ajansı'nın (*European Union Agency For Fundamental Rights-FRA*) yıllık raporları incelendiğinde İslamofobiye bu raporlarda her zaman değinildiği gözlemlenmektedir.

İslamofobiyle ilgili bu tip raporlar ve çalışmalar incelendiğinde odak noktasının ayrımcılık, fiziksel ve sözlü şiddet eylemleri gibi İslamofobinin somut bir şekilde görülebildiği durumlar olduğu görülmüştür. Bu durumların oluşmasına kaynaklık eden mekanizmalara ya da Müslüman güvensizliğinin kimler tarafından ve nasıl inşa edildiğine görece daha az değinildiği görülmüştür. Ayrıca Müslümanların bu güvensizliğe verdiği tepkileri bir araya toplayan kapsamlı bir çalışmanın da eksikliği fark edilmiştir. Bu minvalde çalışmanın temel amacı genellikle siyasi mercide kullanılan İslamofobinin Avrupa'da Müslüman azınlıkların gündelik yaşamlarına nasıl dahil olduğunu ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda Müslüman azınlıkların toplumsal güvensizliklerini analiz etmeye yarayacağı düşünülen “İslamofobinin Avrupa'da nasıl Müslümanların gündelik yaşamının bir sorunu haline geldiği, Müslüman azınlıkların bu güvensizliği nasıl inşa ettiği ve bu güvensizliğin sonucu olarak Müslümanların nasıl tepkiler verdiği gibi sorulara cevap aranmıştır.

Çalışmanın bu bağlamda önemi Avrupa'daki Müslüman azınlıkların güvensizlikle başa çıkma pratiklerini ve bu pratiklerin sonuçlarını analiz ederek İslamofobi literatüründe çok dikkat çekilmeyen bir yere vurgu yapıyor olmasıdır. Çalışmanın bir diğer önemi toplumsal güvenlik kavramını azınlıklar ve göçmenlerin güvenliği bağlamında inceleyecek olmasıdır. Çünkü kavram Kopenhag Okulu tarafından ortaya atıldığından beri Avrupa'nın ev sahibi topluluklarının güvenliği ile ilgili okumalarda kullanılmış ve bu topluluklardan azınlıklara gelen tehdide yeteri kadar önem verilmemiştir. Oysaki toplumsal güvenlik devlet güvenliğinden ayrı olarak devletin içerisinde farklı etnik, dini yapılarda bulunan toplulukların güvenliğine de dikkat çekmektedir. Bu bakış açısına göre devletin güvenliği her zaman içerisindeki toplulukların güvenliği anlamına gelmemektedir. Ayrıca nasıl egemenlik devletin kurtuluşu anlamına geliyorsa toplumsal güvenlikte kimlik toplumun kurtuluşu anlamına gelmektedir. Görüldüğü üzere kimlik, toplulukların korunması için güvenlikleştirilen bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Kimliğin güvenlikleştirilmesi burada geniş toplulukların taşıdığı aidiyet hissi sonucunda oluşturulan “biz” hissiyatının tehdit edilmesi ya da bu şekilde hissettirilmesi anlamına gelmektedir (Buzan, Waever, & Wilde,

1998). Güvenlikleştirme süreci ise bu anlayışta “biz”in karşısındaki ötekinin politik bir düşman olarak üretilmesiyle gerçekleşebilmektedir (William, 2003, s. 514). Bu durum da bahsi geçen topluluklarda sözü geçen kurumsal bir gücün konuşma eylemleri ile inşa edilmektedir. Bu teorik çerçeveye Avrupa’daki Müslüman azınlıkların durumuna bakıldığında, İslamofobinin kurumsal manada Avrupa’da oluştuğunun iddia edilmesi nedeniyle Müslümanların devlet eliyle kendilerini güvensiz hissettiği durumların olduğu görülmüştür. Yani devletin güvenliğiyle Müslüman topluluklarının güvenlik sınırları birbiriyle uyuşmayabilmektedir. Yine İslam kimliğine gelen tehdit nedeniyle Avrupa’daki bazı Müslüman toplulukların kendi güvenliğinin akıbetinden endişe etmesi bu noktada onları çoğunluk topluluğundan ayırmaktadır. Bu bağlamda çalışma diğer toplumsal güvenlik çalışmalarından ayrılarak İslamofobi nedeniyle hem dini hem de etnik kimliklerini tehlikede hisseden Müslüman azınlıkların güvensizliklerinin ve hangi noktalarda bu durumun oluştuğunun anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Böylelikle çalışma Avrupa’da nüfus olarak en büyük azınlık olan Müslümanların güvenliğine odaklanarak toplumsal güvenlik literatüründeki büyük bir eksikliği ortaya çıkaracağı öngörülmektedir. Bu çerçevesiyle çalışma sosyolojik bir boyuta da sahiptir.

Yukarıda hem teorik hem de kavramsal çerçevesi çizilen çalışma genel olarak sosyal bilimlerle ilgili yapılan çalışmalarda kullanılan nitel araştırma yöntemiyle devam ettirilmiştir. Araştırmaya temel teşkil edecek veriler öncelikle kütüphane ve arşiv taramasıyla tespit edilmiştir. Online kütüphaneler ve online makale siteleri verilerin alındığı diğer önemli başvuru merkezleri olmuştur. Bu bağlamda araştırma verileri; basılı kitaplardan, süreli yayınlardan, ikincil verilerin elde edilebildiği analiz ve hem Müslümanların hem de Avrupa kurumlarının derlediği analiz ve raporlardan, güncel durumların takip edilebildiği online gazetelerden yararlanılmıştır. Birincil verilerin elde edilmesi için Avrupa Birliği’nin bir doğu ve bir batı ülkesi olarak seçilen iki ülkede yüz yüze mülakatlar yapılmıştır. Batı Avrupa’dan Almanya, Doğu Avrupa’dan ise Polonya seçilmiştir. İki ülkede de farklı etnik, mezhep ve meslek gruplarıyla görüşülerek Avrupa’nın çok çeşitli Müslüman yapısı çalışmada da temsil edilmek istenmiştir.

Çalışmada Almanya’nın seçilmesinin nedeni Müslüman nüfusunun çok yoğun olması hem de son dönemde göçmen ve mülteci krizleriyle çok fazla gündeme gelmesinden

kaynaklanmaktadır. 2010 yılında Almanya Cumhurbaşkanı Christian Wulff “İslam Almanya’nın bir parçasıdır” sözüyle Müslümanların Avrupa’daki İslam kimliğine dair bir nevi güvence vermiştir. Ancak 2018’in Mart ayında göreve başlayan İçişleri Bakanı Horst Seehofer, "İslamiyetin Almanya'da yeri yok" (Sözcü, 2018) sözüyle bu güvence yerini güvensizlikle değiştirmiştir. Aynı şekilde “Müslümanlar bizle yaşamalı, yanımızda ya da bize karşı yaşamamalı” (Sözcü, 2018) diyerek Müslüman topluluklarının farklı kimliğinin asimile edilmesi gerektiği yorumu çıkarılabilecek konuşmalarda bulunmuştur. Görüldüğü üzere Almanya her ne kadar yoğun bir Müslüman nüfusa sahip olsa da İslam ve Müslümanlarla ilgili önyargılı durumlar devam etmektedir. Bu açıdan çalışmada Almanya’nın tercih edilmesi Müslümanların İslamofobi ve güvensizlik algısına dair önemli verilerin elde edilmesini sağlayacağı düşünülmüştür.

Polonya’nın tercih edilmesinde en büyük etken Polonya’da Müslüman varlığının çok düşük bir seviyede bulunmasına rağmen İslamofobik söylemlerin çok yüksek seviyelerde olmasından kaynaklanmaktadır (Bayraklı & Hafez, 2016). Aynı şekilde Polonya’nın popüler haftalık dergisi WSieci, Avrupa bayrağına sarılı sarışın bir kadının kahverengi ve siyah renklerde olan üç el tarafından çekştirildiği bir görseli kapak sayfasına koyarak “Avrupa’nın İslami Tecavüzü” şeklinde bir başlıkla Avrupalıları Müslümanlara karşı uyarmıştır (Islam, 2016). Bu da İslamofobinin oluşmasında Müslüman varlığının bir ihtiyaç olmadığını göstermesi açısından önemli görülmektedir. Polonya’nın bu minvalde bu çalışma için İslamofobinin algılanışı ile ilgili önemli notları beraberinde getireceği düşünülmüştür.

Çalışmanın bu bağlamda bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma Avrupa kıtasındaki Müslüman azınlıklarla sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda Müslüman azınlıkların yoğun bir şekilde oluşmaya başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden günümüz Avrupası arasındaki tarihsel süreç incelenmektedir. Yine hem maddi hem manevi imkanlar nedeniyle iki ülkede yalnızca 20 kişi üzerinden bir mülakat çalışması yürütülebilmiştir. Ancak birçok hükümet dışı örgütlerin ve Avrupa bünyesindeki kurumların yürüttüğü raporlardan elde edilen verilerle bu eksikliğin giderildiği düşünülmektedir.

Son olarak çalışmanın yapısına bakıldığında çalışmanın dört bölümden oluştuğu görülmektedir. İlk bölümde çalışmanın kuramsal zeminini sağlayacak olan toplumsal güvenlik olgusuna odaklanılmıştır. Toplumsal güvenliğin ne olduğunu, nasıl geliştiğini ve hangi mekanizmalarda kendini gösterdiğine dair bilgiler verilmiştir. Daha sonra azınlıkların toplumsal güvenliğinin inşasına değinilerek Müslüman azınlıklar şeklinde özele inmeden toplumsal güvenlik literatürüyle ilgili genel bir tablo çizilmiştir. İkinci bölümde Avrupa ile Müslüman azınlıkların ilişkisiyle ilgili tarihsel bir arka plan verilerek İşlamofobinin ne zaman duyulmaya başladığına ve hangi araçlarla ortaya çıktığına dair literatür yazılmıştır. Müslüman azınlıkların karşılaştığı durumun yabancı karşıtlığından bir nevi daha başka bir şey olduğunu göstermek için bu bölümde ayrıca Avrupa'nın yabancı düşmanlığı ile ilgili tarihsel sürece ve iddia edilen karşıtlıkla ilgili raporlara yer verilmiştir. nc bölümde ise Avrupa'da İşlamofobi kaynaklı Müslüman güvensizliğinin inşası sürecine girilmiştir. Bu süreçte kimlerin bazı konuları Müslüman azınlıklar için güvenlik konusu yaptığına ve nasıl yaptığına dair analizlere yer verilmiştir. Son olarak bahsi geçen bu bölümde yapılan farklı güvenlik yorumları ve algıları karşılaştırılarak Müslüman güvensizliğinin algıda mı gerçekte mi olduğuna dair bir yorumlamayı ortaya çıkaracak bir altyapı verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde Müslüman topluluklarının Avrupa'da algıladıkları bu güvensizliğe verdiği bireysel tepkilerin yanında toplumsal tepkilerine de yer verilmiştir. Bölüm sosyo-ekonomik, siyasal ve radikal tepkiler olarak başlıklandırılıp Müslümanların bu güvensizlikle mücadelesine de yer verilmiştir.

2. AZINLIKLAR VE TOPLUMSAL GÜVENLİKSİZLİĞİN İNŞASI

2.1. Toplumsal Güvenlik

2.1.1. Tanım ve Gelişim

Toplumsal güvenlik kavramı Soğuk Savaş sonrası dönemde güvenlik üzerine yapılan çeşitli tartışmalar sonucu Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Bu kavram, uluslararası güvenlik literatürüne Kopenhag Barış Araştırmaları Enstitüsü’ndeki bir grup akademisyen tarafından kazandırılmıştır (Waever, Buzan, Kelstrup, & Lemaitre, 1993). Bu açıdan kavram, Kopenhag Okulu’nun köşe taşlarından birini oluşturmaktadır. Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında devlet dışı tehditlerin artması, kaçınılmaz bir şekilde güvenliği sadece devlet güvenliğiyle sınırlandıran realist bakış açısının sorgulanmasına neden olmuştur. Bu geleneksel güvenlik anlayışında, devletin siyasi ve yasal yapısından ayrı sosyal, kültürel ve psikolojik oluşum olarak tanımlanabilecek olan topluma çok az yer verilmiştir. Bunun yerine toplum, ulus-devlet anlayışıyla örtüşen devletin vazgeçilmez bir birimi olarak ele alınmıştır: Her devletin bir ulusu, her ulusun bir devleti vardır (Theiler, 2003). Ancak Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan farklı etnik gruplar, ırklar ve uluslar gibi toplulukların farklı ülkelerdeki durumları ve onlardan kaynaklanan güvensizliğin ya da onların güvensizliğinin neden olduğu şiddetli çatışmalar, toplumun güvenlik çalışmalarında ayrı bir birim olarak yer almasına giden süreci başlatmıştır.

Bu süreçte toplum ilk başta devlet güvenliğine tehdit olarak ortaya atılan beş sektörden birisi olarak ortaya çıkmıştır. Barry Buzan’ın ortaya attığı bu sektör ayrımları (Buzan, 2009), devlete çoğunlukla askeri durumlardan tehdit geldiğine dair odak noktasına sahip olan bu geleneksel güvenlik anlayışına karşı bir eleştiri getirmiştir. Buzan bu bağlamda güvenliği askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevre güvenliği olmak üzere beş sektöre

ayırmıştır (2009, s. 107-119) Ancak Buzan’ın bu ayrımlara gitmesinin nedeni tehdit edilen şeyin devlet dışında bir şey olduğunu göstermek değildir. Bu sektörler devletten bağımsız değildir, hangi güvenliğin önce geleceğine devlet karar vermektedir. Tehdit edilen şey, korunması gereken şey yine devletin egemenliği ve toprak bütünlüğü olarak ortaya çıkmaktadır (Waever, 1993, s. 24). Buzan’ın buradaki amacı tehdit edenleri ortaya çıkararak güvenlik analizlerinin karmaşıklığını kolaylaştırmaktır (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 8). Bu şekilde gerçek tehdit ortaya çıkarılabilecek ve en iyi şekilde onunla nasıl uğraşılacağı öngörülebilecektir.

Soğuk Savaş’ın bitmesi, güvenlik çalışmalarında realist güvenlik anlayışına eleştiri getiren Buzan’ın da dahil olduğu “genişlemeci ve derinleşmeci grubunu”¹ kuvvetlendirmiş ve toplum burada inşacı güvenlik yaklaşımı perspektifine dahil edilmiştir. Bu anlayışta güvenlik öznel bir durum olarak kabul edilmiş ve tehditlerin askeri güç gibi yalnızca maddi bir biçimde bulunmadığı öne sürülerek güvenlikle ilgili durumlara toplumun da dahil olduğu sosyal ilişkiler de yansımıştır (Krause & Williams, 1996, s. 242). Birçok siyaset ve sosyal bilimci kimlik, etnik gruplar, ekonomi, kültür gibi konuları çalışmaya başlaması (Buzan & Hansen, 2007), daha sonra inşacı anlayıştan da farklı ekollerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Baysal & Lülecı, 2015). Eleştirel Güvenlik yaklaşımı ve Kopenhag Okulu’nun ortaya çıkardığı söz-edim(konuşma eylemi-*speech act*) yaklaşımı bunlardan bazılarıdır. Bu ekollerin hepsi de topluma ve toplum güvenliğine farklı pencerelerden bakmaya çalışmıştır.

Bu çerçevede Kopenhag Okulu’nun araştırmacılarından biri olan Ole Waever’in (Waever, 1995) “Güvenlikleştirme ve Güvenlik Dışılaştırma” (Securitization and Desecuritization) adlı çalışması, toplumun yukarıda sözü geçen farklı güvenlik anlayışlarında nasıl yer aldığını göstermesi açısından önemlidir. Waever bu çalışmasında geleneksel devlet merkezli, eleştirel geniş ve söz-edim güvenlik yaklaşımlarına önem vererek toplumsal güvenlik kavramını değerlendirilmiştir. Bunlardan ilkinde yani devlet merkezli geleneksel anlayışında “toplum devleti tehdit edebilir” görüşü hakimdir. Bu anlayışa göre, devletsiz bir toplumun ya da devletin içindeki bir azınlığın güçlenmesi devlet tarafından bir güvenlik

¹ Genişlemeci ve derinleşmeci anlayışların da dahil olduğu güvenlik tartışmaları için bkz. Buzan, B. ve Hansen, L.(2009). The Evolution of International Security Studies, Cambridge: Cambridge University Press.

problemi olarak görülebilir. İkinci olarak güvenlik kavramını daha geniş perspektiften alarak güvenliğe konu olabilecek durumlarda artırımı giden eleştirel yaklaşım ise mültecilerin ve göçmenlerin devlete bir tehdit oluşturup oluşturmadığına dair tartışmalara kilitlenmiştir. Son olarak Kopenhag Okulu'nun savunduğu kimlikle ilgili belli sorunların güvenlikleştirilmesini dikkate alan söz edim(*speech act*) yaklaşımı ise toplumsal süreçlerin zaten kendilerini güvenlik ögesi olarak görmeye başladıklarını ama önemli olanın bu problemleri güvenlik dışı terimlerle çözmek olduğunun altını çizmektedir. (Waever, 1995, ss. 46-48).

Kopenhag Okulu'nun güvenlik anlayışında “toplumsal süreçlerin güvenlik ögesine dönüşmesi” ve “güvenlikleştirme” durumu bu noktada üzerinde durulması gereken iki önemli durum olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu durumların nasıl oluştuğunun anlaşılması, Kopenhag Okulu tarafından toplumsal güvenlik kavramının neden kendi başına bir birim olarak ele alındığının anlaşılmasına da yardımcı olacağı öngörülmektedir. İlk durumda toplum ve toplumsal süreçler ayrı bir seviyede değerlendirilmekte ve toplum, güvenliği adına konuşabilen bir kurum olarak ele alınmaktadır. Toplumun ve toplumsal süreçlerin bu şekilde ele alınmasında Okulun topluma yüklediği değerin ve anlamın büyük bir etkisi vardır. Okul toplumsal güvenliği Durkheim'in toplum tanımlaması üzerine inşa etmiştir. Durkheim'e göre toplum nevi şahsına münhasır (*sui generis*) bir kavramdır ve sadece bireyler üzerinden yapılan indirgemeci biyolojik bir çalışmayla değerlendirilememektedir (Lefebvre & White, 2010). Dahası bireyler her zaman daha kolektif bir yapının üyesidir ve kendilerini o topluluk sayesinde tanımlamaktadırlar. Bu çerçevede Kopenhag Okulu toplumu bireylerin toplamından daha başka bir şey olarak düşünmüştür (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, ss. 40-41). Onlara göre toplum devletten de farklı bir şeydir. Değişen uluslararası sistemde, aşağıda da daha detaylı anlatılacak olan, devlet ile toplumunun sınırlarının her zaman uyuşmadığının görülmesi de Okulu bu noktada yönlendirmiştir. İkinci durum olan “güvenlikleştirme” ise Kopenhag Okulu'nun uluslararası güvenlik literatürüne kattığı en önemli kavramlardan biri olduğu için üzerinde ayrıca durulması gereken bir ehemmiyete sahiptir.

Güvenlikleştirme kuramı Kopenhag Okulu'nun güvenlik yaklaşımının temelini oluşturduğu gibi devlet güvenliğinden ayrı bir birim olarak ele alınan toplumsal güvenlik kavramı da bu kavram üzerinden ele alınmıştır. Bu nedenden ötürü toplulukların

güvenlikleştir(il)me süreçlerine nasıl dahil olduğunu anlatmadan önce güvenlikleştirmenin ne demek olduğunu anlamak önem arz etmektedir. Güvenlikleştirme kuramına göre güvenlik bir konuşma eylemidir, böylelikle bir şey güvenlik meselesi olarak etiketlenmiş ve ortaya çıkmış olmaktadır (Waever, 2004; Waever, 1995). Bu süreçte tehdidin gerçek olup olmaması önemli değildir; önemli olan istenilen şeyin tehdit görünümünde öne sunulması, toplumsal olarak inşa edilmesidir (Munster, 2012). Güvenlikleştirme iki adımdan oluşmaktadır. Güvenlikleştirmenin ilk basamağında bir konu konuşma eylemleriyle siyasileştirilme retorikleriyle kamu politikasının bir konusu haline getirilir. Daha basit bir ifadeyle siyasal alan dışındaki kamusal bir sorun siyasal alana dahil edilir. İkinci basamak ise sorunlara acil ve olağanüstü önlemlerin alınması sonucunu doğurmasıyla sorunun güvenlik sorunu haline gelmesidir. Yani konu artık güvenlikleştirilmiş bir alana geçmiştir. Böylece konu varoluşsal bir tehditmiş gibi kamuya sunulmuş ve diğer konulardan öncelik kazanmış olur. (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, ss. 23-24). Fakat her hangi bir vakanın her hangi bir grup tarafından her hangi bir zamanda tehdit olarak inşa edilmesi yani bir sorunun güvenlikleştirilmesi mümkün değildir. Kopenhag Okulu'na göre başarılı bir güvenlikleştirme için üç koşul bulunmaktadır (Waever, 2003, s. 10). İlk olarak bir sorunun varlıksal bir tehdit olarak sunulması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle hedef bir kitlenin söylemlerle, sorun çözülmezse kendileri için başka bir çıkış yolu olmadığına inandırılması gerekmektedir. Bu ikna etme eylemi herhangi bir kitle tarafından değil topluluklarda sözü geçen baskın bir grup tarafından gerçekleşmelidir. Kısacası güvenlikleştirme kurumsal bir ses, Okulun ifadesiyle güvenlikleştirici aktör, tarafından dillendirilmelidir (Waever, 1995, s. 57). Daha sonra güvenlikleştirici aktör tehdide karşı acil ve olağandışı önlemlerin alınmasının gerekli olduğunu iddia eder. Bu güvenlikleştirmenin ikinci koşuludur. Son koşul ise normal siyasi prosedürlerde kural dışına çıkılmasına neden olacak bu acil önlemlere karşı kamunun ikna edilmesidir (Buzan, Waever, & Wilde, 1998; Waever, 1995; Waever, 2003). Kısacası bu güvenlikleştirme sürecinde hedef bir kitlenin desteğini almak çok önemlidir. Aksi takdirde devlet soruna karşı vereceği güç kullanımı gibi anti-demokratik tepkileri meşrulaştıramayacak ve sonucunda başarılı bir güvenlikleştirme gerçekleşemeyecektir. İktidardakiler bu bağlamda bazen öncelik kazanmasını istedikleri konuları güvenlikleştirerek yapacakları fiilleri meşrulaştırma yoluna gidebilmektedir. Görüldüğü üzere güvenlik normal siyaset prosedürleriyle ele alınamamakta ya da başarılamamakta ve böylece demokratik alanın daraltılmasıyla siyaset alanından güvenlik alanına geçmektedir. Bu açıdan güvenlik negatif bir durum olarak görülmektedir (Waever, 2003, ss. 10-12).

Güvenlikleştirmenin alanına dahil olan sorunlar ülkeden ülkeye zamandan zamana göre değişmektedir. Yine de soğuk savaş dönemine kadar geleneksel güvenlik anlayışı kapsamında odak noktası askeri sorunlar ve güç kullanımı olmuştur. Buzan (1993, s. 51) “İnsanlar, Devletler ve Korku” (*People, States and Fear*) adlı çalışmasında yukarıda bahsi geçen sektör ayırımına giderek devletin güvensiz olmasının kaynağının sadece askeri tehditlerle sınırlı olmadığını göstermiştir. Özellikle toplumsal sektöre önem vererek toplumsal güvensizliğin devletin istikrarına dış tehditlerden daha ciddi bir tehdit olabileceğini tartışmıştır. Kimlikte ve sosyal tutarlıkta bozulmaların güvenlikleştirilip güvenlik sorununa dönüşebileceğini göstermeye çalışmıştır. Bu bakış açısına göre toplum güvensiz olduğu müddetçe devletin güvenliği de istikrarlı olamayacaktır. Toplumunda sorun olan bir devlet de dışarıdan gelen diğer tehditlere karşı daha savunmasız olacaktır (Buzan, 1993, s. 57). Fakat yukarıda da değinildiği üzere burada tehdit edilen yine devlettir, toplum ise sadece devleti tehdit edebilecek bir sektör ya da arenadır. Dahası eğer devlet için güvenlik mevzubahis ise toplumsal güvenlik kavramı devletin topluma rağmen güvenli olması olarak yorumlanacaktır. Yani toplumsal güvenlik yüksekken toplum güvensiz olabilecektir (Buzan & Waever, 2003, s. 70).

Kopenhag Okulu günümüz tartışmalarında toplumu devlet güvenliği için analiz eden bu eski güvenlik çalışmasının artık savunulamaz olduğunu göstermiştir. Çünkü Soğuk Savaş’ın ardından artan sayıdaki yeni ulus-devletler ve farklı etnik, din ve dil grupları arasındaki ilişkiler, ve bunların sonucunda kimlik sorunları, azınlık hakları gibi dünya meselelerinde toplum yönünde değişen gündem akademik tartışmaların gündeminde yer almaya başlamıştır. Bu eski tartışmalarda ise farklı topluluklarla çok kültürlü hale gelen devletler ve ulus üstü entegrasyon projeleriyle devletlerden ziyade toplulukların siyasi aktör olarak yükselişi ve bu yükselişle toplulukların dünya işlerini hem etkileyen hem de dünya işlerinden etkilenen bir aktör olarak ortaya çıkması yer bulamamıştır. Bir diğer ifadeyle, bu eski güvenlik anlayışında devletsiz halklar ve devletin sınırlarını aşan toplumlar göz önünde bulundurulmamış ve toplumların kendi başına güvenlikleri ele alınmamıştır. Ancak yukarıda söylenildiği gibi toplumun kimlikler üzerine daha fazla yoğunlaşması ve kimliğin bir rekabet objesi haline gelmesi, güvenliği toplum bağlamında çalışmayı zorunlu hale getirmiştir. Bu yüzden okula göre yapılması gereken toplumu ayrı bir çerçevede değerlendirmektir. Fakat böyle yaparak devletin güvenliğine alternatif bir

bakış açısı getirmeye çalışmamışlardır. Güvenliği yeniden kavramsallaştırma yoluna giderek devlet güvenliği ve toplumsal güvenliğin ikililiğiyle çalışmışlardır (Waever, 1993, s. 25). Toplum bu anlayışta hem devlet güvenliğinin ayrılmaz bir parçası hem de kendi güvenliği içinde ayrı bir öneme sahiptir. İlkinde egemenlik ile ilgili mevzular önemliyken ikincisinde kimlikle ilgili mevzular önemli durumdadır. Ayrıca nasıl egemenlik devletin kurtuluşu için en önemli şeyse toplumlar için de kimlik öyledir (Waever, 1993, s. 25). Kimliğini kaybetmiş bir toplum artık kendisini tanımlayamayacağından ötürü kendisini geleceğe taşıyamayacağı düşünülmektedir. Görüldüğü üzere kimlik, toplulukların korunması için güvenlikleştirilen bir araç olarak ortaya çıkmaktadır. Kimliğin güvenlikleştirilmesi burada geniş toplulukların taşıdığı aidiyet hissi sonucunda oluşturulan “biz” hissiyatının tehdit edilmesi ya da bu şekilde hissettirilmesi anlamına gelmektedir (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 119). Güvenlikleştirme süreci ise bu anlayışta “biz” in karşısındaki ötekinin politik bir düşman olarak üretilmesiyle gerçekleşebilmektedir (William, 2003, s. 514). Bu durum da bahsi geçen topluluklarda sözü geçen kurumsal bir gücün konuşma eylemleri ile inşa edilmektedir. Aynı aktörler acil önlemleri öne sunarak bu önlemlerin alınması için kuraldışı hareket etmeyi meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Kopenhag Okulu yukarıda anlatıldığı üzere toplumsal güvenliği bu güvenlikleştirme kuramı üzerinden ayrı bir birim olarak inşa etmiş ve böylece bu bölümün başında anlatılan süreci tamamlamıştır.

Bu bilgiler ışığında özetlemek gerekirse toplumsal güvenlik “bir toplumun değişen koşullarda, olası veya var olan tehditler karşısında, tehdit gerçek olsun veya olmasın, temel karakterinin savunulması uğraşısı” (Waever, 1993, s. 22) anlamına gelmektedir. Daha özele indirgenirse; dilin, kültürün, geleneğin ve ulusal kimliğin sürekliliğinin sağlanması uğraşısı demektir (Waever, 1993, s. 22). Fakat bu tanım ne zaman toplumsal güvenliğe bir tehdit oluşunu açıklamak için yetersizdir. Bu yüzden toplumun kendi toplumsal kimliğini tehlikede algıladığı ve güvenlik referanslı hareket etmeye başladığı zamanlara odaklanmak gerektiği düşünülmektedir (Waever, 1993, s. 23). Toplumsal güvenlik kavramı ile ilgili bir diğer belirsiz durumlar, toplumsal güvenliğin sosyal güvenlikle karıştırılması ve toplumdan kasıt olarak bir devletin popülasyonun anlaşılması nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 120). Bu durumların ilki ele alındığında sosyal güvenliğin bireylerle ilgili olduğu ve çoğunlukla onların iktisadi durumuna referans verdiği görülmektedir. Bu açıdan kollektif kimliğe referans veren ve biz kimliğini savunmayı amaç

edinen toplumsal güvenlikten ayrılmaktadır (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 120). Kaçınılması gerektiği düşünülen ikinci durum toplum denilince devletin farklı gruplardan, farklı yapılardan oluşan nüfusunun anlaşılmasıdır. Çünkü toplumsal güvenlik birinin tanımlayabildiği topluluklar için kullanılmakta, bu farklı sosyal yapılardan oluşan nüfusun bütünü ise genellikle bir kimlik taşımamakta bu yüzden de toplumsal güvenliğe dahil olamamaktadır (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 120).

Toplumsal güvenliğin yukarıda anlatılan bağlamda kendi başına bir güvenlik birimi olarak ele alındığı ilk çalışma Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup ve Pierre Lemaitre'nin ortak hazırladığı “Avrupa’da Kimlik, Göç ve Yeni Güvenlik Gündemi” (*Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*) adlı çalışmadır. Kitabın adından da anlaşılacağı gibi çalışma Avrupa merkezli bir okuma olmuştur. Çünkü Avrupa tarihsel süreci nedeniyle yukarıda anlatılan toplum yönünde değişen gündemin daha yoğun hissedildiği bölgelerden biri olmuştur. Batı Avrupa’nın entegrasyonu ve Komünizm sonrası Avrupa’nın çözülmesi toplumu güvenliğin odağına getirmiştir. Bu durum yukarıda sözü edilen akademisyenleri toplumsal güvenlik kavramını, Soğuk Savaş’ın bitiminden beri Avrupa’da ortaya çıkan yeni güvenlik problemleri bağlamında geliştirme amacına girmelerine sebebiyet vermiştir. Bu çerçevede çalışmada toplumun Avrupa güvenliği konusunda bağımsız bir değişken olarak önemine, kimliğin belirginliğine ve Avrupalılaşıma ile göçün nasıl güvenlik problemi olarak ortaya çıktığına dikkat çekilmiştir (Waever, Buzan, Kelstrup, & Lemaitre, 1993, s. 185). Anlaşılacağı üzere çalışmanın yeniliği Soğuk Savaş’ın bitmesinin yarattığı bölünmelerin ve kimlik ile göçün Avrupa güvenliğine olan etkisi üzerinedir. 1998 yılında yine bu Okul tarafından kaleme alınan “Güvenlik: Analiz için Yeni Bir Çerçeve” (*Security: A New Framework for Analysis*) adlı çalışmada ise ilk kitapta değinilen “toplumsal güvenlik kavramının Avrupa dışında bölgelere uygulanması” test edilmiş ve diğer bölgelerde toplumsal güvenliğe gelen tehditlere odaklanılmıştır. Çalışmada Avrupa’da referans nesnesini (tehdit edilen- *referent object*) daha çok ulusların diğer bölgelerde ise azınlıklar, dini ve etnik grupların oluşturduğuna dikkat çekilmiştir.

2.1.2. Mekanizmalar

Toplumsal güvenlikte güvenlik toplum içindir. Burada kastedilen toplum sadece uluslarla sınırlı değildir. Çünkü sadece uluslara bağlı kalmanın günümüz dünyasındaki karmaşık ilişkileri anlamak için yeterli olmayacağı güvenlik üzerine çalışan sosyal ve siyasal bilimciler tarafından görülmüştür. Dahası ülkeler sadece kendi ulusları denilebilecek topluluklardan ibaret değildir. Kendini geleceğe taşıyabilen, devlet kurumlarından bağımsız dini ve ırksal gruplar, azınlıklar, kabileler gibi topluluklar da toplumsal güvenliğin incelendiği birimlerdir (Waever, 2008, s. 583). Eğer devlet içerisinde farklı toplumsal yapıları bulundurmuyorsa devlet güvenliği ile toplumsal güvenlik arasındaki fark çok küçük olabilmektedir (Waever, 1993, s. 26). Fakat toplum heterojen bir yapıda ise ya da devlet tarafından kendi varlığına bir tehdit algılıyorsa devletin çizgileriyle toplumun çizgileri uyumlayabilmektedir. Dahası toplumun güvenliğinde bazı etnik ve dini grupların güvenliği hedeflenebildiği için bu grupların sınırları devlet sınırlarıyla uyumlayabilmektedir (Roe, 2007, s. 169). Bu durum toplumun kendi güvenliği adına konuşmasını gerektirmektedir. Paul Roe toplumu bu tahlilde kendi başına bir varlık olarak kabul etmekte ve uluslararası sistemde ayrı bir birim olarak faaliyet gösterebileceklerini söylemektedir. Bu nedenden ötürü toplum her zaman hayatta kalma hakkına sahiptir (2007, s. 46). Toplumun hayatta kalması da biz kimliğinin korunmasından geçmektedir. Burada önemli olan toplumsal güvenliğin yöneleceği biz kimliğini nelerin oluşturduğudur. Çünkü toplum birçok farklı sosyal gruptan oluşmaktadır ve bu toplumsal grupların her birinin de kendine özgü kimlikleri bulunmaktadır. Kopenhag Okulu'na göre burada iki kimlik türü diğer kimliklerden ayrılmaktadır. Bunlar etnik-ulusal ve dini kimliklerdir.

Toplumu birleştirmede en güçlü kimlik etnik-ulusal kimliktir (Waever, 1993, s. 21). Bireyler ulusal kimlik etrafında kolayca toplanabilmektedirler. Yine siyasi söylemlerde bu kimlik sayesinde toplumların kendilerini geleceğe taşıyabilecekleri söylenmektedir. Ulusal kimliğin bir diğer önemi devletin veya daha özel, siyasi projelerin bu kimlik üzerinde kurulabilmesidir (Waever, 1993, s. 22) Örneğin modern devlet ulusal kimlikler üzerine inşa edilmiştir. Yine siyasi projeler kendisini meşrulaştırmak için dönem dönem ulusal kimliğe atıfta bulunabilmektedir. Bu kimlik türünün bu kadar önemli olması bazı düşünürleri, etnik-ulusal kimliğin tehdit ve çatışmalarla da çok yakından ilişkisi olduğuna dair yorumlara da sevk etmiştir. Çünkü onlara göre bu kimlik türü gruplar arasında önemli

bir ayrım yaparak tüm kimlikle ilgili tehditlere yol açan sorunları oluşturabilmektedir. Diğer kimlik türleri ise bu etnik kimliğin baskınlığı altında kalır hale gelmektedirler (Bush ve Keyman'dan Aydın & Açıkmeşe, 2008, s. 414). Bazıları ise bu temelde grupları diğer gruplardan ayıran en önemli belirleyen ve tehditlere en açık kimlik olarak düşündükleri dini kimliği almaktadırlar. Onlara göre din; etnik, dilsel gibi kimliklerin aksine toplumların çoğu durumda psikolojik ihtiyaçlarına karşılık vererek toplumların geçmişini ve geleceğini belirlemektedir. (Seul, 1999, s. 562). Böylece toplumlar dinin ortaya çıkardığı kurumlar, ahlaki çerçeveler, pratikler ve gelenekler çerçevesinde kendini tanıtmakta ve tanımlar hale gelmektedir (Seul, 1999, s. 553). Bu farklı bakış açılarına rağmen genel kanı din ile etnik-ulusal kimliğin ikisinin birlikte toplumları tanımlamada önemli kimlik türleri olduğudur (Aydın & Açıkmeşe, 2008, s. 415). Diğer bir ifadeyle, din bu noktada ulusal kimlikle benzer olarak “biz kimliğinin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan siyasi bir avantaja sahip bir başka toplumsal örgütlenme sağlayan kimlik türü” (Waever, 2008, s. 587) olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat bu özelliği nedeniyle dini sadece toplumsal güvenlik sektörü olarak kabul edip incelemenin yanlış olduğu düşünülmektedir (Waever, 2008, s. 587). Çünkü böyle yapmak dinin inanç yönüne dikkat çekilmesini engelleyebilmekte ve dini ona uyanlara yani sosyal gruplara indirgeyebilmektedir. Fakat din sadece inananlar topluluğun gözlemlenebildiği dini pratiklerden ibaret değildir. Din doğaüstü ve kendine has özellikleriyle bir olgudur. Din güvenikleştirildiğinde korunması gereken, topluluk değil dinin ta kendisidir. Tehdit ise dinin aslının yani niteliğinin bozulmasına neden olan şeylerdir. Bu tehditler genellikle dışarıdan değil o dine bağlı topluluklardan gelmektedir. Burada dini güvenlik meselesi haline getiren köktencilik örnek olarak verilebilmektedir (Waever, 2008, ss. 587-588). İŞİD denilen terör örgütü ise bu maksatla faaliyet gösteren bir grup olması açısından önemlidir. Dinin bu düzlemde toplumsal güvenlik düzlemine geçmesi çatışma durumlarında gözlemlenebilmektedir. Böyle durumlarda biz ve onlar ayrımına gidilerek kendi topluluğunun güvenliği önemsenecektir (Waever, 2008, s. 588). Anlaşılabileceği üzere dinin toplumsal güvenlik başlığı altında incelenebilmesi için dinin pratiklerini yaşatan topluluklara bakılması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle din, topluluğun kendini tanımlaması için vazgeçilmez bir kimlik olduğunda toplumsal güvenliğin bir birimi haline gelmektedir. Fakat din her ne kadar toplumların vazgeçilmezi olarak düşünülse de milliyetçilikten yani etnik-ulusal kimlikten daha esnek bir yapıya sahiptir. Farklı bir dine geçmek görece mümkünken, milliyeti değiştirmek adeta imkansızdır. Ancak yine de iki kimlik türü bireylerin zihinlerinde sabitlenmiş olarak algılanabilmektedirler. Örneğin göçmenler her ne kadar gittikleri ülkedeki ulusal kültürle

ve dinle bütünleşseler ve nesilleri artık o ülkenin milliyeti üzerinden devam etse de o ülke tarafından hala yabancı olarak görülebilmektedirler (Waever, 1993, s. 22). Buradan da anlaşılabilceği gibi milliyet ve din toplumun devredilemez ve değiştirilemez bir parçası olarak algılanabilmektedirler.

Anlaşılabilceği üzere etnik-ulusal kimlik ile din toplumun inşası ve aktarılması işlevinin haricinde devletle rekabet edebilecek bir özelliğe sahiptir. Devletten bağımsız kendilerini yeniden üretebilmekte hatta bazen devlete karşı varlıklarını koruyabilmektedir (Waever, 1993, s. 23). Dahası bu kimlikler, savaş, göç, doğal afet gibi kritik anlarda diğer kimliklerden sıyrılarak toplumun belirleyicisi ve toplumun birleştiricisi olarak kullanılan en önemli kimliklerdir. Bu tip olaylarda dikkat edildiğinde toplumlar genel olarak bu kimlikleriyle medyada seslendirilmektedir.² Bu sebeplerden ötürü Kopenhag Okulu diğer kimliklerden ziyade bu iki kimliğe yoğunlaşmış ve onlara gelen tehditlere yönelmiştir (Waever, 1993, s. 23). Bu açıdan Okul kimliği her ne kadar değişen ve sürekliliği olan bir olgu olsa da güvensizliği anlamak için kimliği istikrarlı olarak ele almıştır. Çünkü ne zaman bir güvenlikleştirilme yaşanırsa kimlikler bazı özelliklerde sabitlenmiş olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle kimliği savunmak o kimliğin istikrarlı olduğunu, derin bir şekilde inşa edildiğini kabul etmeyi gerektirmektedir. Ancak böyle yapılarak, kimlik diğerlerinden ayrılarak tehditlere karşı savunulmuş olmaktadır (Waever, 2008, s. 583).

Toplumlar “biz hissi”ni (*we feeling*) (Bilgin, 2003, s. 211) tanımlayan özelliklerini tehlikeye sokan her değişimden tehdit edilebilmekte ve bu değişimleri güvenlikleştirebilmektedir. Toplumsal sektör içerisinde ise toplumların güvenliğe gelen en büyük tehdit, yukarıda anlatıldığı üzere, kimliklerin rekabeti olduğu düşünülmektedir (Buzan, 1993, s. 44). Bu tehditler kimlikler birbirini dışlayıcı olduğu zamanda vuku bulmaktadır. Diğer bir ifadeyle kimliğin diğer kimliklerden ayrı olan özellikleri tolere edilemediği zamanlarda oluşmaktadır. Ayrıca tehditlerin gerçek olup olması önemli değildir, çünkü etkileri gerçektir (Buzan, 1993, s. 44). Bu tehditler milletlerden, devletlerden, göçmenlerden ve yabancı kültürlerden gelebilmektedir. Kopenhag Okulu bu

² Bu konuyla ilgili bazı örnekler için bkz. “Müslümanlar ölüyor, dünya seyrediyor”, <http://ortadogugazetesi.net/haber.php?id=62277>, (Erişim Tarihi: 20.10.2017), “Europe’s fear of Muslim immigration revealed in widespread survey” <https://www.cnn.com/2017/02/08/europes-fear-of-muslim-immigration-revealed-in-widespread-survey.html>, (Erişim Tarihi: 20.10.2017).

tehditleri daha iyi analiz edebilmek için en yaygın görünenleri sınıflandırma yoluna gitmiştir. Bunlar göç, yatay rekabet, dikey rekabet ve olası bir dördüncü durum olarak alınabilen nüfus azaltımıdır (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 121). Göç ev sahibi halkın göçle gelen yoğun nüfuslu bir halk tarafından izole edileceği korkusuna sahip olduğu için bir tehdit oluşturmaktadır. Çin'in Tibet'e göçü bu noktada değerlendirilebilmektedir. Yatay rekabette komşu kültürün ülke içindeki kültürü yozlaştıracağı korkusu söz konusudur. Kanada'nın Amerikan kültürü altına girmesinden korkması (Waever, 2008, s. 585) ve Orta Asya ülkelerinin komşuları Rus ve Afgan kültürünün kendi insanlarını etkileyeceğini düşünmesi bu noktada verilebilen en bariz örneklerdendir. Burada belirtilmesi gereken bir nokta yatay rekabetin her seviyede meydana gelebileceğidir (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 125). Devlet ve toplum seviyesinde azınlıkların dominant kültürün etkisine girme endişesi, devletlerarası seviyede yukarıda örneği verilen görece daha küçük olan Kanada'nın Amerika'nın etkisi altına girme endişesi, küresel seviyede ise Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezinde savunduğu durumlardan biri olan İslam'ın Batı etkisi altına girme endişesi mevcuttur (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, ss. 125-126). Dikey rekabette ise entegrasyon ya da ayrılıkçı bölgesel projelerle halk daha geniş veya daha dar kimliklere doğru yöneleceği korkusu mevcuttur (Waever, 2008, s. 585). Burada ülkelerin Avrupa Birliği'ne üye olmaktan çekinmesi (entegrasyon bağlamında) ve Kürtlerin bir dönem Türkiye'de kimliklerinin sergilenmesine dair yapılan kısıtlamalar (ayrılıkçı proje bağlamında) dikey rekabete örnek gösterilebilmektedir. Belirtilmesi gereken bir nokta, ülkelerin coğrafi konumları nedeniyle yatay ve dikey rekabet ayrımı yapmak görece daha zor olmakta olduğudur (Waever, 2008). Son olarak savaş, açlık, kıtlık, doğal afetler, yok etme politikaları gibi nüfusun azalmasına ve yok olmasına neden olabilecek durumlar bir diğer toplumsal güvenlik tehdidi olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak burada belirtmek gerekir ki yukarıda anlatılan rekabetler nedeniyle ölümler yaşıyorsa ya da kasten bir topluluğu bitirme eylemi yürütülüyorsa bu durumların toplumsal güvenlik tehdidine girdiğidir. (Waever, 2008, s. 586).

Görüldüğü üzere toplumsal güvenlik kavramı, Kopenhag Okulu tarafından ortaya atılmış ve bu kavram üzerine yapılan çalışmalar yine çoğunlukla bu Okulun üyeleri tarafından devam ettirilmiştir. Bu konuyla ilgili yaptıkları ilk çalışmada Kopenhag Okulu, yukarıda da değinildiği üzere Avrupalılaştırmanın ulusal kimliklere her zaman bir tehdit olup olmadığını ve göçün ne zaman bir tehdit haline geldiğini sorgulamış ve bu tehditlere karşı

toplumun nasıl tepkiler verdiğini anlamaya çalışmıştır. Okul bu çalışmada Avrupa üzerinden toplumsal güvenlik çalışması yapmış fakat çalışmanın başka bölgelere de uygulanabileceğine inanmıştır (Waeber, Buzan, Kelstrup, & Lemaitre, 1993). Toplumsal güvenliğin dahil edildiği ikinci çalışmalarında ise bu bahsi geçen farklı bölgelerde toplumsal güvenlik konuları işlenmiştir (Buzan, Waeber, & Wilde, 1998). Okulun eksik kaldığı nokta ise hem bu çalışmalarında hem de takip eden bireysel olarak ele aldıkları diğer çalışmalarda temel odağının çoğunlukla ulus olmasıdır. Yani çalışmalarda, toplumdan kasıt ulus olarak ele alınmıştır. Çalışmalarında her ne kadar ulus altı, etnik ve dini toplulukların güvenliğine değinilse de genel anlamıyla devletlerin kendi uluslarına yoğunlaşmıştır (Waeber, Buzan, Kelstrup, & Lemaitre, 1993; Buzan, Waeber, & Wilde, 1998). Ulusların kendi kimliklerini güvenlikleştirmelerinden ötürü tehdit altına giren azınlıklar, göçmenler gibi diğer toplulukların güvenliği ise bu ulus merkezli okumalarda geride kalmıştır. Kaleme alınan bu çalışmada bu eksikliğe dikkat çekilerek azınlıkların güvenliğine odaklanılmıştır. Bu nedenden ötürü takip eden kısımda azınlık topluluklar için güvenliğin ve güvensizliğin ne anlama geldiğini anlamaya yardımcı olacağı düşünülen azınlıklar bağlamında toplumsal güvensizliğinin inşası incelenecektir.

2.2. Azınlık Topluluklar ve Toplumsal Güvensizliğin İnşası

Soğuk Savaş sonrası yaşanan gelişmeler, güvenliğin artık devlet güvenliğinden ibaret olmadığının fark edilmesini sağlamış ve devlet ile ulusun aynı anlama gelmediği görülmüştür. Bu ortamda güvenlik üzerine çalışan sosyal bilimciler ulusal güvenlik kavramının Soğuk Savaş sonrası gelişmeleri karşılayamaz olduğunu görmüştür. Devlet içerisindeki farklı toplulukların devlet güvenliğini etkilemeye başlaması dini, etnik gibi ulus altı toplulukların güvensizliğini odak noktasına getirmiştir. Kendilerini tanımlama şekilleriyle devletin kendi ulusundan ayrılan bu ulus altı grupların güvenliği de bu tanımlamalar çerçevesinde şekillenmiş ve şekillenmektedir. Biz hissiyatını oluşturan bu sınırlara gelen örneğin ayrılıkçılıkla sonuçlanan vb. tehditler toplulukların güvenlik referanslı hareket etmesine yol açmakta bu da devlet düzeninde kırılmaların oluşmasına neden olabilmektedir. Yugoslavya'nın dağılmasıyla oluşan toplumsal güvensizliğin devletler için bir çatışmaya dönüşmesi bu duruma verilebilecek en bariz örneklerden birisidir. En başta akademisyenler tarafından bu nedenden ötürü yine devlet güvenliğinin bir birimi olarak ele alınan toplulukların güvenliği daha sonra kendi başına bir birim olarak

ele alınmıştır. Anlaşılacağı üzere devletin çıkarlarıyla toplulukların çıkarlarının uyuşmaması bu durumu gerekli kılmıştır.

Toplulukların kimlikler üzerinden geleceğe taşınılabileceğine inanılması farklı toplulukların kimliklerinin tehdit olarak algılanmasına neden olabilmektedir. Yine Yugoslavya'nın dağılmasıyla daha fazla ön plana çıkan Sırp, Macar, Slovenler gibi etnik grupların birbirine savaş açması bu çerçeveden değerlendirilebilmektedir. Elbette ekonomik, siyasi sorunlar da bu çatışmaların körüklenmesine neden olmuştur. Fakat buradaki en önemli etkenin toplumsal kimliklerin rekabetinden kaynaklandığı söylenmektedir (Bilgin, 2003; Rabet, 1996). Buradan heterojen yapıları bir devlette “ontolojik güvenlik” kavramıyla da dikkat çekildiği üzere varlığını sürdürmeye çalışan toplulukların kendi kimliklerini koruyamazlarsa yok olacakları endişesini taşıdığı yorumunun çıkarılması mümkündür. Klasik güvenlik anlayışında olduğu gibi burada da kimlikler güvenlik ikilemine neden olmakta ve varlığını korumak isteyen kimliğini güçlendirme yoluna gitmektedir.

Toplumsal güvenlikle ilgili çalışmalara bakıldığında yukarıdaki bölümde de görüldüğü üzere en başta Kopenhag Okulu'nun etkisi görülecektir. Okul, toplumu güvenliğin öznesi haline getirerek güvenlik çalışmalarında büyük bir adım atmıştır. Fakat hem onların yaptığı hem de onlardan sonra yapılan toplumsal güvenlik referanslı çalışmalar çoğunlukla uluslara ya da ulusal azınlıklara odaklanmıştır. Bu ulus merkezli yani çoğunluğun güvenliğine odaklanan çalışmalar azınlıkları bir tehdit olarak algılamakta ve örneğin göç gibi ülke içerisinde farklı topluluklar oluşturan durumların güvenlileştirilmesine yol açmaktadır. Göç konusu burada; ev sahibi halkın göçle gelen yoğun nüfuslu bir halk tarafından izole edileceği korkusuna yol açması sebebiyle bir tehdit olarak algılanmaktadır. Bu tehdidi savmak için de yapılması gereken göçmenlerin asimile yahut entegre edilmesidir. Böylece çoğunluğun kimliği yabancı etkisinden korunmuş olacaktır. Avrupa merkezli bir okuma ile çalışmalarını sürdüren Kopenhag Okulu bu noktada Avrupalılaştırmanın yani Avrupa Birliği'nin uluslar için bazı özellikleriyle nasıl bir tehdit olarak algılandığını da tartışmıştır. Bir entegrasyon projesi olarak AB, devletin baskınlığının azaltarak o zamana kadar sindirilen azınlıkların ve göçmenlerin seslerinin de duyulmasına izin vermiştir. Bu kapsamda bastırılmış topluluklar kültürlerini ve kimliklerini daha rahat ifade etme fırsatı bulmuş, bugüne kadar imtiyazlı kalan ulusal

kimliklere de bir rakip olarak görülmeye başlamışlardır. Bu da ayrıcalıklı toplumun kimliğini güvensiz hissetmesine ve entegrasyon projesini bir tehdit olarak görmesine neden olmuştur (Waever & Kelstrup, 1993, ss. 90-91). Görüldüğü üzere AB projesi bahsedilen özelliği nedeniyle ulusal topluluklara dolaylı yoldan algılanan bir tehdidi içerisinde barındırdığı; fakat asıl tehdit kaynağının AB yoluyla baskınlıkları artacak olan göçmenler ve azınlıkların olduğu söylenilebilir.

Fark edileceği üzere Kopenhag Okulu hep ulusa ve ulusa yönelen tehditlere yönelmişlerdir. Tehdit ile neredeyse eş anlama getirilmiş olan göçmen ve azınlıkların güvenliğine ise çalışmalarda gereken önem verilmemiştir. Kopenhag Okulu'nun toplumsal güvenlik kavramını farklı coğrafyalara ve durumlara uygulamaya çalışan diğer sosyal ve siyasal bilimcilerin çoğu da uluslara ya da ulusal azınlıklara yönelen tehditlere yönelmiştir.³ Çalışmalarında azınlığın güvenlik dışılaştırılmasına (*desecuritization*) değinerek azınlığın toplumsal güvenliğini çok derine inmeden inceleyen Paul Roe (2004) ve Jef Huysmans (Huysmans, 1995), bu çoğunluğun dışında kalmaları açısından önemlidir. Anlaşılabileceği üzere diğer çalışmaların çoğunda da toplumsal güvenlik azınlık değil çoğunluk topluluğun güvenliği olarak anlaşılmıştır. Madalyonun yalnızca bir yönüne dikkat çeken bu çalışmalarda kendini ulus merkezli bir baskı ve tehdit altında hisseden azınlıklara odaklanılmamıştır. Oysaki her devletin ulusal sınırlarında bir ya da daha fazla yaşayan ve dünya genelinde göç, iltica ve sığınma gibi durumlar nedeniyle günden güne sayıları artan azınlıkların, güvenlikleri de aynı derecede önem taşımaktadır.

Azınlıkların toplumsal güvenliğinden bahsetmeden önce azınlığın ne demek olduğunu ve kimlere azınlık denildiğine değinmek faydalı olacaktır. Azınlıkları kimlerin oluşturduğuna dair uluslararası alanda kabul edilmiş bir tanım olmamasına rağmen BM çerçevesinde temel alınan iki azınlık kavramı bulunmaktadır. Bunlardan en başvurulanı BM İnsan Hakları Komitesi Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Raportörü Francesco Capotorti'nin 1977 yılında yaptığı tanımıdır:

³ Ulus merkezli toplumsal güvenlik anlayışını konu alan diğer örnekleri görmek için bkz. Chifu, I., Nantoi, O., Sushko, O. (2008). *Societal Security: In The Trilateral Region of Romania-Ukraine-Republic of Moldova An Agenda for the Eastern Europe*, Bucureşti: PC-EW. Thiel, M. (2007). "Identity, Societal Security and Regional Integration in Europe", **Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series**, 7(3). Seongjin, K. (2008). "Concept of Societal Security and Migration Issues in Central Asia and Russia", **CAMMIC Working Papers No.2**, University of Toyoma.

“Bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, baskın konumda olmayan-o devletin vatandaşı olan-üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü kapalı da olsa bir dayanışma duygusu gösteren gruptur.” (UNHR, 2010)

Bu tanımdan azınlığın objektif ve sübjektif olarak belirleyici özellikleri çok rahat bir şekilde görülebilmektedir. Toplumsal güvenliğin referansı bu tanımda azınlıkların sübjektif belirleyicisinde saklıdır: Azınlık bilincine sahip olma. Diğer bir ifadeyle; bu toplulukların kendi ayırt edici özelliklerini istikrarlı bir şekilde muhafaza etme isteği toplumsal güvenlik çerçevesinde korunması gereken şey olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özelliklere yani biz hissiyatına gelen tehditler azınlıkların güvenlik referanslı hareket etmesine yol açmaktadır. BM her ne kadar bu konuya önem verip ulusal, etnik, dini ve dilsel şeklinde kategorilere ayırdığı azınlıkların kendilerini tanımladıkları özellikleri koruma altına almışsa (Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Anlaşması, Madde 27) da ülkelerin ulusal güvenliğe dayalı çoğu politikası azınlıkların kendisini tehlikede algılamasına yol açmaktadır.

Bu bağlamda azınlıklar için toplumsal güvenlik yani kimliğin korunmasının neden bu kadar önemli olduğu sorusu mühim gözükmemektedir. Kimliğin belirleyicilerine bakıldığında, objektif belirlenen kriterler anlamında dil, din, kültür gibi bir topluluğu belli bir topluluk haline getiren özellikler görülecektir. Topluluklar bu belirleyicilerin sayesinde kendilerini diğerlerinden ayırıp neyin kendileri, neyin kendileri olmadığını hissiyatta fark edebilecekleri düşünülmektedir. Bu durum da onların bu özelliklerini muhafaza etme isteğine yol açmaktadır. Toplumsal psikolojide de bu durumun karşılığı bulunmaktadır. 1970’lerde oluşturulan Sosyal Kimlik Teorisine göre, daha rahat anlaşılabilsin, daha kolay yönetilsin ve düzen sağlansın diye toplumların dünyayı kategorilere bölme eğilimi bulunmaktadır (Dogg, Terry, & White, 1995; Theiler, 2003, s. 259). Her kategori de kendine has olarak düşünülen/kurgulanan özelliklere sahiptir ve topluluklar topluluk olarak ve dini, kültürel ya da ekonomik olarak hayatta kalmak için bu özellikleri koruma içgüdüsüne sahiptir. Sosyal kimlik teorisine göre, bireyler olumlu ve farklı bir sosyal kimliğe ihtiyaç duymakta ve kısmen bu kimliği de kendi grubu ve dışarıdaki grupla yaptığı karşılaştırmalar sonucu oluşturmaktadır (Hornsey ve Hogg’dan Aktaran Zárte & Garza, 2002, s. 236). Böylece bireyler gruplarla, gruplar da içerisindeki bireylerle anlam kazanmış olmaktadır. Birey bir kere bir gruba dahil olduğunda da o grubun korunmasına çalışır, çünkü bahsedilen grup artık bu bireyin bir parçası olmuş ve grupla birey aynı anlama gelen bir bütün şeklini almıştır (Theiler, 2003). Sosyal psikoloji çalışması burada “biz”in ve diğerlerinin oluşturulmasına psikolojik bir altyapı öne sürdüğü için bu noktada toplumsal

güvenliğin bir tamamlayıcısı olarak görülebilmektedir (Theiler, 2003). Bu çerçevede azınlıkların kimliklerini korumaması onları toplumsal bir güvensizliğe sürükleyebilecektir. Çünkü kendi ülkelerinden ayrı yaşadıkları için kimliğe tutunmama varlıklarının çoğunluk içerisinde göz ardı edilmesine yol açabilecektir. Bu nedenden ötürü azınlıklar için kimlik, onları bulundukları ülkede canlı tutan en önemli şeylerden birisidir denilse hiç de abartı olmayacaktır. Bu açıdan kimliğe gelen tehditler, ister gerçek ister algıda olsun, azınlıkların ülkedeki varlıklarını tehlikeye sokacağına inanılmaktadır.

Bahsedildiği üzere topluluklar göç, yatay ve dikey rekabet nedeniyle kimliklerini tehdit altında hissedebilmektedirler. Bu durum topluluk kapsamına giren azınlıklar için de geçerlidir ve azınlıkların kimlikleri çoğunlukla yatay ve dikey rekabet neticesinde güvensiz hale gelebilmektedir. Bu noktada azınlıklar, belli bir kimliğe sahip olan göçmenler ve mülteciler(Hintli göçmenler, Müslüman mülteciler gibi) ev sahibi ülkenin devlet kurucu, modernizasyon gibi çoğunluk odaklı yönelimlerden tehdit edilebilmektedirler. Aşağıda daha detaylı anlatılacağı üzere siyasi entegrasyon ve ayrılıkçı bölgesel projeleri bu bağlamda daha geniş ve daha dar kimliklere yönelimi desteklediği için bir dikey rekabet tehdidi oluşturabilmektedir. Aynı şekilde yaşadıkları ülkenin dominant kültürü de yatay rekabet bağlamında azınlıklara tehdit yöneltebilmektedir.

Azınlıkların toplumsal güvenliği konusunda söylenebilecek en bariz şey çoğunluğun azınlık topluluklarına karşı tavrında saklıdır. Ulus diyebileceğimiz çoğunluk toplumu azınlıkları kendi kültüründen, kendi görünüşünden farklı gördüğü için bir tehdit olarak görebilmektedir. Bu durum da güvenlik ikilemi mantığıyla azınlıkların kendisini toplumsal manada güvensiz hissetmesine yol açmakta ve azınlıklara gelen tehditleri ortaya çıkarmaktadır. Çoğunluktan farklı olduğu daha rahat anlaşılan azınlıkların tehdit başlığı altında ayrımcılığa maruz kalma konusunda diğer azınlıklardan daha fazla risk taşıdığı söylenmektedir (Berry & Sabatier, 2010). Buradan azınlıkların ev sahibi ülkenin vatandaşlarıyla fiziksel benzerliğe sahipse tehdit olarak görülme olasılıklarının azalabildiği yorumu çıkabilmektedir. Daha basit bir ifadeyle, azınlıklar toplum içerisinde farklı belirgin özellikleri nedeniyle aykırı görülüyorlarsa, çoğunluk toplumunun güvensizlik endişeleri oluşmaya başlamaktadır. Bunun en açık örneği Müslüman kimliğini yansıtan Avrupa'daki Müslüman göçmenlere yönelik algıda görülebilmektedir. İslam'ın pratiklerini hayatına geçiren Müslümanların dini sembolleri nedeniyle toplumda hemen fark edilebilmesi

onların Avrupalılar tarafından tehdit olarak algılanmasına sebebiyet verebilmektedir. Ayrıca Müslümanların ev sahibi ülkenin kimliğini kabul etmeyeceğinin düşünülmesinden dolayı yaptıkları göç bir işgal olarak algılanmaktadır (Kinnvall & Nesbitt-Larking, 2009, s. 317; Buzan, 1993, s. 44). Örneğin PEW Araştırma Merkezi'nin yürüttüğü bir araştırmaya göre Alman nüfusunun %76'sı, İngiltere'nin %64'ü, İspanya'nın %67'si ve Fransa'nın %53'ü ülkelerindeki Müslümanların çoğunluktan ayrı kalmak istediklerini düşündükleri ortaya çıkmıştır (2006, s. 8). Bu durum onların Müslüman göçmenleri bir işgalci ve Avrupa'yı fethetmek için geçmişten beri gündemde olan koordine bir planın parçası olarak görmelerine neden olduğu düşünülmektedir (Kinnvall & Nesbitt-Larking, 2009, s. 317). Bu da halkın kendi güvenliği için, örneğin, Müslüman ülkelerden gelen göçmenlerin durdurulmasını istemesine neden olmaktadır (Goodwin, Raines, & Cutts, 2017). Avrupa'da son yıllarda aşırı sağ ve popülist partilere olan desteğin ve ırkçılığın artması genel manada göçmenlere özel anlamda da Müslüman azınlıklara yönelik şüpheciliği göstermesi açısından önemlidir (Zeitvogel & Gawel, 2015; Joffe, 2017). Bu partiler homojen bir toplum arzusunda oldukları için (Hayes, 2011; Biorcio, 2012, s. 31) yaptıkları fiiller ve kamuya duyurdukları söylemler azınlıklara karşı bir tehdit olarak ortaya çıkabilmektedir. Yine medyanın da azınlıkları ve göçmenleri hep kötü yönleriyle göstermeye çalışması, azınlıkları tanımlayan özellikleri kötülemesi, azınlıkların toplumsal kimliğine bir tehdit işlevi görmektedir (Dijk, 1989; Burrell, 2014; Wike, Stokes, & Simmons, 2016). İşte tam da bu sebeple azınlıklar yaşadıkları ülkelerdeki kendilerini hedef alır söylemler üreten medyayı, siyasi partileri ya da grupları güvenlikleştirme eğilimindedir ve farklı bir medyadan veya sosyal ve siyasi gruptan gelen çoğu ses gerçekte bir tehdit değilse de azınlıklar tarafından tehdit olarak algılanabilmektedir.

Yine ev sahibi ülkenin yürüttüğü ve ulusal merkezli toplumsal güvenlik sağlama uğraşları, azınlıkların toplumsal güvenliğine bir tehdit oluşturabilmektedir. Bu nedenden ötürü bu politikalar azınlıklar tarafından güvenlikleştirilmektedir. Bu tip ev sahibi ülkelerde hem azınlıklara hem de göçmenlere yönelik iki tip projenin uygulanabileceği söylenmektedir (American Psychological Association, 2012) Bunlardan birisi ortak grup kimliği modelidir ve hızlı bir asimilasyonun gerekliliğini savunur. Bu modele göre hızlı bir asimilasyon ile önyargılar daha çabuk azalabilecek ve ortak bir milliyete sahip olmak farklılıkları gidereceği için daha güvenli bir toplum oluşturulacaktır. Ortak kuralların ve normların kabul edildiği bir ortamda etnik sınırların kaybolup daha güvenli ve homojen bir toplumun

oluşturulacağı iddia edilmektedir (Zárate & Shaw, 2010; F.Dovidio, A.Bachman, & L.Gaertner, 1996, s. 264). Diğeri ise çok kültürlü ideolojinin savunulmasını destekleyen projedir. Bu görüşü destekleyenlere göre grupların kendi kimliklerini sürdürmesine izin vermek hem azınlıkların hem de ev sahiplerinin birbirlerine karşı önyargılarını azaltacaktır (Zárate & Garza, 2002). Her ne kadar bu proje uygulanmaya çalışılsa da örneğin Avrupa özelinde yukarıda anlatıldığı üzere medyanın ve sağ partilerin propagandaları bu projenin gerçekleşmesini engellemektedir. Diğer yandan asimilasyon projesi de azınlık topluluklarının kimliğinin yok olmasını istemektedir. Bu tip entegrasyon projeleri din, dil, kültür gibi azınlık toplulukların belirleyicisi olan özelliklerin bazı kısımlarını bıraktırmaya zorladığı için azınlıklar kendilerini tehdit altında ve güvensiz hissetmektedir (INRA(Europe), 1997)

Asimilasyon ya da entegrasyon adı altında azınlıkların toplumsal kimliği, kimliğin ifade edilmesine uygulanan baskıdan kimliğin yeniden üretilmesine karışılması gibi yollardan da tehdit edilebilmektedir (Buzan, 1993, s. 42). Çünkü bu politikalar ortak bir kültür amacıyla olduğu için azınlıkların kültürünü yeniden üreten araçları kontrol altına alma girişiminde bulunabilmektedirler (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 122). Örneğin kimliğe özgü giyimin, dilin yasaklanması, dini ritüellere müdahale edilmesi, daha uç bir örnek olarak topluluğu oluşturan insanların öldürülmesi gibi. Dilin ve kültürün paylaşılmasını sağlayan kurumların faaliyetlerinin engellenmesi ya da bu tip kurumların olmaması da kimliği tehlikeye sokabilmektedir. Çünkü kimlik bu kurumlarla düzgün bir şekilde diğer nesillere aktarılıyordur ve topluluğun varlığı bu şekilde korunuyordur. Kendi kültürlerini devamını sağlayacak şeylerin devlet kurumları tarafından anlatılmaması veya anlatılamaması azınlıkların kendi kimliklerinden soyutlanmalarının önünü açabilmektedir. Fakat bazen bu tip baskı ve azınlık merkezli olmayan politikalar amaçladığının aksine toplumsal kimliği güçlendirebilmekte ya da topluluk ileri gelenlerince bu konsolidasyonun sağlanması için tehdit algıları üretilmektedir. Baskı, toplulukların birbirine kenetlenmesine ve kendi değerlerine daha derinden bağlanmasına neden olabilmektedir. Onların oluşturabilecekleri etnik ve kültürel cemaat sistemi hemen hemen her yerde önemli bir siyasi güç olarak ortaya çıkabilmektedir (Buzan, 1993, ss. 42-45). Örneğin Yahudiler bu baskı politikaları nedeniyle güçlenmiş ve Batıda önemli lobi faaliyetleri yürüterek adı sıkça anılan bir cemaat sistemi geliştirmişlerdir. Müslümanlar da algılanan bu baskı politikalarının neticesinde Avrupa'da etkisini artıran önemli bir dini grup olarak ortaya çıkmaktadır.

Ancak belirtmek gerekir ki takip edilen bölümlerde anlatılacağı üzere Müslüman azınlıkların Avrupa'da önemli bir topluluk haline gelmesi yalnızca bu durumdan kaynaklanmamaktadır.

Sonuç olarak yukarıda bahsedildiği üzere, azınlıklar birçok yoldan tehdit edilebilmekte, bu durum da onların kendilerini güvensiz hissetmelerine neden olmaktadır. Genellikle bulundukları ülkenin ulusu denebilecek çoğunluk topluluklarının entegrasyon, asimilasyon politikaları bağlamında tutum ve davranışları azınlıkları bu güvensizlik durumuna sürükleyebilmektedir. Bu bağlamda Avrupa'da en büyük ikinci azınlık olan Müslüman azınlıkların güvensizliği önem arz etmektedir. Müslüman azınlıklar bu noktada Avrupa'nın seküler, modern ve çoğunlukla Hristiyan olması gibi dikey rekabeti oluşturan özellikleri nedeniyle kendilerini güvensiz hissedebilmektedirler. Ancak bu durum bütün Müslümanlar için geçerli değildir. Güvenliğin ve güvenlikleştirmenin özneler arası bir süreç olması Müslümanların algıladığı tehditlerde de farklılıklara yol açabilmektedir. Bu nedenden ötürü takip eden bölümlerde Avrupa'da Müslüman azınlık toplulukların toplumsal güvenliksizliklerinin kendilerince inşası, yukarıda sıralanan, devletlerin azınlıklarla başa çıkma, onlara yönelik politika geliştirme stratejilerine ve buna paralel olarak toplumsal alanda ortaya çıkan İslamofobi ve benzeri düşmanlıklara referansla incelenecektir. İnşa edilen toplumsal güvensizliğin Müslüman azınlıklar açısından sonuçları da yine, bu kapsamda incelenecektir.

3. TARİHSEL ARKA PLAN: AVRUPA, MÜSLÜMAN TOPLULUKLAR VE İSLAMOFOBİ

3.1. Avrupa'da Müslüman Toplulukların Oluşumu ve Yapısı

Avrupa'nın Müslümanlarla tanışması İslam ile Hristiyanlık etkileşiminin başlangıcına kadar götürülebilir; fakat Müslümanların Avrupa'nın zihninde bir biçim alması 711 yılında, İspanya'nın fethiyle olmuştur. Avrupa'da Müslüman etkisi bu fetih haricinde başka fetihlerle de devam etmiştir. Bu etkileşimler ve Doğu Avrupa'da Osmanlı gibi eski yönetimlerden kalan yerli Müslümanlar olsa da genel anlamda Müslümanların Avrupa kıtasında varlıkları sınırlı kalmıştır. Bu açıdan bu dönemde Avrupa'da Müslüman azınlıklardan bahsetmek bu dönemde mümkün değildir. Müslüman azınlıkların oluşumundan bahsedebilmek için İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar beklemek gereklidir.

II. Dünya Savaşı, Avrupa ekonomisini büyük bir zarara uğratarken birçok insan da savaş nedeniyle yerlerinden edilmiştir. Bu sorunları çözmek için Avrupa ülkeleri ve diğer bazı ülkeler birçok faaliyette bulunmuştur. Bunlardan biri 145 ülkenin katılımıyla ortaya çıkan Birleşmiş Milletler 1951 Mülteci Sözleşmesidir. Sözleşme, mültecinin tanımını yaparak II. Dünya Savaşı ve diğer savaşlarda yerlerinden edilen kişilerin haklarını ve devletlerin onları korumak için yasal zorunluluklarını ortaya koymuştur (UNHRC). Sözleşme, birçok Avrupa ülkesini II. Dünya Savaşı'ndan ve diğer savaş yıkım alanlarından mülteci ve sığınmacıları kabul etme yönünde etkilemiştir. Bunun sonucunda birçok savaş mağduru insan yeni bir yaşam ve iş fırsatları için Avrupa'ya doğru göç etmeye başlamıştır (Muslim Migration to Europe, 2015). II. Dünya Savaşı sonrası aynı zamanda sömürge kolonilerinden çekilme dönemi idi. İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda gibi eski Avrupalı sömürgeci güçleri

Avrupa'ya geri dönmeye teşvik eden bu dönemde, sömürgelerin bir kısmı da Avrupa'ya taşınmaya başlamıştır. Yani eski sömürgeciler bozulan ekonomilerini düzeltmek için işgücü ihtiyaçlarını başlıca Hindistan, Pakistan, Kuzey Afrika ülkeleri gibi Müslüman nüfusa sahip sömürge ülkelerinden karşılama yoluna gidebilmişlerdir. Kolonyal geçmişi sınırlı olan Almanya gibi ülkeler için ise çift taraflı misafir işçi antlaşmaları göçmen işgücünün tek kaynağıydı. 1948 reformundan sonra hızla iyileşmeye başlayan Alman ekonomisi kendi iç kaynaklarıyla işgücü ihtiyacını karşılayamaz olmuştur. Almanya ve geri kalan diğer Avrupa ülkeleri bu ihtiyacı öncelikli olarak Doğu Avrupa ülkelerinden daha sonra da Türkiye ve Kuzey Afrika ülkelerinden karşılama yoluna gitmişlerdir (Hansen, 2003). Böylece 1960lar itibariyle Avrupa'ya yerleşen Müslüman sayısı önemli miktarda artış göstermiştir. Bu dönemde hem gelenler hem de göçmen alan ülke vatandaşları bu göçmenleri misafir işçi olarak görmekteydi ve birkaç yıl sonra kendi ülkelerine geri döneceklerini düşünmekteydi. Fakat düşünülen gerçekleşmemiş ve Müslüman nüfusu gitgide artmıştır. 1970lerde yaşanan ekonomik gerileme nedeniyle sıkı göç politikaları da göçmenlerin artışını engelleyememiştir. Göçmen topluluklarının nüfusunda gerileme bir yana aile birleşimi politikalarıyla birçok göçmenin kendi ülkesinden getirdiği aileleriyle göçmen nüfusunda artış yaşanmıştır (Muslim Migration to Europe, 2015). Bu dönemde bazı Müslüman göçmenler, vatandaşlık statüsü de kazanarak Avrupa'da Müslümanların sayısını artmasının (Müslüman topluluklarının hızlı nüfus artışı sebebiyle) yolunu açmıştır. Avrupa 20. yüzyılın sonlarında kendi içerisinde de Müslüman göçüne şahitlik etmiştir. 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılışı Doğu Avrupa'dan Batı Avrupa'ya Müslüman göçüne yol açmış; bu dönemde Batı Avrupa'daki Müslüman nüfusu, örneğin Müslüman göçmen nüfusunda o dönemde zirvede olan Kuzey Amerika'dan dört kat daha fazla olmuştur (Savage, 2004, s. 29). Böylece İslam 20. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da hızla kaybolabilecek bir azınlığın dini iken, 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Batı Avrupa'nın en güçlü ikinci dini olmuştur (Schmidinger, 2011, s. 103).⁴Bu durumda yukarıda bahsedildiği üzere yoğun Müslüman göçmen akışı ile meydana gelmiştir.

Görüldüğü üzere Avrupa'da Müslüman azınlığın oluşması sırasıyla fetihler, sömürge ve sömürgeciliğin sonlanma dönemi yaşanan hareketlilik ve işgücü amaçlı Avrupa'ya göç

⁴ 1950 yılından itibaren Avrupa'da artan Müslüman topluluklarının nüfus oranlarını görmek için bkz. Kettani, H. (2010). "Muslim Population in Europe: 1950 – 2020". **International Journal of Environmental Science and Development**, 1(2), 154-164.

sonucunda oluşmaya başlamıştır. Bu nedenlerle Avrupa'ya gelen Müslümanların yüksek doğum oranları, günümüz Avrupa'sında devam eden Müslüman nüfusu artışının bir nedenini oluşturmaktadır. Diğer yandan Müslüman ülkelerden farklı nedenlerden ötürü Avrupa'ya göç hala devam etmektedir. Bu da haliyle Avrupa'daki Müslüman varlığını artıran bir başka nedendir. Bu göçler iş göçü, öğrenci göçü, evlilik göçleri ve aile birleşmesi sebebiyle yapılan göç ya da sığınma ve illegal göç gibi birçok farklı yolla mümkün olabilmektedir. Günümüzde yapılan bu yeni göçler öncekilerden farklı olarak kalıcı yerleşim maksatlı yapılmaktadır (Muslim Migration to Europe, 2015). Son dönemde Avrupa, Orta Doğu'da yaşanan olaylar nedeniyle Suriye'den ve Müslüman ağırlıklı diğer ülkelerden yine yoğun bir sığınmacı akımına şahitlik etmiştir. PEW Araştırma Merkezi'nin (2017) çıkardığı rapora göre 2016 yılında Müslüman nüfusu Avrupa genelinde yaklaşık 26 milyona (Avrupa nüfusunun yaklaşık %5'i) çıkmıştır. Bu durum 2010 yılından 5 milyon daha fazla nüfusa karşılık gelmektedir. Rapora göre nüfus, hiç göç olmasa bile yüksek doğum oranları nedeniyle hızla artacak ve ortalama bir göç senaryosuyla ise 2050 yılında tahminen 58 milyona yaklaşacaktır (PEW, 2017).

Avrupa farklı farklı Müslüman nüfuslu ülkelerden yoğun bir göç almış, bunun sonucunda oluşan Müslüman azınlıklar nesillerini bu ülkelerde devam ettirerek Müslüman azınlığın Avrupa'da kalıcı hale gelmesini sağlamıştır. Ancak göçler farklı ülkelerden geldiği için homojen bir Müslüman azınlık oluşamamıştır. Sonuç Avrupa'da çok çeşitli Müslüman toplulukların oluşması olmuştur. Bu çeşitlilik ülkeden ülkeye değişebildiği gibi ülke içerisinde de farklılık göstermektedir. Müslümanlar, kendi ulusal, etnik ve dilsel geçmişlerinde farklılık gösterdikleri gibi aynı zamanda politik bağları, toplumsal ve ekonomik statüleriyle, İslam içindeki mezhep çeşitliliği bakımından da farklılık göstermektedirler (Schmidinger, 2011, s. 104). Bu farklı göçmen toplulukları, Almanya ve Avusturya'da Türkiyeliler, Fransa'da Tunuslu, Cezayirli ve Faslılar, İngiltere'de de Hindistanlı ve Pakistanlılar olarak en rahat şekilde ayrıştırılabilmektedirler. Son göçmen kriziyle Müslüman sığınmacılar Doğu Avrupa'ya gelseler de Doğu Avrupa, Batı Avrupa'ya göre daha homojen görülmektedir (Dragostinova, 2016). Fransa, İspanya ya da İtalya gibi ülkelerde Müslümanlar ağırlıklı olarak Arap olarak adlandırılırken, Avrupa genelinde çoğu Müslüman Sünni Müslümanlığın farklı mezheplerindendir (Schmidinger, 2011, s. 105). Aynı şekilde Türkiyeli nüfusun yoğunlukta olduğu Almanya ve Avusturya gibi ülkelerde de Müslümanlar çoğunlukla Sünni İslam'ın Hanefi mezhebine tabi olmuş

olsalar da Alevi ve Şii nüfus da azımsanamayacak derecededir. Avrupa'nın geneline bakıldığında ise 12 İmam Şiiliğine dayanan İran ve Arap soylu küçük Müslüman azınlıklar da görülebilecektir (Schmidinger, 2011, s. 105). Yukarıda değinildiği gibi Müslümanlar sadece farklı mezhepler değil, farklı etnik kimlikleri üzerinden de ayrıştırılabilmektedir. Avrupa'nın görece daha liberal siyasi ortamı Müslüman göçmenlerin kendi ülkelerinde bastırılmış etnik aidiyetlerini tekrardan keşfetmesini sağlamakta ve Avrupa'da kendilerini çoğunlukla, ne geldikleri ülkeden ne de Müslüman kimliği üzerinden değil, etnik kimlikleri üzerinden tanımlamaktadır (Schmidinger, 2011, ss. 105-106). Türkiye'den Almanya'ya gelen Kürtler, Pakistan'dan İngiltere'ye gelen Keşmirli ve Peştunlar bu duruma örnek olarak verilebilmektedir. Bir diğer ayrışma kaynağı da farklı cemaat grupları ve federasyonlarından ortaya çıkmaktadır. İlk faaliyetine Almanya'da başlayan ve Belçika, Fransa, Danimarka ve Hollanda'da şubeleri olan Türkiye merkezli Milli Görüş, bu oluşumlardan bir tanesidir. Milli Görüş gibi kendi anavatanındaki oluşumdan türemiş Müslüman Kardeşler de Batı Avrupa'da etkin bir şekilde hareket etmektedir. Bu grupların haricinde Selefi grupları, Selefi cihadi gruplar, Cemaat-i Tebliğ, Hizbu-t Tahrir ve diğer Süleymancı ve Gülenci cemaatler de Avrupa'da kendi düşüncelerini yaymaya çalışmaktadır (Peter & Ortega, 2014). Bazı İslam Örgütleri de devlet sponsorluğunda faaliyetlerini sürdürmektedir. Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca İran ve Suudi Arabistan da Şii ve Vahabi İslam Örgütlerine sponsorluk etmektedir (Schmidinger, 2011, s. 121). Burada belirtmek gerekir ki Müslümanların bu heterojen yapısına rağmen Müslüman toplulukları pek çok Avrupa devletinin kamusal ve medya söyleminde yer alan "birleşik bir Müslüman bloğu" şeklinde bir imajla tasvir edilebilmektedir. Bu durum İslamofobik söylemlerin bir argümanı olarak da ortaya çıkmaktadır.

Müslüman azınlıkların günümüz Avrupa'sındaki yapısını ve durumunu görebilmek için İslam'ın Avrupa'da kurumsallaşma sürecinin sonuçlarına bakılması gerekmektedir. Ancak bunun öncesinde bu sürecin nasıl geliştiği yani Müslümanların siyasi mobilizasyonunun gelişimine genel bir göz atmak önemlidir. Yukarıda anlatıldığı üzere 1960'lar itibariyle sayıları artan Müslüman azınlıklar Müslüman kimliklerini yaşatmak için çalışmalara başlamıştır. Örneğin Fransa'daki ilk kuşak Müslüman azınlıklar ibadet yerlerini kurmak için anavatan ülkelerinden bağımsız bir şekilde kendi içlerinde bir çağrıda bulunmuşlardır. Ancak daha sonra kendi anavatanlarından hem para hem de öğretmen, akademisyen

almadan Fransa’da bir İslami kurumların oluşturacağı bir ağın kurulmasının çok zor olduğu fark edilmiştir (Cesari, 2003, s. 134). Böylelikle Müslümanlar hangi ülkeden gelmişse o ülkeden bu kurumsal ağın kurulması için yardımlar talep etmeye başlamıştır. Böylece, 1970’lerde yapılan mescitler ve oluşturulan dini ve eğitim kurumlarıyla Müslümanlar kamusal alanda görünür kılınmıştır (Nielsen, 2004). Ancak yapılan camiler ve kültür merkezleri tam manasıyla ya anavatandan ya bağlı olunan etnik gruplardan ya da ulus üstü dini cemaatler tarafından kontrol edilmiştir. Bu durum İslam’ın Avrupa’da “İslam’ın evrenselliği” özelliğiyle değil “devletlerin İslam’ı” şeklinde ortaya çıkmasına neden olmuştur (Silvestri, 2007, s. 171). Görüşmeci 16’nın(Almanya, erkek, STK çalışanı)da belirttiği üzere fetvalar ya da dini tartışmalarda, yaşanan ülkenin dili yerine bulunduğu çevrenin etniğiyle sınırlanmış dil de çok etnikli bir ibadet yeri tasvirinin önüne engel olarak çıkmıştır. Yine ilk kuşak tarafından kurulan mescitler ve diğer dini ve kültürel kurumlar erkek baskınlığıyla kurulmuş. Bu da kadınların dini faaliyetlerde dışlanmasının yolunu açmıştır (EUMC, 2006a, s. 16). Polonya ve Almanya’da yaptığımız mülakat çerçevesinde 40 yıldır Almanya’da yaşayan Görüşmeci 1(Almanya, kadın, ev hanımı) bu durumu şöyle aktarmaktadır: “Camilerde bizim aktif bir şekilde olamamız, kadınların dini ve sosyal ilişkilerinde de bir eksiklik yaratmıştır. Bu durum hala daha düzgün bir şekilde çözülmüş değil, Müslüman kadınlar gittikçe kendi köklerinden uzaklaşmaktadır”. Görüldüğü üzere bu alıntı hem dini kimliğin yozlaşmasına karşı bir isyan içermekte hem de İslam’ın farklı şekillerde yorumlandığının bir kanıtı olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum dine dayalı örgütlenmenin dini kimliği savunması manasında ne kadar önemli olduğunu da gösterir niteliktedir.⁵Ayrıca ibadet, kültür ve eğitim yerlerinde hem ortak dil olmaması hem de erkek egemenliği olması konusu daha sonra İslam karşıtlarının kullandığı bir başka argüman olarak Müslümanların karşısına çıkmaktadır.

Müslümanlar, 1988 ve 1989’da yaşanan Müslüman karşıtlığına neden olan Salman Rushdie olayı ve başörtüsü meselesiyle⁶ dini hariç diğer kimliklerinden daha bağımsız ve siyasi süreçte daha aktif bir role bürünmüştür (Silvestri, 2007, s. 172). 1990larda internetin de yaygınlaşmasıyla Avrupa’da medya ve iletişim araçlarının Müslümanlar tarafından aktif bir şekilde kullanılmaya başlanması, Müslümanların yaşadıkları sorunları sesli bir şekilde

⁵ Müslümanların kendi kimliklerini savunmak için yaptıkları örgütlenmeler diğer bölümün konusu olduğu için bu noktada bu bölümde çok ayrıntıya girilmemiştir.

⁶ Bu iki olay ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır.

dillendirmesinin ve aralarındaki farklılıkları bırakarak daha bütünleşik bir Müslüman bloğu şeklinde hareket etmesine sebebiyet vermiştir. Son dönemde bu bütünleşmeye daha fazla önem verilmekte, genç Müslümanlar bu eski hizipçilik eğilimiyle mücadele etmektedir. Önceki nesiller dini faaliyetlerinde etnik ve kültürel bağlarına referans verirken, günümüz neslinin çoğu bu tip bağların İslam'ın evrenselliğiyle çeliştiğinin altını çizmektedir (Cesari, 2003, s. 135). Bu durum “devletlerin İslamı” şeklinde yaşanan İslam'ın etkisini kaybedip “sivil toplum İslamı”nın yükselişe geçmesine ön ayak olmuştur (Silvestri, 2007, s. 172). 1990'ların ortalarında bu maksatla Brüksel merkezli Avrupa Müslüman Gençliği ve Öğrenci Örgütleri Forumu (*Forum of European Muslim Youth and Student Organisations*) ve Avrupa İslami Örgütler Federasyonu (*Federation of Islamic Organizations in Europe*) adı altında diğer Müslüman örgütlerini altında toplayan iki şemsiye örgüt kurulmuştur (Silvestri, 2009, s. 1225). Avrupa'nın, sesi daha fazla duyulmaya başlayan bu Müslüman kurumlarını kendi kontrolü altına almak istemesi, Müslümanlara yönelik entegrasyon politikalarını zora sokmuş ve entegrasyondan ziyade asimilasyon politikalarını gündeme getirmiştir. Müslümanların Avrupa'nın sosyal ve siyasi faaliyetlerinde rol alabilmesi için Avrupa'nın devlet, etnik ve dini cemiyetleri arasında var olan düzene uyması beklenmiştir. Bunun sonucunda İslam Avrupa'da Avrupa'nın müdahil olduğu bir kurumsallaşma sürecine girmiştir. Bu yeni formda Avrupa kendi kurumları vasıtasıyla İslam'ı kontrol altına almak istemiş ve “Avrupa İslam'ı ya da İslam'ın Avrupa versiyonu” kavramlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Silvestri, 2007, s. 173). Günümüzde İslam'ın bu kurumsal halini devam ettiren güdüler hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde benzerken pratikte her ülke bu durumu korumaya çalışan farklı stratejiler izlemektedir. Bunun nedeni de hem Müslüman topluluklarının hem de farklı dini ve tarihi süreçlerden geçmiş olan Avrupa devletlerinin düzenlerinin çok çeşitli olmasıdır (Silvestri, 2007, s. 174).

Müslümanların Avrupa'da Avrupa'yla bütünleşik bir yapıda mı olduğu yani entegre olup olmadıkları çok tartışılan bir konudur. Yukarıda anlatılan çok çeşitli Müslüman yapısı, Avrupa'yla bu entegrasyon sürecini zor hale getiren bir durum olarak görülebilmektedir (EUMC, 2006a). Bunun nedenlerinden biri olarak, Görüşmeci 1'in (Polonya, erkek, akademisyen) de üzerinde durduğu üzere birleşik bir Müslüman bloğunun olmamasından dolayı hem Müslümanların kurdukları farklı farklı örgütlerle kendi içlerinde rekabete girmesi hem de Avrupa kurumlarının bütünleşme için soru ve cevapları yöneltebilecek bir şemsiye örgüt bulamaması olduğu söylenmektedir (Cesari J. , 2003, s. 133). Daha basit bir

ifadeyle Avrupa hükümetleri, Müslüman toplumlarının ihtiyaçlarıyla bağlantı kurmada ve bunları ele almada önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. Buradan Avrupa'daki İslam, yapısını da belirleyici bir özellik olarak, İslam'ın evrensel bağları ile Müslüman azınlıkların kendi etnik ve ulusal bağları arasındaki bir çatışma içerisinde yorumu çıkarılabilmektedir (Cesari, 2003, s. 133). Yani Avrupa'daki İslami örgütler ve toplumsal hareketler ulus ötesi denebilecek ümmet anlayışından ziyade, yukarıda bahsi geçtiği gibi, geldikleri ülkelerden türetilen etnik ve ulusal bağlara daha sıkı bağlı olduğu gözükmektedir. Her ne kadar Avrupalı Müslüman bireyler, kendi ülkesiyle ortak bağlarının güçlü olduğunu reddetseler de bir diaspora aracı olarak anavatanından gelen bağlar nesilden nesile aktarılmaktadır (Cesari, 2003, s. 134). Aynı şekilde anavatandaki aile bağları nedeniyle sık sık anavatan ziyaret edilmekte, para transferleri sağlanmakta, ticaret yapılmakta bu da anavatan bağlarını güçlendirmektedir. Artan uydu kanallarıyla anavatanla daha fazla etkileşim içerisinde olma da Müslüman azınlıkların düşünce dünyasının anavatanda kalmasına yol açmaktadır. Ayrıca ülkelerin kendi uluslarını Avrupa Birliği ve ev sahibi ülke ile ilişkilerini geliştirmede bir koz olarak kullanmak istemesi de anavatanın sürekli Avrupa'da yaşayan uluslarına müdahil olmasına neden olmaktadır (Cesari, 2003, s. 136). Görüldüğü üzere bu tip bağlar İslam'ın tek bir kurumsal çerçevede Avrupa'da oluşmasını engelleyebilmektedir. Bu durum da Müslümanları Avrupa'da etnik ve kültürel hizipçiliğe sevk ederek entegrasyonun önüne bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak yukarıdaki paragraflarda da değinildiği üzere, son yıllarda Müslümanların daha evrensel bir din anlayışının tohumlarını atması, Müslümanların entegrasyonunu sorgulayan bu tip argümanlara bir karşıtlık yaratmaktadır.

Müslümanların Avrupa'ya entegre olmasında ortaya çıkan bir başka zorluk Müslümanların evlilik meselelerinde ortaya çıkmaktadır. Bu durum Müslümanların Avrupa'da yapısını belirleyen dinamikleri göstermesi açısından da önemlidir. Şu an Avrupalı Müslümanlar toplu halde üçüncü veya dördüncü kuşakta olması gerekirken yaptıkları evlilik göçüyle birinci ve ikinci kuşak basamağı her zaman aktif kalmaktadır (Ben-David, 2009). Birçok ikinci kuşak erkek göçmen eşlerini Avrupa'dan seçmek yerine ailesinin memleketinden seçmektedir. Belçika'da Türk ve Faslı ikinci kuşak göçmenlerin evliliği üzerine yapılan bir araştırmaya göre, bu göçmenler çoğunlukla kendileri gibi Avrupalıların yerine anavatanlarından eş seçmektedirler (Huschek, Valk, & Liefbroer, 2012; Stercks, 2008; Lievens, 1998). Anavatandan evlenmeyi tercih etmelerinin bir nedeni Avrupa'da yaşayan

Müslüman kadınları kendi değerlerinden uzak “Batılılaşmış” olarak görmeleridir. Aynı şekilde Avrupalı Müslüman kadınlar da çoğu Avrupalı Müslüman erkekleri kendine uygun hissetmedikleri için eş seçimlerini yine anavatanlarından yapmaktadırlar (Amersfoort & Penninx, 1994). Kadınlar bu tarz bir evliliği seçerek evlendiği kişinin ailesi tarafından evliliğine yapılabilecek bir müdahalenin de önüne geçmek isteyebilmektedirler. Özetle bu ve yukarıda anlatılan bütün durumlar kuşakların Avrupa’ya entegre olma sürecini hep başa sarabilmektedir. Bu farklı kalma durumu da Müslümanların Avrupa’da “diğeri” olarak ortaya çıkmasına yol açabilmektedir.

Görüşmeci 1, 3, 4 ve 5’in (Polonya, akademisyen, erkek; iş adamı, erkek; nakliyecisi, erkek; akademisyen, kadın) de aktardığı gibi Müslümanlar her ne kadar Avrupa’da görünür hale gelseler de Avrupa toplumu tarafından yine yabancı olarak algılandıkları iddia edilmektedir. İslamofobinin de bu durumdan yani Müslümanların farklı ve diğeri olarak algılanmasından kaynaklandığı söylenmektedir. Bu noktada sorulması gereken soru Müslümanların diğer azınlıklardan yani yabancı olarak görünen diğer gruplardan neden ayrıldığıdır. Bu sorunun cevabına ulaşabilmek için Avrupa’daki Müslüman topluluklarının diğer etnik, dini ve azınlık gruplarıyla karşılaştırılmaları gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle günümüz Avrupa’sında Müslümanların karşılaştığı tutumları özel olarak inceleyebilmek için öncelikle diğer göçmen ve azınlık gruplarının Avrupa’daki durumları ve karşılaştıkları tavırları analiz edilmelidir. Yapılan bir ankette Avrupa’daki her üç kişiden birinin kendisini “çok ırkçı” ya da “oldukça ırkçı” olarak tanımladığı (INRA(Europe), 1997) düşünülünce de azınlıkların yabancı düşmanlığına konu olması çok da şaşırtılmayacak bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenden ötürü aşağıdaki bölümde azınlıkların karşılaştığı olumsuz tavırlar neticesinde Avrupa’daki yabancı düşmanlığı incelenmeye çalışılmıştır.

3.2. Avrupa’da Yabancı Düşmanlığı ve Azınlıklar

Avrupa’da yabancı düşmanlığını incelemeyi önce literatürde *xenophobia* olarak geçen yabancı düşmanlığı/karşıtlığının ne anlama geldiğini anlamak önem arz etmektedir. Yabancı düşmanlığı, “yabancı insanlardan korkma” anlamına gelmekte ve yabancıların inşa edilen topluma ve kültürel çevreye yayılan bir tehdit olarak algılanmasıdır (One Europe, 2015). Yabancı düşmanlığının özünde, “biz” olarak algılanan gruptan farklı olan belli bir gruba karşı bir korku, hoşlanmama ya da nefret mevcuttur. Bu korku, ister gerçek

ister algıda olsun, ekonomik, kültürel, güvenlik tehditleriyle ilgilidir (Hunyadi & Molnár, 2016, s. 2). Sözü edilen grupta bir topluluk olabileceği gibi bir ulus da olabilmektedir. Göçmenler, mülteciler, yerli halklar, ulusal veya etnik, dini ve dilsel azınlıklara mensup kişiler, yabancı düşmanlığının en belirgin hedefleri arasındadır. Bu düşmanlığın belirtilerinde ise ayrımcılık, düşmanlık ya da şiddet ve nefrete varan duygular bulunmaktadır. Yabancı düşmanlığının eylemleri kasıtlıdır ve amaç söz konusu grubun incitilmesi, kınanması veya küçük düşürülmesidir (Xenophobia, 2013). Yabancı düşmanlığının temeli olan nefret, doğal bir düşünce değildir ve yabancı düşmanlığı, genellikle sosyal, siyasi ve medya da dahil olmak üzere çeşitli düzeylerde inşa edilen kin, düşmanlık ve şiddete yönelik propaganda ve kışkırtmanın sonucudur.

Yabancı düşmanlığı, her ne kadar Avrupa’da son dönemde yaşanan göçmen ve mülteci kriziyle gündeme gelse de Avrupa’daki iddia edilen yabancı düşmanlığının o kadar da yeni olmadığı söylenmektedir. Yukarıdaki bölümde anlatıldığı üzere; göçmenler iş ve hayat fırsatları için İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’ya gelmeye başlamışlardır ve 1960’lı ve 70’li yıllarda sayıları artarak devam etmiştir. Mültecilerin de Avrupa’yı kendi ülkelerinin ekonomik, siyasi, sosyal bozukluklarından kurtulmak için bir fırsat olarak görmeleri, Avrupa’nın dışarıdan gelen yabancı sayısını artırmıştır. Örneğin 1989-98 yılları arasında dört milyon kişinin Avrupa’ya sığınma talebinde bulunmuştur (Lorant, 2005, s. 11). 1960 ve 2000 yılları arasında da 16,7 milyon kişinin bölgeye girmesiyle, Batı Avrupa nüfusunda yaklaşık yüzde 4’lük bir artış yaşanmıştır (Lorant, 2005, s. 11). Bu durumun oluşmasını Demir Perde’nin yıkılmasıyla Avrupa’nın doğusundan gelen göçmenler de etkilemiştir. Bu dönemlerde yapılan kamuoyu yoklamaları Avrupa’da göçmenlerin görünür kılınmasından beri göçmen ve azınlıklara karşı önyargı ve karşıtlığının mevcut olduğunu göstermiştir. Onlardan biri olan ve 1988 yılından 2000 yılında aralıklı bir şekilde devam ettirilen yukarıdaki bölümde de bahsi geçmiş olan kamuoyu yoklamasına göre “her üç Avrupalıdan birisinin kendisini ırkçı olarak tanımladığı” (INRA(Europe), 1997) sonucu ortaya çıkmıştır. Kendilerini ırkçı olarak tanımlayan bu kişilerin aslında çoğunlukla yabancı düşmanlığından muzdarip olduğu söylenmektedir. Çünkü bu ırkçı duyguların hedefi ırk temelli olmaktan ziyade sığınmacı, göçmen ya da kolonyal geçmişi olan azınlıklara karşı olmuştur (INRA(Europe), 1997).

Günümüzde yabancı düşmanlığı, mülteci ve göçmen kriziyle Avrupa'nın her yerinde günden güne arttığı söylenmektedir. Orta Avrupa ülkeleri bu krizden etkilenmemiş olsa da, yabancı düşmanlığı orayı da etkisi altına almıştır. Bu durum, göçmen karşıtı tutumların oluşması için gerçek manada göçmene ihtiyaç olmadığını, siyasi güçlerin iç işlerinde meşruiyeti sağlamak için yarattıkları sembolik korkuların da bu tutumu körükleyebildiğini göstermiştir (Hunyadi & Molnár, 2016, s. 1). Göçmenlerin siyasi güçler ve medya tarafından sürekli bir şekilde ekonominin zayıflaması, yüksek nüfus, çevre kirliliği, artan şiddet ve sosyal kaynakların sömürülmesi gibi durumlarla ilişkilendirilmeleri (Munro, 2006; Wike, Stokes, & Simmons, 2016) bu korkuyu yaratabilmektedir. Dahası göçmen bireylerin de suçlu, fakir, eğitimsiz, cahil olarak nitelendirilmeleri de göçmenlerin Avrupa toplumuna bir tehdit olarak görülmelerine neden olmaktadır. Bu tehdidin savılması için de popülist ve aşırı sağ partilere destek verilmekte ve Avrupa'ya gelen göçmenlerin durdurulması istenmektedir (IPSOS, 2017, s. 23) Bu yabancı düşmanı gruplar Avrupa kıtası boyunca Avrupalı devletlerin kültürünün ve medeniyetinin korunması gerektiğini hatırlatarak, azınlıkların da bu duruma tehdit olduklarını dillendirmektedir (One Europe, 2015). Azınlıklar bu yabancı düşmanı hareketler sonucunda “diğeri” olarak gösterilip, Avrupa kültürüne uyumsuz olan bir grup şeklinde yansıtılmaktadır.

Avrupa'da yabancı düşmanlığının bir diğer yönü basit yanlış anlamalardan ortaya çıkmaktadır. Bu yanlış anlamalar siyasetçilerin ve medyanın yine basit bir anlatımıyla çözülebilecek durumlardır. Ancak popülist/aşırı sağ hareketlerin yükselen propagandaları bu durumu engellemektedir. Bu yanlış anlamalardan bir tanesi şu anda da yaşanan mülteci krizinin göçmen krizi şeklinde ifade edilmesinden kaynaklanmaktadır (One Europe, 2015) . Bu yanlış anlama, Avrupalı toplumların ülkelerinde ne olduğunu algılaması konusunda büyük bir etki yaratmaktadır. Medya ve siyasetçilerin Avrupa'ya doğru yaşanan hareketliliği mülteci kaynaklı değil, göçmen kaynaklı olarak göstermeye çalışması hane halkını bu hareketliliğe karşı olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenden ötürü çoğu Avrupalı, mültecileri kendilerine ait olan kaynak ve faydaları elde etmek için ülkelere gelen bir rakip görüntüsü teşkil eden göçmenler olarak algılamaktadır (One Europe, 2015). Ancak Avrupa'ya iş fırsatı amacıyla gelen göçmenler toplam hareketliliğin çok küçük bir kısmını oluşturmaktadır (One Europe, 2015). Çoğu insan savaşın yıktığı ve yıkmaya çalıştığı Suriye, Irak, Afganistan, Nijerya gibi ülkelere gelmektedir. Bunlar da Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin tanımlamasına göre mülteci olarak kabul edilmektedir. Yukarıdaki bölümde de sözü edilen 1951 yılında Mülteci

Sözleşmesiyle ortaya çıkan bu tanıma göre; mülteci çatışma ve zulümden kaçan insanlar anlamına gelmektedir (UNHRC). Bu sözleşme kapsamında mülteci hakları korunmaya alınmış ve mültecilerin geldikleri yerin düzeni oturtulana kadar geri iade edilmemeleri tembihlenmiştir. Görüldüğü gibi bu tanımlama iş, eğitim, yaşam fırsatları için gelen göçmenlerin tanımlamasından farklılık göstermektedir. Ancak farklılığı dillendirilmediği için mültecilere karşı önyargı ve ayrımcılığa neden olmaktadır. Bu farklılığı bilenler ise yine de mültecileri ülkelerinin kaynaklarını sömürmeye gelen kişiler olduğu düşünülmektedir. Avrupa devletlerini de içerisine alan IPSOS'un (2017, s. 22) yürüttüğü çalışmaya göre ülkelere mülteci olarak gelenlerin aslında mülteci olmadığı ve onların ülkelere ekonomik nedenlerle ve refahı sağlayan hizmetlerden faydalanmak için geldikleri düşünülmektedir. Kısacası yapılan anketler mültecilerin Avrupa ülkelerine çoğunlukla bir yük olarak algılandığını göstermektedir. (Wike, Stokes, & Simmons, 2016, s. 3).

Buraya kadar Avrupalıların yabancıları neden ve nasıl tehdit olarak algıladığından söz edilmiştir. Bahsedilmesi gereken bir diğer durum da yabancı olarak algılanan gruplara geldiği iddia edilen tehditlerdir. Popülist ve aşırı sağ hareketlerin popüleritesinin ve politik etkinliklerinin artması Avrupa'daki azınlıklara gelen tehditlerin de artmasına neden olmaktadır. Göçmenlerin, mültecilerin ve diğer Avrupa dışındaki azınlıkların insan hakları konusu giderek endişe verici hale dönüşmektedir. Bu durum Avrupalı ulus devletlerin demokratik kurumlarının da sorgulanmasına yol açmaktadır. Dahası bu düşmanlık tutumları sadece aşırı sağ/popülist hareketlerle sınırlı değildir. Bu tavırların kamuoyunda duyurulması diğer ana akım partilerinin politikalarını da azınlıklara karşı olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu durum da entegrasyon politikaları ve süreçlerine de engel olmaktadır. Bu tür eylemler yukarıda da denildiği gibi yalnızca yabancı düşmanlığıyla karşılaşan kurbanları değil ayrıca bu durumun yaşandığı toplumlarda da korku yayarak onları olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu tavırlarla karşılaştığını söyleyen bireyler ya da topluluklar kendilerini kamuya açık alanlara katılmakta, kamu hizmetlerine ulaşmakta daha savunmasız hissedebilmektedirler. Bu durum da onları çoğunluğun ulaştığı imkanlardan soyutlamakta ve eğitim ve iş gibi olanaklarını sınırlamaktadır. Barınma koşullarına bakıldığında ise bu tip topluluklar kendileri gibi aynı deneyimleri yaşamış, aynı dili ya da aynı kültürü paylaşan toplulukların yanına yerleşmektedir (EUROSTAT, 2016, s. 218) ve bu yerler şehirlerde yerli halkın çok tercih etmediği fakir kısımlara tekabül etmektedir (Savage T. M., 2004, s. 29). Son dönemde yapılan araştırmalar ışığında,

azınlıkların artık büyük şehirlerden ziyade küçük şehirleri ve şehirlerin de kırsal alanları tercih etmeye başladığı görülmüştür (Çağlar, 2015, s. 6). İstihdam edildikleri yerler ise genellikle düşük kalifiyeli ve düşük maaşlı işler olarak ortaya çıkmaktadır (Ambrosini & Barone, 2007). Ayrıca çoğunlukla belli saatlerde çalışmalarına izin verilmemekte, azami saatlerde çalışmaları istenmektedir (ENAR, 2016, s. 36). Azınlıklar görüldüğü üzere barınma ve iş koşullarında ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Bunların haricinde Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi'nin(EUMC) 2006 yılında 12 Avrupa ülkesinde göçmen ve azınlıkların karşılaştığı ırkçılık ve yabancı düşmanlığı deneyimlerine ilişkin topladığı verilere göre azınlıklar özel hayatta, kamu alanlarında, dükkan ve restoranlarda, ticari faaliyetlerde ve kurumlarda da ayrımcılıkla karşılaşmışlardır (2006b). Ankete katılanların cevaplarına göre, katılımcıların yüzde 30'u istihdam alanlarında; yüzde 29'u ticari faaliyetlerini kurmada; her dört kişi kamu ve özel alanlarda; yüzde 18'i kamu kurumlarında; yüzde 16'sı dükkan, restoran ve eğlence merkezlerinde ayrımcılığa maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Bunlara ek olarak katılımcılar polislerden de ayrımcı muamele gördüklerini iddia etmişlerdir (EUMC, 2006b). EUMC'nin haricinde 2006 yılından günümüze kadar yapılan çalışmalar incelendiğinde Avrupa'da yabancı düşmanlığının hala daha tehlikeli seviyelerde olduğu ve azınlıklara karşı olumsuz tavırlarda da artış olduğu gözükmemektedir (ENAR, 2016; IPSOS, 2017; Wike, Stokes, & Simmons, 2016).

İrkçi ve yabancı düşmanlığı belirtileri, ayrımcılık ve önyargı gibi tavırların sonucunda görülebildiği gibi sözlü ve fiziksel saldırılarda da görülebilmektedir. Bu ikinci durum birincisine göre daha somuttur bu açıdan fark edilmesi birinci duruma nazaran daha kolay olmaktadır. Göçmenlere, sığınmacılara, mültecilere ve onların malları ve konakladığı yerlere yapılan saldırılar ve yükselen göçmen karşıtı politikalar ve kamu tartışmaları Avrupa boyunca birçok sivil toplum örgütü tarafından artan seviyede rapor edilmiştir (ENAR, 2016, s. 40). Polis tarafından kaydedilen ırkçı güdülü ve yabancı düşmanı suçlarının yer aldığı ilk beş Avrupa ülkesini ise İngiltere, İsveç, Almanya, Hollanda, Finlandiya oluşturmaktadır. Ancak azınlık ve göçmenlerin polislere güvenmeme, ayrımcılık korkusu, olayın tekrar yaşanmasından korkma, kurban için destek hizmetlerinin olmaması ve kurbanın haklarından bihaber olması gibi durumlardan ötürü bu tür ırk ve yabancı düşmanlığı dürtülü saldırgan tutumlar rapor edilememektedir (ENAR, 2016, s. 44). Bu nedenden ötürü birçok sivil toplum ve kamu kuruluşlarının yürüttüğü kamuoyu yoklamaları bu konularda yeterli gelmemekte, gerçek veriler elde edilememektedir. Yine

de yapılan çalışmalar ırkçı ve yabancı düşmanlığının Avrupa’da ne kadar çok yüksek olduğunu belli edebilmektedir.

Göçmenler ve mülteciler gibi yabancı bir ülkede doğup şu an ikamet ettikleri ülkeye göçmüş olan kişileri kapsayan 2016 yılı nüfus verilerine göre, Avrupa’da 54.5 milyon kişi Avrupa Birliği’nin coğrafi sınırlarının dışında (*foreign-born population*) doğmuştur (Statista, 2017). Bu sayı toplam nüfusun hemen hemen yüzde 11’ine denk gelmektedir. Bu sayıya Avrupa ülkelerine yerleşmiş azınlık konumunda bulunan insanların nüfus verileri de eklenince Avrupa nüfusunun önemli bir kısmını yabancı görülen toplulukların oluşturduğu görülecektir. Bu durum, Avrupalılar tarafından “diğeri” olarak görülen nüfusun arttığını göstermektedir. Dahası Avrupa ülkelerinde yapılan kamuoyu yoklamalarına göre Avrupalılar bu bahsedilen “diğeri” gruplarını gerçek rakamlarından daha üstte tahmin etmektedirler (IPSOS, 2017). Bu tahminleriyle yabancıların ülkelerini işgal ettiklerini düşünmektedirler. Ancak bu veriler de gösteriyor ki göçmenler ve azınlıklar Avrupa’nın bir gerçekliğidir. Ve bu topluluklara karşı yapılan ya da bu topluluklardan gelen olumsuz tavırlar Avrupa devletlerinin bu gerçekliğine bir tehdit oluşturmaktadır. Bu nedenden ötürü kurumlarca yapılmaya çalışılan “işgal eden diğeri” düşüncesini “kabul edilen biz”e çevirmektir.

Avrupa kurumları bu amaç istikametinde “diğeri” olarak adlandırılan bu toplulukları içselleştirmeye çalışmakta ve onları yakından takip etmektedir. Bu kurumlardan en bilineni ve ırkçı ve etnik ayrımcılık üzerine bilgi toplayıp analiz eden Avrupa Birliği’nin bağımsız ajansı Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı’dır (*EU Agency for Fundamental Rights-FRA*). Bu kurum 2007 yılında yine bu bağlamda kurulmuş olan Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı İzleme Merkezi’nin (European Monitoring Center on Racism and Xenophobia-EUMC) yerini almıştır. Amacı Birliğe ve üye devletlere ırkçılık ve yabancı karşıtlığı üzerine tarafsız, güvenilir ve karşılaştırılabilir Avrupa seviyesinde veriler sunmaktır (Wrench, 2011, s. 17). Bu amaç için kullandığı başlıca aracı her üye devlette bir tane Ulusal Odak Noktası’ndan (*National Focal Points*) oluşan Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı Bilgi Ağı’dır (*European Racism and Xenophobia Information Network-RAXEN*). Irkçı karşıtı sivil toplum kuruluşları, insan hakları enstitüleri, üniversite araştırma merkezleri gibi kurumlardan oluşan bu odak noktaları FRA’nın talebiyle FRA’ya her ülkede ırkçılık, yabancı düşmanlığı ile ilgili konularda düzenli bilgi akışı sağlamaktadır

(Wrench, 2011, s. 18). Bu bilgilerle FRA yıllık raporlar hazırlayarak ırkçılık ve yabancı düşmanlığının seyrini göstermekte ve bu olguları engellemek için raporunda tavsiyeler hazırlamaktadır. Bu kurumlardan bir diğeri Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (*The European Commission against Racism and Intolerance- ECRI*)’dur. Avrupa Konseyi’nin insan hakları birimi olarak ECRI, ırk, ulusal / etnik köken, renk, vatandaşlık, din ve dil gibi gerekçelerle ortaya çıkan ırkçılık, yabancı düşmanlığı, antisemitizm, hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık problemlerini gözlemleyip raporlar hazırlamakta ve üye devletlere tavsiyeler sunmaktadır (European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)). Bunların haricinde birçok sivil toplum ve insan hakları örgütleri de ırkçılık ve yabancı düşmanlığı üzerine çalışmalar yapmaktadır. Ancak tüm bu kurumların çalışmalarına ve geniş kapsamlı projelerine rağmen aşırıcılığın ve ayrımcılığın şekillendirdiği ırkçılık, yabancı düşmanlığı Avrupa’da artmaya devam etmektedir. Bu artışı da yine bu kurumların hazırladığı yıllık raporlar göstermektedir (FRA, 2016; FRA, 2017).

Sonuç olarak, Avrupa’da azınlıklara karşı ırkçılık ve yabancı düşmanlığı artarak devam etmektedir. Yapılan çalışmalara göre ayrımcılık seviyeleri ülkeden ülkeye, azınlıklardan azınlıklara değişmektedir (EUMC, 2006b). PEW’in yürüttüğü kamuoyu yoklamasına göre en çok ayrımcılıkla ve olumsuz tutumla karşılaşan azınlıklar Müslümanlar, Romanlar ya da çingeneler ve Yahudilerdir. Bu üç grup arasında en fazla olumsuz görüş Romanlara karşı olmaktadır. Avrupa’nın geneline bakıldığında ise İtalya, Yunanistan gibi bazı ülkelerde Romanlar Müslümanlardan daha fazla olumsuz bir tavırla karşılaşırken Macaristan ve Polonya gibi ülkelerde Müslümanlar daha fazla önyargı ve ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Yahudilere gösterilen olumsuz tutumun ise Avrupa’da daha az yaygın olduğu gözükmemektedir. Müslümanlar son dönemlerde Avrupa’da yükselen terör olayları nedeniyle daha tehlikeli olarak görülmekte ve istenmemektedirler. Chatham House’un yürüttüğü ve 10 Avrupa ülkesinin incelendiği bir araştırma bu durumu doğrular niteliktedir. Bu araştırmaya göre, Avrupalıların ortalama yüzde 55’i nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkelere gelecek bütün göçlerin durdurulmasını istemektedir (Goodwin & Raines, 2017). Buradan da anlaşılıyor ki Müslüman azınlıklar hem göçmen geçmişleri hem de Müslüman olmalarından dolayı Avrupa’da iki yönlü bir negatif tutumla karşılaşmaktadırlar. Aşağıdaki bölümde bu olumsuz tutumla başlayıp bir fobi ve karşıtlığa dönüşen Avrupa’daki Müslüman korkusu ve karşıtlığı incelenecektir.

3.3. Avrupa’da İslamofobi

Göçmen nüfusunun bir parçası olarak Müslümanlar da Avrupa’da diğer göçmenlerin karşılaştığı yukarıda anlatılan problemlerle karşılaşmışlardır. Ancak son yıllarda yaşanan uluslararası problemler, azınlık grup kimliğinin göstergesi olan Müslüman dininin göze çarpmasına ve Müslüman azınlıkların diğerlerinden daha başka bir kulvarda değerlendirilmelerine neden olmuştur. Günümüzde Avrupalıların Müslümanlar hakkındaki düşünceleri değişse de her Avrupa devletinin en az dörtte bir nüfusu Müslümanlar hakkında olumsuz bir görüşe sahiptir. Bu konuda Müslümanlara karşı olumsuz düşünceleriyle Macaristan, Polonya, İtalya, Yunanistan ve İspanya’nın halklarının yarısından fazlası Avrupa’da en önde gelmektedir (Wike, Stokes, & Simmons, 2016, s. 24). 11 Eylül Olayları bu sonucun ortaya çıkmasına neden olan en belirgin örneklerin başında gelmektedir. Ancak bu olaya giden süreçte yaşanan diğer önemli olaylar da Müslümanlara karşı kamu algısını biçimlendirerek 11 Eylül’den daha önce İslamofobi kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

İslamofobinin nasıl yükselişe geçtiğini, hangi olaylardan etkilendiğini ve nasıl ölçülebildiğini anlatmadan önce İslamofobi terimine genel bir göz atmak önem arz etmektedir. İslamofobi kavramsal olarak incelendiğinde fobi kelimesi ile karşılaşılmaktadır. Longman’ın (2012) sözlüğünde fobi “ bir şeye karşı aşırı ya da rasyonel olmayan korku, nefret veya tikslenme” anlamına gelmektedir. Fobi psikolojide bireysel bir hastalık olarak görülmekte ve bireyin korkusunu ifade etmektedir. Ancak günümüzde İslamofobi yabancı düşmanlığı (*xenophobia*), eşcinselliğe ya da eşcinsellere duyulan korku (*homophobia*) gibi sosyolojik bir terim olarak kabul edilmektedir (Erdenir, 2010, s. 30). Dahası terim *Xenophobia* terimine benzetilerek türetilmiştir. Müslüman karşıtlığına dair ön yargıların büyüyerek farklı şekiller alması bu yeni terimin oluşturulması ihtiyacını doğurmuştur (Sajid, 2005; Runnymede Trust Commision, 1997, s. 4). Her ne kadar bu terim ortaya atılsa ve İslam üzerine çalışan çoğu düşünür tarafından kabul edilse de İslamofobi kavramı hala daha tartışılmaktadır (Halliday, 1999; Kaplan, 2006; Cesari J. , 2006; Canatan, 2007). Fred Halliday (1999), İslamofobi yerine Müslüman karşıtlığının kullanımını tercih etmektedir. Çünkü ona göre dini inanç olarak İslama karşı bir tutum bulunmamakta problem Müslümanlara karşı olumsuz önyargılardan kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde İslamofobi denilince tek ve değişmeyen bir İslam olduğu

algısı oluşmakta bu durum da İslamın çeşitliliğini engellemesinin yanında İslama gelen her eleştirinin İslamofobik olarak değerlendirmesine yol açmaktadır. Bu kavramsal tartışmalara bir yenisini ekleyen Kadir Canatan (1995; 2007) da anti-İslamizm (İslam karşıtlığı) kavramını eleştirmiştir. Her ne kadar yapılan çalışmalarda İslamofobi ve anti-İslamizm birbirini yerine kullanılıyor olsa da Canatan'a göre “-izm” ekiyle kavram daha ideolojik ve politik bir tutumu yansıtmaktadır. Oysa İslamofobi yukarıda anlatıldığı üzere daha sosyolojik bir kavrama işaret etmeye çalışmaktadır (Canatan, 2007, s. 39). Anti-İslamizmin Müslümanların karşılaştıkları önyargı ve şiddet olaylarını içerisinde barındırdığından ötürü anti-Semitizme (Yahudi karşıtlığı) de benzeyip benzemediği İslamofobi kavramı çerçevesinde tartışılan bir başka konudur (Canatan, 2007; Green & Yaagoub, 2008; Volk, 2017; Kalın, 2016, s. 444). Canatan (2007) İslamofobi ile ilgili çalışmasında bu iki kavramın kapsamının farklılıklarını ortaya koymuştur. Canatan'a göre iki olgunun en belirgin farkı⁷, anti-Semitizm hem ırksal hem de dini-kültürel anlamda bir yabancı düşmanlığına işaret ederken, İslam karşıtlığı din ve kültür temelli bir yabancı karşıtlığına denk gelmektedir. Anti-İslamizm bu minvalde ırkı ve etniği ne olursa olsun Müslümanların tehlikeli olarak algılanmasıdır (Canatan, 2007, s. 28). Anti-Semitizmin belli bir coğrafyada inşa edildiğinin ve İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemde kaldığının söylenmesi (Green & Yaagoub, 2008) de hala daha devam eden ve dünyanın çoğu yerinde görülen İslamofobi ile Yahudi karşıtlığını ayıran bir başka noktadır.

Yukarıdaki paragraflardan anlaşılacağı üzere İslamofobi ve onun yerine kullanılabilecek diğer kavramların tartışılması hala daha devam etmektedir. Ancak 1997 yılında bir İngiliz Hükümet Dışı Örgütü'nün desteğiyle oluşturulan “İslamofobi: Hepimiz İçin Bir Meydan Okuma” (*Islamophobia: A Challenge for Us All*) adlı Runymede Trust Raporu'nda İslamofobi kavramının kullanılması, dünya genelinde çoğunlukla bu kavramın kabul görmesini sağlamıştır. Bu rapordan önce de 1980'lerde İslamofobi kavramı kullanılmış, ilk yazılı halde kullanılması da 1991 yılında ABD'de olmuştur (Runnymede Trust Commission, 1997, s. 1). Ancak bu rapor sayesinde İslam karşıtlığı konusu Batıda daha fazla popülerlik kazanmıştır. Böylece her ne kadar anlamı ve kapsamı üzerinde devam eden tartışmalar olsa da İslamofobi, Avrupa'dan kolaylıkla çıkamayacak bir gündem

⁷ Anti-İslamizm ile anti-Semitizm arasındaki diğer farklılıkları görmek için bknz. Canatan, K. (2007). İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım. K. Canatan ve Ö. Hıdır. (Editörler). *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti- İslamizm*. Ankara. Eskiyei Yayınları, s. 19-62.

oluşturmuştur (Allen'dan aktaran Kaya, 2015, s. 451). İslamofobi, Runnymede Raporunda (1997, s. 1) “İslam’a karşı nefret ya da korkuya atıfta bulunmanın kısaltılmış bir yolu” olarak ifade edilmektedir. Rapora (1997) göre İslamofobi, Müslümanlara asılsız korku ve hoşnutsuzluk içeren, dışlama ve ayrımcılığa neden olan bir bakış açısı veya dünya görüşü üzerine kuruludur. 2004 yılında bu Runnymede Raporu güncellenerek her ne kadar İslamofobi için bir farkındalık yaratıp teşvik edici çalışmalara neden olsa da İslam karşıtlığının Avrupa’da yükselerek devam etmesine engel olamamıştır (Kalin, 2011, s. 8).

3.3.1. Söylemleri

İslamofobi yukarıda anlatılan kavramsal çerçeve ile şekillenmiştir. Bu kavramın Avrupa’da ortaya çıkmasını hazırlayan altyapıyı ise Müslümanlar yukarıda anlatılan Batı Avrupa göçüyle oluşturmuştur (Canatan, 2007, s. 44). Diğer bir deyişle İslamofobi Avrupa’daki göçmen düşmanlığına paralel olarak şekillenmiştir. 1970’lerde göçmenlerin “misafir işçi” statüsünden kalıcı ve vatandaş statüsüne evrilmesi ve artan göçmen nüfusunun ekonomik kriz nedeniyle artan işsizliğe bir etken olarak görülmesi, göçmenlere karşı sağ ve ırkçı çevrelerden eleştirilere neden olmuştur. İslam’a karşı ilk düşmanlıkların bu çevrede başladığı söylenilmektedir. 1979 İran İslam Devrimi, Müslümanları ve İslam’ı Avrupalıların gözünde farklı bir minvale sokmuştur. Avrupa’daki Müslüman azınlıklar İran’daki Müslümanlarla karşılaştırılmaya başlanmış. Bu durum da Müslüman azınlıklara karşı önyargıların önünü açmıştır. Canatan’a (2007) göre ilk başta bu dar çevrede yayılan politik ve ideolojik İslam karşıtlığı daha sonra geniş bir kesimi etkisi altına alarak daha sosyolojik bir kılığa bürünmüştür. Yani denilebilir ki bu süreçte anti-İslamizm İslamofobiye evrilmiştir. İslamofobi ateşini ortaya çıkaran bu kıvılcıklar 1980’lerin sonlarındaki olaylarla daha da körüklenmiş ve belirgin hale gelmiştir. Hint asıllı Salman Rushdie tarafından yazılan Şeytanın Ayetleri isimli roman kimi Müslüman kesimler tarafından Kur’an’ı küçümsediği ve çarpıttığı ileri sürülerek şiddetle eleştirilmiş ve yazar İran’da ölüm cezasına çarptırılmıştır (Green T. , 2013). Kitaba ve yazara yönelik Müslümanlarca gösterilen tepkiler ise Avrupa tarafından yayın ve ifade özgürlüğüne vurulan bir darbe olarak nitelendirilmiş ve bu tutum çağdışı bir davranış olarak değerlendirilmiştir (Green T. , 2013). Müslümanlar ise kendi inançlarına yapılan bu hakaretin Avrupa tarafından nasıl özgürlük kapsamına girdiğine anlam verememiştir. Rushdie Vakasının ardından Fransa’da üç Müslüman kız öğrencinin, başörtüsü

kullanmalarının ülkedeki laik sisteme aykırı bulunması nedeniyle sınıflarına alınmaması (Wharton, 2008) da Müslümanlar ile Avrupalılar arasındaki ilişkide yeni sorun tohumlarının atılmasına neden olmuştur. Müslümanlar ile Avrupa arasında ikinci kırılma noktası Soğuk Savaş'ın bitmesiyle yaşanmıştır. İki kutuplu dünya sisteminin son bulması “biz”in meşruluğunu sağlayacak olan “öteki”nin ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu noktada uzun süredir rafa kaldırılmış olan İslam düşmanlığının yeniden inşa edilmesi süreci daha aktif bir şekilde başlamıştır (Aktaş, 2014, s. 47). NATO’da görevli olan bir generalin 1993 yılında söylediği “Soğuk Savaşı kazandık. Yaklaşık 70 yıllık bu sapmalardan sonra, İslam ile aramızda 1300 yılı aşan eski çatışma durumuna geri döndük” (Battistella’dan aktaran Aktaş, 2014, s. 48). Daha sonra Huntington’ın yine 1993 yılında Medeniyetler Çatışması Tezi, bu düşmanlığın teorik ve ideolojik altyapısını oluşturmuştur (Canatan, 2007, s. 48).

İslam ile Batı arasında en büyük kırılma noktasını oluşturan 11 Eylül Olayları olmuştur. Bu olaylar İslamı Avrupa ve Amerika basınında, kamuda ve özel tartışmalarda görünürlüğünü artırmıştır. Bu olaylar öncesinde İslamla ilgisi olmayan çoğu insan Müslümanlarla ilgili kitaplar, haberler ve belgeseller izlemeye başlamıştır (Communique Partners, 2005, s. 22). Ancak basında ve kitaplarda yer alan bu siyasi çerçevede çoğunlukla Müslümanlar tek tipleştirilerek “terörist, modernlik karşıtı, kadın hakları karşıtı, radikal, anti demokratik” gibi kavramlarla anılmaya başlanmıştır (Communique Partners, 2005, s. 23). Avrupa Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığını İzleme Merkezi (EUMC) bu yaşananların Avrupa ülkelerinde Müslüman azınlıklara karşı olumsuz etkilerinin olabileceğini erkenden fark ederek 2001 yılında Avrupa ülkeleri için bir gözetleme mekanizması oluşturmuştur. Bu mekanizma ile Müslümanlara karşı Avrupa’da kötü yönde değişen tutumların olup olmadığının, AB siyasetçilerinin ve medyanın Müslümanlara karşı önyargı ve ayrımcılığı azaltmak için faaliyetlerinin olup olmadığının cevabı aranmaya çalışılmıştır (Allen & Nielsen, 2002, s. 6). EUMC’nin bu mekanizma sayesinde 11 Eylül Olaylarından sonra Müslüman topluluklarına karşı ayrımcılık, önyargı ve düşmanlığın arttığı sonucuna ulaşmıştır (Allen & Nielsen, 2002, s. 5). 11 Eylül’ün haricinde radikal İslamcılar tarafından yapılan 2004 Madrid ve 2005 Londra bombalamaları, filminde İslamı yanlış sergilediği nedeniyle Hollandalı film yapımcısı Theo Van Gogh’un öldürülmesi, Hz. Muhammed ile ilgili Danimarka’da yaşanan karikatür krizi ve Papa 16. Benedict’in Almanya’da İslam karşıtı konuşması Müslüman azınlıklar ile Avrupalılar arasındaki ipleri daha da

gerginleştirmiştir (Strabac & Listhaug, 2008, s. 269). Ve son dönemde Avrupa’da yaşanan göçmen krizi ve İŞİD, Boko Haram gibi radikal İslamcı terör örgütlerinin eylemleri, Avrupa’daki Müslüman algısını daha da kötü hale getirdiği söylenmektedir (Lean, 2017, s. 304). Denilebilir ki İslam bu olaylar nedeniyle Avrupa’da güvenlikleştirilerek, Müslümanların kamudaki algıları “yabancı, tehdit edici ve Batı değerleri ile uyumsuz, terörist” şeklinde inşa edilmiştir (Croft, 2012). Katolik Hristiyanlıktan İslam dinine geçen Görüşmeci 18(Almanya, erkek, öğrenci) bu noktada yalnızca Avrupalıların İslamı yabancı olarak görmesine odaklanmaktadır. Ona göre İslam’ın yabancı bir din, bir kültür olarak Avrupa’da güçlenmesi istenmemektedir: “Eğer güçlü olmazsa sorun yok, güçlendiği müddetçe İslam dini Avrupalılar için bir tehdittir.”

İslamofobi kavramını tanımlama ve İslamofobiyi oluşturan, Avrupa’da yükselmesine neden olayları anlatmanın ötesinde, İslamofobinin nasıl ölçüldüğünü anlamak önem arz etmektedir. Ancak bu şekilde İslamofobinin Avrupa’da nerelerde var olup olmadığı analizi yapılabilecektir. Eric Bleich (2011, s. 183), bu konuda, çoğu akademisyen, gözlemci, araştırmacı ve politikacının üç yanlış ya da eksik yoldan birini izlediğini iddia etmektedir. Bazıları günümüzdeki İslamofobiyi kanıtlamak için dolaylı bir yöntem kullanarak İslamofobinin derin tarihi altyapısına takılıp kalmakta ya da bu konuda Müslüman topluluklarının sosyo-ekonomik dezavantajlarını ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Bazıları ise Müslümanlara yönelmiş şiddet örnekleri gibi sembolik kalabileceği olan örnekler üzerinden bir ölçüm yapmaya çalışmaktadırlar (Bleich, 2011, s. 183). EUMC’nin 2002 de ortaya çıkardığı rapor bu noktadan değerlendirilebilmekte ve EUMC raporlarının bir başarısızlığı olarak görülebilmektedir (Allen, 2004, s. 9). Bleich’in (2011, s. 183) aktardığı üçüncü ölçüm yönteminde ise İslamofobi göçmen ve etnik gruplara yöneltilen tutumlarla ortaya çıkarılmaktadır. Bu tip yöntemde belli ulus, etnik ve göçmen karşıtı grupların fiillerinin ve politikalarının tarihi incelenmekte, çoğunlukla Müslüman olan etnik ve uluslara karşı yapılan ayrımcılık ve saldırılar analiz edilmektedir. Bleich’e (2011, s. 183) göre bu yöntemler belli bir dereceye kadar kullanışlı olsalar da İslamofobiyi farklı yerlerde, farklı zamanlarda, ve farklı toplumsal gruplarda ya da diğer azınlıkların karşılaştığı toleranssız tutumla detaylı bir şekilde karşılaştırmadıkları için iyi bir analiz çıkartamamaktadırlar. Sağlıklı bir analizin ortaya çıkarılması için yapılması gereken doğrudan anket, mülakat ya da odak gruplarının yakından incelenmesidir (Bleich, 2011, s. 183). Ancak birçok Avrupa ülkesinde, din gibi kişisel bilgilere dayanarak verilerin

toplanmasına ilişkin yasal yasakların olması (Choudhury, 2007, s. 78) Müslümanların algılarına yönelik olan anket ve diğer çalışmaların yürütülmesine engel olabilmektedir. Bu nedenden ötürü Müslümanlara ilişkin verilerin yokluğunda, onlar hakkında veri sağlanması için bazı etnik veya ulusal kategorilere odaklanma ihtiyaç haline gelebilmektedir (Choudhury, 2007, s. 78). Son dönemde artan İslamofobi tartışmaları nedeniyle bir çok hükümet dışı örgüt ve AB kurumlarının sponsorluğunda bu tip çalışmalar yürütülebilmektedir (Wike, Stokes, & Simmons, 2016; PEW, 2017; Muslims in Europe: A Report on 11 EU Cities, 2010; EUMC, 2006a; SETA, 2016; Communique Partners, 2005; SETA, 2017; FRA, 2017)

3.3.2. Araçları

İslamın Avrupa'daki durumu üzerine yapılan yukarıda anlatıldığı gibi daha kapsamlı ya da Bleich'in eleştirdiği türde yetersiz görünen çalışmaların çoğunda İslamofobinin Avrupa'da nasıl algılandığına dair sonuçlara ulaşılmıştır (EUMC, 2006a; SETA, 2016; PEW, 2017). Bu durumu yaratan araçlar ise sosyal, siyasal, ekonomik, hukuki gibi bir çok alanda bulunabilmektedir. Bu bağlamda İslamın Avrupa'daki hukuki yapısı, İslamofobiği oluşturan araçlardan biri olarak görülmekte ve Müslüman azınlıkların ya da İslam'ın Avrupa'da "diğeri" olarak algılanmasına neden olmaktadır. Örneğin İslam günümüzde Avrupa devletlerinin bazılarında birinci, bazılarında da ikinci en büyük din olmasına rağmen 13 Avrupa Devleti, İslam'ı hala bir din olarak tanımamaktadır (Gündüz, 2010, s. 37). Bosna, Arnavutluk ve Kosova gibi geleneksel olarak İslam tarafından şekillendirilen ülkelerden ve geçmişten beri İslami temsilciliği olan Rusya, Polonya veya Yunanistan gibi yerli Müslüman azınlıklara sahip ülkelerden başka, yalnızca iki (Belçika, Avusturya) Avrupa ülkesinde İslam Hristiyan kiliselerine eşit ve resmi bir din olarak kabul edilmiştir (Schmidinger, 2011, s. 112). Bu nedenden ötürü Müslümanlar, "bazı ülkelerin ırk ve etniğe dayalı azınlık tanımlamalarında da karşılık bulamadıkları için, azınlık koruması olmayan, tanınmamış bir azınlık olarak Avrupa'da bulunmaktadır" (Savage T. , 2004, s. 26).

Müslüman azınlıkların sosyo-ekonomik hayatlarında karşılaştıklarını iddia ettikleri ayrımcılıklar, İslamofobinin ölçülebildiği bir başka alan olarak bilinmektedir. İslamofobiği ırka dayalı ayrımcılık üzerinden değerlendiren EUMC'nin Avrupa Irkçılık ve Yabancı

Düşmanlığı Üzerine Bilgi Ağı'ndan (*Racism and Xenophobia European Information Network- RAXEN*) toplattığı veriler üzerinden hazırladığı rapora göre; Müslümanların Avrupa'nın çoğu yerinde iş bulma, eğitim ve barınma konularında farklı farklı seviyelerde ayrımcılık ve marjinalleşmeye maruz kalmakta olduğu ortaya çıkmıştır (EUMC, 2006a). Bu ve bunun gibi diğer araştırmalarda, İngiltere, Fransa, Belçika, Almanya gibi Avrupa ülkelerinde Müslümanların işsizlik oranları ulusal ortalamaların çok çok altında kaldığı görülmüştür (Choudhury, 2007, s. 79). Müslümanların bu koşullarının ulusal ortalamasının altında kalmasından ziyade; diğer göçmen gruplarla karşılaştırıldığında da Müslümanlar bu konuda yine gerilerde kalmaktadır (Choudhury, 2007, s. 80). İslamofobinin Avrupa'da varlığına işaret eden asıl hususun bu karşılaştırma sonucunda olduğu düşünülmektedir (Samur, 2017, s. 154). Anketler ve araştırmalar iş bulmaktan ya da çalışma koşullarından, kiralık ev bulmaya; güvenlik durumlarına konu olmaktan sosyal hizmet imkanlarından faydalanmaya gibi değişen alanlarda, Müslüman göçmenlerin Müslüman olmayan göçmenlerden daha fazla ayrımcılığa maruz kaldıklarına işaret etmektedir (FRA, 2010; FRA, 2016; FRA, 2017; Social Mobility Commission, 2017)

İslamofobinin ilgili tartışmaların yaşandığı bir başka alan medyadır. Batı medyasında Müslümanlar, çoğunlukla geri kalmış, din fanatiği, demokrasi karşıtı, ezilmiş ya da insan ve kadın hakları konusunda özgürlüğü olmayan şeklinde tanımlandığı söylenmektedir (Gündüz, 2007, s. 5)⁸. Anketler, kamuoyu yoklamaları ve çalışmalar da bu durumu destekler niteliktedir. 2007'de bu konuyu da içerisine alan 24 ülkenin içinde bulunduğu bir araştırmaya göre; Batı medyası çoğunlukla İslamın siyasi, radikal ve aşırı fiillerine odaklanmakta ve Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu ülkeler eğitim, kültür konularından ziyade siyasi çatışma ve toplumsal huzursuzluk konularıyla gündeme getirilmektedir. Bunun yanında Hristiyanlar ve Yahudiler ise genellikle dini aktiviteleri bağlamında medyaya yansıtılmaktadır (World Economic Forum Community, 2008, s. 104). Medyanın İslam'ı indirgemeci bir tarzla ele alması, Müslümanların dahil olduğu siyasi meselelerin de dini tartışmalara indirgenmesine neden olduğu söylenmektedir. Örneğin Görüşmeci 2'nin(Polonya, erkek, tercüman) de söylediği üzere diğer çatışmalar siyasi bağlamda değerlendirilirken, Müslümanların dahil olduğu siyasi çatışmalar din

⁸ Gazete gibi medya organlarında kelimelerin İslamın yanlış yorumlanmasında nasıl etkiliği olduğunu iddia eden çalışma için bkz. Richardson, J.E., (2004). (Mis)Representing Islam: The Racism and Rhetoric of British Broadsheet Newspapers. Philadelphia PA. John Benjamins Publishing Company, s. 33-68.

referanslı ele alınmaktadır. Bu çatışmaların nedeni din üzerinden tartışılmaktadır (Esposito & Kalin, 2011, s. 15). Bu durumların İslamın Avrupa’da yanlış betimlenmesine neden olduğu ve İslam karşıtlığı ve korkusunun oluşmasına yol açtığı söylenmektedir (Communique Partners, 2005, ss. 82-92; Richardson, 2004, ss. 33-68).

Son olarak İslamofobinin oluşma nedenlerinden bir diğeri insanların güvendiği yazarlar, entellektüeller ve politikacılar gibi bireylerin tutum ve davranışlarında gizlidir (Gölcü & Çuhadar, 2017). Bu kişilerin İslam’ı kötü bir şekilde betimlemesi ve İslam’ı suçlayıcı bir tavırda bulunması İslamofobi ateşini körükleyebilmektedir. Örneğin yukarıda bahsi geçen Papa 16. Benedict’in 2006 yılında Regensburg Üniversitesi’de yaptığı konuşma burada önemlidir. Papa konuşmasında İslam’ı irrasyonel şiddete meyilli olarak resmetmiştir (Corry, 2008, s. 30). Bu tip tavırların en yenisi ise bu tez yazılırken 21 Nisan’da Fransa’da vuku bulmuştur. Fransa’nın Le Parisien gazetesinde politikacı ve entellektüelden oluşan içerisinde önceki başkan Nicolas Sarkozy ve eski başbakan Manuel Valls’ın da bulunduğu 300 kişi “Yeni Yahudi Karşıtlığına Karşı Manifesto” adı altında bir bildiri yayınlayarak İslam’ın Yahudi karşıtlığına neden olduğuna ve Kur’an’ın şiddete yönlendirdiğini iddia etmişlerdir. Dahası Kur’an’ın değiştirilmesi gerektiğini de dile getirmişlerdir (Hafez, 2018; MEE, 2018). Her ne kadar bu bildiri yeni olsa da bu söylemlerin yeni olmadığı ve birçok sağ kanat partilerin hem söylemlerinde hem de politikalarında uzun süreden beri yer almakta olduğu söylenmektedir (Hafez, 2018, s. 1). Görüldüğü üzere Müslümanların Avrupa’da yoğun bir şekilde görünür olmalarıyla başlayan bu süreç Avrupa’da hala devam etmektedir. Bu bağlamda denilebilir ki Müslümanların Avrupa’da artması, radikal sağ kanat partilerin ırkçı politikalarının kurumsallaşmasına ve onlara destek veren populist blokların da artışa neden olmuştur (Lean, 2017, s. 305). Ayrıca buradan Sağ kanat partilerin artması hem İslamofobinin bir nedeni hem de bir sonucu olduğu yorumu da yapılabilmektedir. Bu göz önünde bulunan partililerin İslam’ı terörle ilişkilendirmesi gibi tutum ve davranışları İslamofobiyi ortaya çıkaran en bariz örnekler olarak ortaya çıkmaktadır. En bilinenleri *Far-Right Freedom Party* (FPÖ-Avusturya), *Flemish Bloc* (FB-Belçika) *the British National Party* (BNP-İngiltere), *French National Front* (FNP-Fransa), *Northern League* (NL-İtalya), *the Nationalist Finns Party* (NFP-Finlandiya), *Jobbik Party* (JP-Macaristan), *Alternative for Deutschland* (AfD-Almanya) olan bu sağ kanat ve populist partiler ana akım partilerini etkileyerek onların siyasi önceliklerinde sağa eğilimli düzenlemelere sebebiyet vermektedirler. Örneğin, Müslümanların giyiminin

siyasileştirilmesi ve bunun sonucunda bazı ülkelerde yasaklamalara gidilmesi bu partilerin faaliyetlerinin bir sonucu olarak görülmektedir. Bu partiler bazı zamanlarda müttefikliğe giderek göçün kısıtlanması ve Avrupa'nın homojenleşmesi istikametinde konferanslar düzenlemektedirler. Örneğin, 2010 yılında Avusturya'nın Aşırı-Sağ Özgürlük Partisi, Avrupa'nın İslamlaşmasına direnmek amacıyla İsveç'in Demokrat Partisi, İtalya'nın Kuzey Ligi (NL) ve Danimarka'nın Milliyetçi Partisi ile birlikte bir konferans organize etmişlerdir (Duke University, 2012). Bu partilerin dışında bazı örgütler de sağ kanat partilerin davalarını destekleyici tavırlar sergilemektedirler. Örneğin Almanya'da 2014 yılında ortaya çıkmış bir örgüt ve açılımı "Batı'nın İslamlaşmasına Karşı Vatansever Avrupalılar" olan Pegida (Lean, 2017, s. 321), gittikçe artan sesiyle Avrupa'da İslamofobi ateşine körük tutmaktadır. Ayrıca Pegida'ya katılanların eğitim seviyelerinin yüksek olması ve insanları bilgileriyle etkisi altına alabilmeleri onların bu noktada seslerinin Avrupa boyunca duyulmasının önünü açmaktadır. Pegida'nın İslamofobiye ve yabancı düşmanlığına dayalı gündemi nedeniyle Neo-Nazi hareketini canlandığı iddia edilmektedir. Ayrıca bahsedildiği üzere eğitilmiş olmaları onların "takım elbiseli Naziler" olarak da adlandırılmasına yol açmaktadır. Söylemleriyle Müslümanları terörizmle eş tutan ve işlenen suçları Müslümanlara yükleyerek Avrupalıları İslam ve Müslümanlara karşı önyargılı hale getirebilmektedir. Üyelerinden birisinin Almanya'nın bir şehrinde meydana gelen bıçaklamanın failini "Yine kesin karnı aç, oruçlu bir Türk'tür" şeklinde yorumlaması bu duruma önemli bir örnek olarak gösterilebilir (Topçu, 2015). Bu ve yukarıda değinilen populist ve sağ kanat partilerin Müslüman azınlıkları adeta bir seçim aracına dönüştürmeleri halkı Müslümanlara karşı negatif yönde etkilemektedir. Halk bu seçim politikalarıyla Avrupa'da yaşayan Müslümanların sayısının çok daha fazla olduğunu düşünmekte (IPSOS, 2016) ve kendilerini tehdit altında hissetmektedirler.

Buraya kadar özetlenirse, yapılan çalışmalar sonucunda İslamofobinin Avrupa'da olup olmadığı sorgulanmış ve ölçümler yapılarak İslamofobinin nasıl inşa edildiğine dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Yukarıda bahsedildiği üzere Runnymede Trust Raporu ve EUMC'nin raporları, İslamofobi olgusunun Avrupa'da kurumsal manada da kabul edildiğini gösterir niteliktedir. Yine EUMC'nin ırkçılık ve yabancı karşıtlığına dayanan kısıtlı vizyonun genişletilerek yeni bir kurumsal yapıya dönüşmesiyle ortaya çıkan Temel Haklar için Avrupa Birliği Ajansı'nın (European Union Agency For Fundamental Rights-FRA) yıllık raporları incelendiğinde İslamofobiye bu raporlarda her zaman değinildiği ve

İslamofobinin Avrupa’da günden güne arttığı gözlemlenebilmektedir (FRA, 2010; FRA, 2016; FRA, 2017). Takip eden bölümlerde bu yaygın kabul zemininde, İslamofobinin Avrupa’daki Müslüman azınlıklar açısından sonuçları incelenecektir.

4. AVRUPA’DA İSLAMOFOBİ SEBEPLİ MÜSLÜMAN GÜVENSİZLİĞİNİN SÖYLEMSEL İNŞASI

4.1. Müslüman Güvensizliğini Ortaya Çıkaran Mekanizmalar

Geçtiğimiz yıllarda, yukarıdaki bölümde de dikkat çekildiği üzere uluslararası ve sivil toplum örgütlerinden gelen raporlar, Avrupa’da Müslüman birey ve topluluklara yönelik ayrımcılığın yanı sıra Müslümanlar arasında güvensizliğin de arttığına işaret etmiştir. Müslümanlar hem topluluk olarak kimliklerini tehlike içerisinde algılayan ontolojik ve toplumsal bir güvensizlik durumu ile hem de bireysel olarak sözlü ve fiziksel manada bir güvensiz hissedebilmektedirler. Bu farklı güvensizlik çeşitleri tek bir kanaldan inşa edilebileceği gibi çeşitli mekanizmalar sonucu da ortaya çıkabilmektedir.

Müslümanların hangi nedenlerle kendisini tehdit altında hissettiğini analiz etmeden önce Müslümanların gözünde güvensizliğin nasıl oluştuğundan kısaca bahsetmek önemli gözükmektedir. Bu bağlamda karşımıza ilk olarak Müslümanların dini kimliği çıkmaktadır. Çünkü genel manada dini doktrinler ve inanç sistemleri, insan varlığının çoğu yönünü açıklayabilmekte dolayısıyla bireylerin sadece geçmişte ve şimdi değil gelecekte de kendisini konumlandırma ihtiyacına karşılık verebildiği söylenmektedir. Bu açıdan toplulukların merkezinde olan ve onların güvenliğini sağlayan bir kimliktir (Seul, 1999, ss. 558-560). Göçmen perspektifinde de bu durum aynıdır ve kendilerinin kültürel özelliklerini yeni kuşaklara sosyalleşme yoluyla aktarmasını sağlayan önemli bir araç olarak görülmektedir. Bu nedenlerden ötürü hem grup kimliğinin ve aidiyetin bir işareti olarak hem de nesiller boyunca özsaygı, sosyal destek ve kültürün devamlılığını sağlayan bir kaynak olarak din korunması gereken bir kimlik türü olarak ortaya çıkmaktadır (Güngör, Fleischmann, & Phalet, 2011, s. 1357). Bu durum Müslüman topluluklar için de

farklı değildir ve Müslüman bireylerin kendilerini tanımlarken kullandıkları en önemli kimliklerden birisidir. Yapılan çalışmalar bu durumu destekler niteliktedir. Örneğin Fransa, Hollanda ve İngiltere’de yapılan bir araştırmaya göre göçmen gruplarının yarısı kendilerini dört kimlik türü arasından⁹ dinsel kimliklerini kullanarak tanıtmaktadır ve bunların büyük çoğunluğu da (İngiltere’nin yüzde 61’i, Fransa’nın yüzde 51’i ve Hollanda’nın yüzde 47’si) kendilerini Müslüman ve İslamcı olarak tanıtmaktadır. Aynı çalışmada yüzde 31 ile diğer en yüksek tanımlama ise etnik kimlik üzerinden yapılmakta olduğu görülmektedir (Shatham, Koopmans, & Giugni, 2005, s. 439). Ancak dini tanımlama burada görüldüğü üzere önemli bir seviyededir. Ayrıca bu sonuç Asyalı kimliğine sponsorluk eden İngiltere’ye ve politikaları bazı grupları tanımayan Fransa’ya rağmen elde edilmiştir. Dini tanımlamanın yüksek olduğunu gösteren bir başka sonuç, dini kimliklerini Asya kimliğine değişen Pakistanlılarla (özellikle ikinci ve daha genç nesillerin) yapılan çalışmayla da elde edilmiştir (Robinson, 2005, s. 190-191; Hussain & Bagguley, 2005, s. 414). Yine Belçika’da yapılan Fas ve Türk Müslüman göçmenlerin dahil olduğu çalışmaya göre de Müslümanlar arasında dini tanımlama ve dini pratikler diğer kendini tanıtmaya söylemlerine kıyasla yüksek seviyededir (Güngör, Fleischmann, & Phalet, 2011, s. 1364). Polonya’da ve Almanya’da kişisel görüşmeler sonucu yaptığımız araştırmaya katılan 20 kişiden 15 kişi de kendisini Müslüman kimliği üzerinden tanımladığını söyleyerek dini tanımlamanın yüksek olduğuna dair argümanı desteklemişlerdir. Dahası Almanya’da yaşayan Görüşmeci 11, 12 ve 13 (kadın, serbest meslek; kadın, ev hanımı; kadın, STK çalışanı) kendilerini memleketlerindeki Müslümanlardan daha “iyi” bir Müslüman olarak görmekte ve dini pratiklerine bağlı olduğunu iddia edebilmektedir.

Dini kimliğin Müslümanlar gözünde bu kadar önemli olmasının yanında İslamofobi etkisiyle yaşanan olayların bu kimlik türünü daha da keskinleştirmesi, entegrasyon politikalarına şüphe ile yaklaşılmasına neden olabilmektedir. Kimliğin burada keskinleştirilmesinden kasıt, İslam kimliği ile ilgili sınırların daha keskin hatlarla çizilmesi ve bu sınırlara gelen çoğu farklı şeyin savunma refleksiyle bir tehdit olarak algılanmasıdır. Burada entegrasyon da kimliğin sınırları içerisinde olmadığı ve farklı bir olgu olduğu için tehdit olarak inşa edilebilmektedir. Dahası entegrasyonu destekleyen bazıları dinin entegrasyona engel olduğu varsayımından hareket edebilmekte (EUMC, 2006, s. 31) ve

⁹ Bunlar politik durum ile ilgili kimlik (göçmen, yabancı, azınlık vs. gibi), ırka dayalı kimlik, dini kimlik ve etniğe ya da ulusa dayalı kimlik)

politikalarını bu varsayıma göre oluşturabilmektedir. Bu bağlamda bazı Müslüman topluluklar tarafından bu politikalar asimilasyona yönelik gibi görülmekte (EUMC, 2006, s. 31) ve Müslüman kimliğini tehdit edebilecek bir mekanizma olarak algılanabilmektedir. Bu durum, yani entegrasyonun bir tehdit olarak algılanması, daha çok aşırı-sağ siyasetçilerin söylemleri sonucunda ortaya çıktığı söylenmektedir (Şimşek, 2017). Aşırı-sağ siyasetçilerin Müslümanların İslam kimliğini tehdit olarak ve Batı demokrasisine aykırı olarak göstermesi, entegrasyonun İslam kimliğiyle uyuşmayan bir olgu olarak ortaya çıkması sonucunu doğurduğu düşünülmektedir (Knight, 2017). Bu söylemler sonucunda halk bu politikacılardan etkilenecek İslam'a ve Müslümanlara karşı tavır alabilmektedir.

Müslümanların Avrupa'da kendilerini güvensiz hissetmesinin bir nedeni de Avrupa vatandaşı olma yolunda ortaya çıkmaktadır. Bu yolda Müslümanların karşısına çıkan ilk bariyer güvenli ikamet statüsü elde etmektir. Güvenli bir ikamet statüsüne özellikle vatandaşlığa sahip olmak entegrasyonu kolaylaştırmakta ve bireylerin yaşadığı ülkeye olan bağlılığını artırabilmektedir. Bu durumun sağlanamaması da bireylerin kendilerini güvensiz hissetmelerine yol açabilmektedir (FRA, 2017, s. 19). Bu nedenden ötürü Müslüman nüfus için Avrupa'da kabul edilmenin ve Avrupa kimliğini benimsemenin çok önemli olduğu kadar çok da karışık bir mevzu olduğu düşünülmektedir (EUMC, 2006, s. 23). Yukarıda bölümde bahsedildiği üzere Avrupa'da Müslüman nüfus çeşitli hareketlilik sonucunda oluşmuş ve bu hareketlilik hala devam etmektedir. 1980'lerde aile birleşimiyle ve sonrasında çoğu göçmene vatandaşlık verilmişse de azımsanamayacak bir Müslüman nüfus da vatandaşlık alamamış ve alamamaktadır. Aynı şekilde Avrupa ülkesinde doğan çoğu Müslüman güvencede olan ikamet hakkı elde etmiş olsa da vatandaşlık hakkını elinde bulundurmamaktadır (FRA, 2017, s. 19). Yine önemli bir Müslüman nüfus ya beş yıldan daha az ya da hiç ikamet iznine sahip olmadığı görülmüştür (FRA, 2017, s. 17) Ancak bu durum her Avrupa ülkesinde aynı olmadığı görülmektedir.

Vatandaşlıkla ilgili yasalar ülke sınırından ülke sınırına farklılaştığı için Müslümanların karşılaştığı durumlar da ülkelerde çeşitlilik göstermektedir. Örneğin İngiltere'de çoğunlukla kolonilerden gelen Müslümanların olması ve bu Müslümanların hükümdara bağlı olması nedeniyle çoğu Müslüman İngiliz milliyetinden sayılmaktadır. Almanya da ise böyle bir kabul durumu yaşanmamıştır. Çünkü geçmişte genellikle işçi göçüyle gelen Müslümanlar günümüzde mülteci ve sığınmacı olarak Almanya'ya gelmektedirler. Şu anki

verilerle Almanya Müslüman nüfusu bakımından Avrupa'da ikinci sıradadır (PEW, 2017, s. 8). Buna rağmen vatandaşlık elde eden Müslüman nüfusu toplam Müslüman nüfusun yaklaşık üçte birini oluşturmaktadır (EUMC, 2006, s. 23). Bu vatandaşlık ya da güvenli bir ikamet alamama durumu, Müslümanların kendisini daha savunmasız hissetmesine ve bu duygunun hoşgörüsüz ve toleranssız bireyler tarafından istismar edilmesine yol açabilmektedir (EUMC, 2006, s. 23). Ayrıca vatandaşlığı olmayan Müslüman topluluklar güvenlikle ilgili mevzularda da daha fazla konu olmakta, polis muamelelerinde ve vize işlemlerinde bu Müslümanlara karşı ayrımcılık yapılabilmektedir (FRA, 2017, s. 23). Burada unutulmaması ve söylenmesi gereken bir nokta bazı Müslümanların kendi istekleri doğrultusunda bulunduğu ülkenin vatandaşlığını almamasıdır. Örneğin bazı Cezayirli Müslümanlar Fransız milliyetinden sayılsalar da İslami hükümleri terk etmemek için Fransız vatandaşlığına geçmemektedirler (Bowen, 2015). Bunun haricinde söylenmesi gereken bir diğer nokta vatandaşlık alınınca da güvenli bir statü elde edilemediğidir. Vatandaşlık alan Müslümanlar da ayrımcı ve şiddetvari tutumlarla karşılaşabilmekte ikinci sınıf vatandaş muamelesine tabi tutulabilmektedirler (EUMC, 2006, s. 24). Buradan anlaşılacağı üzere Avrupa vatandaşı olma yolunda bir engel geçilse de başka engeller Müslüman toplulukların yoluna çıkabilmektedir.

Avrupa'da Müslümanların kendi kimliklerini tehdit altında hissettiği bir başka durum, Görüşmeci 2 ve 6'nın (Polonya, erkek, tercüman; kadın, öğrenci) da belirttiği gibi, Müslümanlar dinlerini kamuya açık alanlarda sergilerken ortaya çıkmaktadır. Avrupa'da kamusal alanda dini aidiyetlerini göstermemeleri istendiğinden Müslümanlar kendilerini bir çeşit baskı altında hissedebilmekte bu durum da onları toplumsal bir güvensizliğe sürükleyebilmektedir. Yine Polonya'daki bütün görüşmecilerin eksikliğinden şikayetçi oldukları helal yiyecek bu noktada güvenlikleştirilebilmektedir. Ancak bu baskının Avrupa'nın Fransız Aydınlanması sonucu benimsediği seküler-liberal tutumundan ileri geldiği ve sadece Müslümanlara yönelik olmadığı iddia edilmektedir (Casanova, 2006, s. 73). Avrupa'nın bu seküler-liberal tutumu, dini özel bir konu olarak görerek dinin kamuya açık alanlarda gösterilmesine karşı durmaktadır. Çünkü ev gibi özel yerlerin aksine kamuya açık alanların tarafsız olması gerektiğine inanılmaktadır. Bu anlayışta dini pratikler ve dini semboller bireyin evinde sergileyebileceği şeyler olarak görülmektedir (Tonybee, 2001). Sekülerizmin bir hayat şeklinin yanı sıra Avrupa'da siyasi bir konu olması, özellikle İslam'ın kamusal alanda gösterilmesiyle politik sistemlerinin dağılacağı

endişesini de beraberinde getirmektedir (Erdenir, Islamophobia qua racial discrimination: Muslimophobia, 2010, s. 32). Müslümanların düzenli bir şekilde arz edilen helal et, ibadetlerini ikame edebilecekleri mescit gibi yerler, devlet okullarında İslami eğitim ve başörtüsü özgürlüğü gibi dini talepleri bu sistemi zora sokan şeyler olarak görülebilmektedir (Erdenir, 2010, s. 32). Çünkü Müslüman toplulukların dini kimliği ve bu kimliğin kamu alanlarında temsili Avrupa sekülerizmine karşı bir tez olarak görülmekte ve aynı zamanda Avrupalı olarak kabul edilmeyen, Hristiyan olmayan bir dinin Avrupa’da yükselmesine neden olduğu düşünülmektedir (Casanova, 2006, s. 73-74).

Son dönemde artan İslamofobik olaylar, Müslümanların kamu alanlarında görünür kılınmasının istenmemesinin nedenini birincisinden değil ikincisinden kaynaklandığı çıkarımını ortaya koymaktadır. Çünkü sekülerizm dini dışlamak, dindarlığı yasaklamak anlamına gelmemektedir. Avrupa’nın geneline bakıldığında dokuz ülkenin (Lihtenştayn, Malta, Monako, Danimarka, İzlanda, Norveç, İngiltere, Yunanistan ve Ermenistan) resmi dini varken, 14 ülke ise bir dini ya da birden fazlasını pratikte ülkede bulunan diğer dinlerden resmi olarak gözükme de daha fazla kayırmaktadır (PEW, 2017, ss. 16-17). Ayrıca Avrupa’nın çoğu yerinde din konusunda kamu ve özel ayrımı çok keskin hatlarla çizilememiştir. Avrupa Birliği’ndeki her devlet bazı dini okullara ve okullardaki bazı dini eğitimlere fon sağlamaktadır (Modood, 2014). Devlet ile din arasındaki bu kurumsal, maddi ve sembolik bağların farkında olan bazı düşünürler siyasi sekülerizmi burada devlet tarafsızlığı ve ayırım olgularına odaklanarak yorumlamıştır (Modood, 2014). Bu yorumlamada sekülerizm dinin siyasi bir araç olarak ortaya çıkmasını yani devlet işlerine müdahale etmesine karşı durmak anlamına gelmektedir (Taylor, 2010, s. 25). Bu durum da yukarıda da bahsedildiği üzere kamuya açık alanların tarafsız halde olması gerektiğini yani bütün dinlere ve belli bir dine bağlı olmayanlara da eşit mesafede bulunması gerektiğini talep eder (Friedman, 2016). Bunu yaparken vicdan özgürlüğüne ve vatandaşların inançlarını kamu düzenine saygı çerçevesinde özgürce gösterilebilmesine izin verir (CNCDH, 2016). Bu şekildeki bir yorumlamayla sekülerizm Müslümanların Avrupa’ya entegre olmasını kolaylaştıracak bir anlayış olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu anlayışla her dine eşit derecede saygı gösterilip, birinin diğerinden daha fazla desteklenmesi engellenmiş olmaktadır. Bu da herkesin istediği gibi kendi dinini yaşamasına imkan vermekte ve toplulukların ötekileştirilmeden aynı yerde bulunabilmesine kapı açmaktadır (Modood, 2011, s. 208; Modood & Kastoryano, 2006, s. 168) .

Görüldüğü üzere Müslümanların dinini istedikleri gibi yaşamaları sekülerizme karşı değil sekülerizmin yanında bir argüman olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak Avrupa’da İslamofobi kaynaklı yaşanan olayların artması bazı çevreleri “sekülerizmin sunduğu bu eşitlik ve saygının Müslümanları kapsamadığı” gibi yorumlara sürükleyebilmektedir (Bila, Dufrenne, & Karcic, 2008, s. 2-3; Street, 2015; Modood, 2012). Diğer dini grupların değil de Müslümanların bu tip yorumlamalarla karşılaşmasının bir diğer nedeni yukarıdaki bölümde de bahsedildiği üzere İslam’ın Avrupa’da en büyük ikinci din olmasından kaynaklanmaktadır. Müslüman nüfusun Avrupa’da çoğunlukta olması, haliyle sekülerizm bağlamında Müslümanların nereye yerleştiğini diğer dini gruplardan daha fazla gündeme getirmekte ve Müslümanların karşılaştığı iddia edilen “eşitsiz olma durumu” daha fazla duyulmakta ve duyurulmaktadır. Elbette ülkelerin farklı hukuki rejimleri ve hassasiyetleri nedeniyle her ülkede sekülerizmin farklı şekillerde ortaya çıkması yapılan bu yorumun her yerde geçerli kılınmasını engellemektedir. Ancak denildiği gibi Müslümanların çoğu Avrupa ülkesinde karşılaştığı ayrımcılık ve önyargılar bu tip yorumları destekler niteliktedir. Bu yorumları ortaya çıkaran en eski ve en bilinen örneklerin başında 1989 yılında Fransa’da ortaya çıkan başörtüsü olayı gelmektedir. Bu olayda üç kız öğrenci başörtülerini çıkarmaması nedeniyle okuldan atılmış, okul müdürü ise bu tavrını Fransa’nın laiklik ilkesini uyguladığı şeklinde savunmuştur (Scott, 2005, s. 106). 2004 yılında ise Fransa’da ilk ve orta dereceli okullarda başörtüsü tamamıyla yasaklanmıştır. Ancak bu yasak sadece Müslümanlarla sınırlı kalmamış, Yahudi ve Hristiyanların dini sembollerini okullarda göstermeleri yasaklanmıştır (Weaver, 2017). Ancak burada belirtilmesi gereken nokta her ne kadar Müslümanlar arasında nasıl örtünmesi gerektiği ile ilgili bir uzlaş sağlanmış olmasa da Müslüman kadınlar için örtünmenin yani başörtüsünün genel manada bir zorunluluk olduğudur (Karaman, 2011). Hristiyanlığı simgeleyen haç (Barrett, 2012) yahut Yahudiliği simgeleyen *kippa* (Yahudi erkeklerin ibadetleri sırasında kullandığı bir tür şapka) (Pelaia, 2017) ise kendi dinlerinde bir zorunluluk olarak kabul edilmemektedir. Bu dini gerekliliği yerine getirememesi haliyle Müslüman kadınlar arasında toplumsal bir sorun oluşturabilmektedir. Fransa dışında diğer Avrupa ülkelerinde de başörtüsü bir problem olarak gözükebilmektedir. Belçika 2010, yine Fransa 2011 yılında

kamuya açık alanlarda başörtüsünü yasaklarken, Hollanda 2015, İngiltere ile Almanya 2016, Avusturya 2017 yıllarında peçe ve *burkayı* yasaklama girişiminde bulunmuşlardır (Weaver, 2017). Görüldüğü üzere çoğu Avrupa devleti Müslüman kadınlardan kimliklerinin bir parçası olan dini inançlarını özel yaşamda yani evde bırakmalarını istemektedir. Fransa'da İslamofobi ile mücadele eden en önemli kuruluşlardan biri olan İslamofobi'ye Karşı Kolektif (*Collectif Contre l'Islamophobie en France-CCIF*) çalışanı Elsa Ray bu durumu “ Sanki birisinden kamusal alanda siyahi olmamasını istemek” şeklinde değerlendirmiştir (Aktaran Debating Europe Çalışanı, 2015). Müslümanlar dini pratiklerini yapmaya çalışırken de bir çeşit baskıyla karşılaşabilmekte ve bu karşılaşılan baskı ülkelerin yargı eli aracılığıyla da oluşabilmektedir. Örneğin Finlandiya'da Milli Ayrımcılık Mahkemesi işverenlerin ortak mola odalarında namaz kılma yasağı getirebileceğine hükmederek, Müslümanlara yapılan bu tavrın ayrımcılık olmadığı şeklinde karara varmıştır (Yle, 2011).

Müslümanların sekülerizm kaynaklı bu tip ayrımcılıklara ve kısıtlamalara maruz kalması ve geçmişten gelen yukarıdaki bölümde anlatıldığı üzere sömürgecilik, modernite ve terör kıskacında İslam tartışmaları, İslam'ın Avrupa'da daha fazla siyasileştirilmesine ve güvenlikleştirilmesine neden olmuştur. Bu durum yukarıda bahsedildiği üzere çoğu Müslüman arasında kimlik mevzularını daha da keskinleştirmiş, ayrıca kendilerini çatışma içerisinde oldukları iddia edilen Müslümanlık ve sekülerizm arasında bir tür seçim yapma zorunluluğu altında bulmalarına sebebiyet vermiştir (Kepel'den Aktaran Kinnvall & Nesbitt-Larking, 2009, s. 313). Bu seçimde kimliği ağır basanlar ise yukarıda bahsedilen seküler Avrupa'da kısıtlamalarla, ayrımcılıklarla ve daha uç örnekler olarak sözlü ve fiili saldırılarla karşılaşabilmektedir. İsviçre'de minarelerin yasaklanması bu kısıtlamalara bir örnek olarak gösterilebilmektedir. Bunun yanında daha uç örnekler olarak cami kundaklamalarının, İslami merkezlere saldırıların ve kişisel taciz ve saldırıların Avrupa'da artması Müslümanların kimliklerinin yanında can güvenliğinin de tehlikede olduğunu gösterir niteliktedir (Gölcü & Çuhadar, 2017, s. 87). Müslümanlara gelen bu tehditleri inceleyen raporlar kadınların, özellikle İslami giyimleri olan kadınların, erkeklerden daha fazla Avrupa'da ayrımcılık ve saldırılarla karşılaştığını göstermektedir (TellMAMA, 2017, ss. 41-42; Allen, Isakjee, & Young, 2013). Kadınların daha fazla tehdit altında hissettiğini gösteren bu tip çalışmalardan bir tanesinde Alya adındaki başörtülü bir kadının fiziksel

saldırıya uğrayacağı korkusuyla evden dışarıya çok nadir çıktığı aktarılmış ve kamuya açık alanlarda bu tip baskıların gittikçe arttığına değinilmiştir (Noble, 2005, s. 116).

Bu konuda sözü edilmesi gereken bir başka şey de İslamofobinin de içerisinde yukarıda anlatılan Avrupa sekülerizmine karşıt bir tez barındırdığıdır. Çünkü Avrupa’da İslamofobi yeni bir ırkçılık şekli olarak kimliklere vurgu yapmakta, dini özel(bireysel) bir meseleden ziyade toplulukların doğuştan elde ettiği bir olgu olarak varsaymaktadır. Din, bireyin yaşam sürecinde elde ettiği bir şey olsa da burada ırk ve cinsiyet gibi doğuştan gelen bir kimlik türü olarak algılanmaktadır. Avrupa’da bu nedenden ötürü İslam dinini terk etmiş bir birey Müslüman toplulukla bağı olduğu iddia edilerek yine Müslüman olarak kodlanabilmektedir (Erdenir, 2010, s. 35). Doğduğun ailenin seçilememesi nedeniyle de Müslüman ailede doğan bireyler Müslüman toplulukların karşılaştığı önyargılı, ayrılıkçı ve nefretvari tutumlarla hiçbir aksi fiiliyet olmadan da karşılaşabilmektedirler (Meer & Modood, 2010, s. 119). Bu noktada Türklerin Almanya’daki durumu da önemli gözükmektedir. Almanya’da görüşmecilere “Kendinizi ne olarak tanımlıyorsunuz, dini kimlik mi etnik kimlik üzerinden mi?” diye sorulduğunda bazıları ikisinin de kendileri için önemli olduğunu belirtmiştir. Görüşmeci 4(Almanya, kadın, serbest çalışan) bu durumu şöyle açıklamaktadır: “İkisini de kullanıyorum çünkü burada Türk demek Müslüman demek, Türk olduğunuzu duyduklarında zaten sizi Müslüman olarak kodluyorlar.” Buradan anlaşılacağı gibi Müslüman kimliği mevzubahis olduğunda diğer kimlik türleri bu kimlik içerisinde göz ardı edilebilmekte ve etnik gibi bir ayırım yapılmadan bütün Müslümanlar aynı kefeye konulabilmektedir. Kısacası kimlik konusu Müslümanların tek tipleştirilmesine de yol açabilmektedir. Bu tek tipleştirme de genellikle İslamofobik medya ve aşırı sağ partiler tarafından sunulan betimlemeye göre oluşturulmaktadır. Bu araçlar vasıtasıyla Avrupa’daki Müslümanlar terörizm, insan haklarına karşıtlık, gericilik gibi radikal terimlerle özdeşleştirilmekte ve Müslümanlara karşı ılımlı düşünceler bu baskın betimlemelerde kaybolabilmektedir.

Medya ve siyasi aktörler, özellikle aşırı sağ kanatta bulunanlar, burada İslamofobik eğilimleri yaygınlaştıran ve Müslüman toplulukların güvensizleştirilmesine neden olan en önemli mekanizmalardan biri olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü ikisi de hem doğrudan hem de dolaylı bir şekilde insanların algılarını etkileyebilme özelliğine sahip olduğu düşünülmektedir. Bu etkileyebilme özelliğinin “kötü Müslüman” betimlemeli içeriklerle

donatılması Müslüman topluluklara karşı nefret duygularını kitlesel çapta yaygınlaştırabilmektedir. İkisi arasında bir farklılık olarak medya Müslüman toplulukları tehdit altında hissettirme mevzusunda siyasi partilerden bir adım önde gidebilmektedir. Çünkü politikayla ilgilenmeyenler de film, sosyal ağlar gibi İslam’a karşı önyargıları barındırabilen bazı medya kanallarını takip edebilmektedir. Ayrıca medyanın evrensel oluşu da İslamofobiyi küresel çapta yayma konusunda genellikle faaliyetleri ülke sınırları içerisinde olan siyasi parti ve gruplardan farklılaşabilmektedir. Bu bağlamda medyanın fikirlerini değiştirebilme özelliği bireylerin gündelik yaşamdaki davranışlarını da etkileyebilmektedir (Dijk, 1996, s. 10). Özellikle İslamofobik içerikleri toplumsal bilinçleri etkileyerek Müslümanlara karşı şiddet eylemlerinin oluşmasına neden olabilmektedir (Gölcü & Çuhadar, 2017, s. 90). Örneğin Amerikalı Randolph Linn adında bir adam hayatında hiç Müslüman biriyle karşılaşmamasına rağmen izlediği Fox Haberlerinden etkilenerek Ohio’daki bir camiye kundaklamıştır. Fox Haberlerinin içeriklerinde Müslüman teröristlere yer vermesi Linn’in çoğu Müslümanı terörist olarak algılamasına ve bu eylemi gerçekleştirmesine neden olmuştur (Sieczkowski, 2012). Avrupa medyasının Avrupalıları Müslümanlar hakkında yanlış ya da eksik bilgilendirmesi, terörist Müslüman azınlıkla Müslüman çoğunluğu ayıramaması ya da kasti İslamofobik betimleme ve propagandaları nedeniyle bu tür hem ibadet yerlerine hem de Müslüman bireylere yönelik şiddet eylemleri gittikçe artmaktadır (Fishwick, 2015; Aljazeera, 2017). Aşırı sağ ve popülist siyasi partiler ise Müslümanları ülke güvensizliğinin gündemine alarak Müslümanların güvenleştirilmesine yani bir tehdit olarak algılanmalarına neden olmaktadır. Yukarıdaki bölümde anlatıldığı üzere bu partilerin ve aktörlerinin yaptığı propagandalar Müslüman toplulukların Avrupa’da “diğeri” olarak görülmesine ve Müslümanlara karşı önyargı ve ayrımcılığın artmasına yol açmaktadır. Özellikle ırkçı düşüncelere sahip bireyleri derinden etkilemeyi başarabilen bu tip parti ve aktörleri Müslüman topluluklara karşı sözlü ve fiili şiddet eylemlerinin artmasına neden olmaktadır. Örneğin Marwa El-Sherbini adında başörtüsü takan Mısırlı bir kadın kendisini İslamcı terörist ve fahişe olarak çağıran Neo-Nazi sempatzanını şikayet ederken aynı adam tarafından vahşice katledilmiştir. Burada altı çizilmesi gereken bir nokta bu cinayetin Alman medyasında “komşu anlaşmazlığı” şeklinde rapor edilmiş olmasıdır (Fekete, 2010, s. 67). Müslümanlara “Avrupalı” tarafından yöneltilen şiddet, “Avrupalı” sınırlarının dışında görülen Müslümanların yaptığı şiddet eylemlerinin aksine normal bir görüntüyle kamuoyuna sunulabilmektedir. Bunun yanında saldıran Müslümansa ya da dini pratiği olmayan, din dışında hareket eden hatta dinden çıkmış bir Müslüman olsa da yine de Müslüman olarak adlandırılıp (Kinnvall &

Nesbitt-Larking, 2011, s. 282) terörist sıfatıyla kitlesel çapta bir karşıtlığın hedefi haline getirilebilmektedir. Görüldüğü üzere medya ve siyasi partilerin İslamofobik tavırlarından ötürü Müslümanlar arasında güvensizlik, savunmasızlık ve yabancılaşma duyguları oluşabilmekte ve Müslümanlar hem psikolojik hem toplumsal hem de fiziksel olarak kendilerini bir tehdit altında hissedebilmektedir.

4.2. Toplumsal Güvenlikleştiriciler ve Güvenlik Gündemleri

Bu bölüme kadar Müslümanların Avrupa'nın yapısından kaynaklanan birçok mekanizması nedeniyle kendilerini güvensizlik içerisinde algıladıkları durumlar incelenmiştir. Bu mekanizmalar Müslüman toplulukların gözünde güvenlikleştirilerek İslam kimliğine ve Müslümanların bireysel veya toplumsal olarak güvenliğine bir tehdit olarak öne sunulmuştur. Ancak ilk bölümde de anlatıldığı üzere güvenlikleştirme kendiliğinden meydana gelen bir süreç değildir. Güvenlikleştirici aktörlerin (kamuyu ilgilendiren) bir konuyu varoluşsal bir tehdit olarak ortaya çıkarmasıyla alakalı bir süreçtir (Waever, 1995, s. 57). Bu nedenden ötürü denilebilir ki güvenlikleştirici aktör olmadan bir durum güvenlik konusu haline gelememekte ve güvenliği tehdit edilenlerin durumu kamuoyuna duyurulamamaktadır. Diğer bir ifadeyle güvensizlik durumundan ve neyin güvensizliği yarattığından bahsedilebilmesi için güvenlikleştiricilerin olması gerekmektedir. Ancak burada belirtilmesi gereken bir nokta Kopenhag Okuluna göre tehdit edilen(*referent object*-referans nesnesi) ya da tehdit edilen için güvenlik isteyen aktörler olmaksızın bunlardan ayrı bir birim olarak işlevsel aktörlerin de güvenlik alanındaki kararları etkileyebileceğidir (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 36). Örneğin İslam'ın çoğunlukla radikal yönüne odaklanan ve bu yönle ilgili filmler ve belgeseller yayınlayıp İslam'ı tek tipleştiren Avrupa medyası burada hem Müslümanları hem de Avrupa'nın Müslümanlara bakışını güvenlikleştirebilmektedir. Medya burada işlevsel aktör olarak güvenlikleştirmede rol almıştır; ancak medyanın bu eylemi güvenlikleştirme adına mı izlenme oranını artırma adına mı yaptığı belli olmadığı için güvenlikleştirici aktör olarak ele alınamamaktadır (Baysal & Lüleci, 2015, s. 81).

Güvenlikleştirme teorisini ortaya çıkaran Kopenhag Okulu her ne kadar güvenlikleştirici aktörlerin kimler olduğu ile ilgili detaylı bilgiler vermese de bu konu hakkında konuşma

eylemini (*speech act*) gerçekleştirebilecek otoriteyi elinde bulunduran aktörlere yoğunlaşmıştır. Bunların da genellikle siyasi liderler, elitler, hükümetler, lobiler, baskı grupları gibi tehdit edilenin adına konuşabilecek aktörlerin olduğuna dikkat çekmişlerdir (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 40). Bu aktörler çoğunlukla tehdit edilenden (güvenliğine kast edilen- *referent object*) ayrılmaktadırlar. Yani tehdit edilenle güvenlikleştirici aktörün çoğu durumda aynı yapı olmadığına işaret edilmiştir (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 42). Bu duruma istisnalar devlet güvenliği hususunda görülebilmektedir. Çünkü devlet kendi güvenliği ile ilgili endişelerini kendisini temsil eden resmi kurumlar vasıtasıyla da konuşabilmektedir. Toplumsal güvenlik sektörüne bakıldığında ise bu durum söz konusu değildir, çünkü toplumlar homojen yapıda olmadıkları için resmi kuruluşları bulunmamaktadır. Bu açıdan toplumun kendisi konuşamamakta ancak kendisi adına konuşulmaktadır (Waever, 1995, s. 63; Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 41). Toplamların resmi kuruluşları olmadığı için herkesin toplum adına konuşabildiğini ve güvenlik meselesi iddiasında bulunabildiğini düşünmek de yanlıştır. Elbette herkes toplum adına konuşabilmektedir ancak burada önemli olan hangi koşullarda bu iddiaların ciddiye alındığıdır. Toplamlar içerisinde birçok farklı hiyerarşi ve kurumları barındırdığı için bazı gruplar ya da topluluklar toplum adına konuşabilme bağlamında diğerlerinden daha iyi konumlanabilmektedir. Bu açıdan kimin toplum adına güvenlik endişelerini dillendireceği tahmin edilememekte sadece bu eylemi gerçekleştiren aktörlerin elinde bulundurduğu meşruiyet görülebilmektedir (Waever, 1995, s. 63). Bu bağlamda toplumsal güvenlikle ilgili bu tip literatüre bakıldığında tehdit edilenlerin çoğunlukla uluslar, azınlıklar, etnik ve dini gruplar ve onların kimlikleri olduğu görülmekte, tehditle ilgili konuşma eylemini yapanların da onları temsil eden bazı gruplar, hareketler, partiler ya da elitler olduğuna dikkat çekilmektedir (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 41). Avrupa’da Müslüman azınlıklara ve onların toplumsal kimliklerine gelen tehditler için de bu durumun aynı olduğu, güvenlikle ilgili endişelerin birçok farklı kişi, hareket, kurum ve kuruluş tarafından dillendirildiği görülmektedir. Bu noktada sorulması gerektiği düşünülen Avrupa’daki Müslüman azınlıkların adına kim, kimlerin ve nelerin güvensizlik tanımı yaptığıdır.

Bilindiği üzere Avrupa’daki Müslüman yapısı homojen olmaktan çok uzaktır. Müslümanlar yukarıdaki bölümde anlatıldığı üzere farklı ülkelerden ve bu ülkelerin farklı etnik gruplarından, mezheplerinden ve siyasi ideolojilerden geldiği için Müslüman

topluluklarını temsil edenler de çoğunlukla bir bütünlük gösterememektedirler. Bu noktada Avrupa’da Müslümanlar için temsil etme ve edilme konusu büyük bir sorun oluşturmaktadır. Örneğin, Belçika’da Türkler ve Faslılar arasındaki etnik-dini farklılık, Müslümanların daha çok camilerle temsil edilmeye çalışıldığı Fransa’da seküler Müslümanların durumu ya da dinin uzun zamandır yerli Müslümanlar tarafından temsil edildiği İspanya’daki yeni göç eden toplulukların durumu, Avrupa’nın genelinde sürmekte olan Müslüman temsili konusundaki karışıklığı gösterir niteliktedir (Kreienbrink & Vardar, 2010, s. 9). Özetle Avrupa’da Müslümanlar adına konuştuğunu iddia eden ve daha spesifik bir topluluğa hitap eden birçok kişi ve kuruluş bulunmaktadır. Ancak İslamofobi’nin yaygınlaşmasıyla birlikte Avrupa’daki bütün Müslüman toplulukları adına ve diğer kuruluşları altında toplayıp tek ses olarak konuşmaya çalışan şemsiye örgütlerin sayısının artmış olduğunu söylemek önemlidir. Burada İslamofobi’nin “diğerlerine karşı biz” mantığıyla farklılıkların bir kenara bırakılarak genel manada İslam kimliğine olan bağlılığın artmasına yardımcı olduğu söylenmektedir (Yaman, 2017; Amath, 2015). Yine de Avrupa geneline bakıldığında bu bakış açısı görülememekte, Müslüman toplulukları arasındaki rekabet nedeniyle bazı kişi ve kurumların Müslümanlar adına konuşma ve onların güvenlik endişelerini dillendirme bağlamında diğerlerinden daha fazla ön planda olduğu gözükmemektedir. Bu durum ülkeden ülkeye de değişmektedir.

Müslüman güvenliği ile de ilgilenen sivil toplum kuruluşları bu noktada Avrupa’da ortaya çıkan en önemli güvenlikleştirici aktörlerdendir. 1970’li yıllarda geldikleri ülkeye dönmekten vazgeçen göçmenler tarafından oluşturulmaya başlanan sivil toplum örgütleri Avrupa’da günden güne artmaktadır (Riedel, 2010, s. 22). Günümüzde faaliyetleri sadece dini hizmetlerle sınırlı olmamakta eğitim, kültür, iş gibi sosyo-ekonomik konularda Müslümanlara yardımcı olmaya ve onları temsil etmeye çalışmaktadırlar. Hemen hemen Avrupa’daki bütün Müslüman şemsiye örgütlerinin kendi denekleri, kendi araştırma ve eğitim merkezleri ve Müslüman gençlere ve kadınlarına yönelik kendi çalışma grupları bulunmaktadır (Riedel, 2010, s. 22). Avrupa’da bu tip kuruluşları ulus-aşırı ve Avrupa (ya da Avrupa ülkeleri) merkezli şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Ulus-aşırı kuruluşların kökenleri Müslüman dünyasında yer almakta ancak Avrupa’da da yerleşik bir varlığı bulunmaktadır. Bu tip yapıların bazıları kökeni hangi ülkede ise o ülkenin ideolojisini yaymaya ve kendine özgü kimlik tanımları yaparak o kimlik etrafında güvenlik endişelerini dile getirmeye çalışabilmektedir. Ulus-aşırı kuruluşlardan en bilinen bazıları şunlardır:

- Türkiye’de 1960’lı yıllarda Fethullah Gülen tarafından kurulan ve 1990’lı yıllarda Batı Avrupa’da görünür olmaya başlayan Gülen Hareketi ve onun kuruluşları,
- 1928 yılında Mısır’da Hasan al-Banna tarafından kurulan ve Orta Doğu’da seküler rejimlerden gelen tehditler nedeniyle Avrupa’ya sığınan ve daha sonrasında sığındıkları ülkede kalmaya karar verip 1980’lerde Avrupa’da büyümeye başlayan Müslüman Kardeşler ve kuruluşları,
- Pakistan kökenli ve Müslüman Kardeşler ile sıkı bir bağı olan 1960’larda Avrupa’da yayılmaya başlayan Cemaati İslami Hareketi ve kuruluşları,
- Sırasıyla 1962 ve 1972 yılında Suudi Arabistan’da kurulan ve 1970’lerden yaşanan göçlerle Vahhabiliği Avrupa’da temsil etmeye ve yaymaya başlayan Dünya İslam Birliği ve Dünya Müslüman Gençlik Meclisi (PEW, 2010).

Bunların dışında Avrupa’da El- Kaide, Hizb ut-Tahrir hareketi ve İŞİD’le bağlantılı radikal ulus-aşırı güvenlikleştirici aktörler de bulunmaktadır. Avrupa merkezli örgütler ise Avrupa’daki Müslümanların sosyal, dini ve kültürel yaşamını kolaylaştırmak ve İslam’ı Avrupa’da temsil etmek için kurulmuşlardır.¹⁰ Avrupa Müslümanlar Birliği (*European Muslim Union-EMU*), İslami Kurtuluş Yardım Teşkilatı (*Islamic Relief- IR*), Avrupa Müslüman Gençlik ve Öğrenci Teşkilatları Forumu (*Forum of European Muslim Youth and Student Organisations- FEMYSO*), Avrupa İslami Örgütler Federasyonu (*The Federation of Islamic Organisations in Europe- FIOE*), Sosyal Uyum İçin Avrupalı Müslümanlar Girişimi (*European Muslim Initiative for Social Cohesion-EMISCO*) Avrupa’da kurulmuş olan, altında farklı birçok derneği bulunduran şemsiye örgütlerden bazılarıdır. Bunların haricinde özel olarak belli Avrupa ülkelerinde kurulmuş örgütler de bulunmaktadır. Bunlardan bazıları ev sahibi ülkenin de Müslümanları temsil eden yasal bir şemsiye örgüt kurulacağı hedefi ile desteklediği Müslüman Konseyleri ve Komisyonlarıdır (Schmidinger, 2011, s. 116). Bu açıdan İslam’ın Avrupa’da kurumsallaşmasını sağlama amacıyla olan bu tip örgütler 1990’lı yıllarda kurulmaya başlanmıştır. Bunlar İspanya İslam Komisyonu (*Comisión Islámica de España*), Belçika Müslümanları Yönetme Kurulu (*Exécutif des musulmans de Belgique*), İngiliz Müslüman Konseyi (*Muslim Council of Britain*), Fransa Müslüman Konseyi (*Conseil Français du Culte Musulman*), İsveç Müslüman Konseyi (*Sveriges muslimska råd*), Almanya Müslümanları Merkez Konseyi (*Zentralrat der Muslime in Deutschland*) ve Alman İslam Konferansı(*Deutsche Islam*

¹⁰ Bu amaçla kurulan Avrupa merkezli şemsiye örgüt olan Avrupa Müslümanlar Birliği-EMU(European Muslim Union) hedeflerini daha detaylı görmek için bkz. <http://www.emunion.eu/jupgrade/index.php/about-emu-28>.

Konferenz)'dır (Silvestri, 2010, s. 47; Riedel, 2010, s. 22). Bu örgütler devlet makamları ile Müslümanlar arasında önemli iletişim platformları olduklarını ve ülkelerinde yaşayan tüm Müslümanları temsil ettiklerini iddia etseler de (Silvestri, 2010, s. 46) bazı Müslüman gruplarından temsille ilgili eleştiriler alabilmektedirler. Örneğin Almanya'daki Alevi Birlikleri Federasyonu Alman İslam Konferansı'nda Sünni grupların ağırlığı nedeniyle protesto etmiş ve bu nedenden ötürü konferansa katılmamışlardır (DW, 2016). Oysaki Müslümanların taleplerini ve bununla birlikte hem farklı Müslüman grupların hem de siyasilerin Müslümanların bütününe temsil eden bir muhatap bulma beklentisini karşılamak için 2007'de Diyanet İşleri Türk İslam Birliği, İslam Konseyi, İslam Kültür Merkezleri Birliği birleştirilip Almanya Müslümanları Koordinasyon Konseyi kurulmuştu (IGMG, 2007). Görüldüğü üzere her ne kadar Müslüman gruplar temsil adına birleşmeye gitse de Avrupa'da Müslümanların çok farklı yapılarda olması bu durumu engelleyebilmektedir.

Özel olarak İslamofobi'yle savaşılan genel olarak da Müslümanların Avrupa'da "kendisi olma hissiyle yaşamasını sağlama amacıyla olan" (Göç Araştırmaları Vakfı, 2017) Fransa İslamofobi'ye Karşı Kolektif (*Le Collectif Contre l'Islamophobie en France-CCIF*), Belçika İslamofobiye Karşı Kolektif (*Collectif Contre l'Islamophobie en Belgique*), Müslüman Karşıtı Saldırıları Ölçme (TELMAMA) gibi Müslüman kuruluşlar da raporlarıyla Müslümalara gelen tehditleri seslendirebilmektedir. Müslüman sivil toplum örgütlerinin yanında Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (OSCE) Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu (ODIHR), Irkçılığa Karşı Avrupa Ağı (ENAR), Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı (FRA), Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) ve Uluslararası Af Örgütü (AI) gibi insan hakları, azınlık ve göçmenlerle ilgili kuruluşlar da Avrupa'daki Müslüman azınlıklar adına konuşabilmekte ve Avrupa'da Müslüman karşıtlığı olduğunu dillendirebilmektedir. Bu kuruluşların İslamofobi ile ilgili çalışmaları da bu durumu destekler niteliktedir.

Müslüman elitler, kanaat önderleri ve siyasi aktörler de Avrupa'daki Müslümanlar adına güvensizlik tanımı yapan bir diğer aktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Müslümanların gittikçe Avrupa siyasetinde daha fazla rol alması bu durumun ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır. Müslüman ülkelerdeki siyasi aktörler de Avrupa ülkelerinde kendi etnik uyrukları adına söylemlerde bulunabilmektedir. Örneğin 2017 Almanya ve Hollanda

genel seçimlerinde Recep Tayyip Erdoğan Alman sağ siyasi parti liderlerini atları ve itleriyle Müslümanlara saldırmakla suçlamış ve başta Türkiye kökenliler olmak üzere Avrupa'daki bütün Müslümanlara o partilere oy vermeme çağrısında bulunmuştur (Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Avrupa'daki Müslümanlara çağrı, 2017)

Bahsi geçen güvenlikleştirciler ve daha birçoğu Müslümanlar adına güvenlik endişelerini siyasi bir sürece daha sonra da güvenlik sürecine dahil edebilmektedir. Ancak bazıları elinde bulundurduğu meşruiyetle bu eylemde daha başarılı olabilmektedir. Bu bağlamda güvenlikleştircilerin sayısının görece önemli olmadığı, önemli olanın onların elinde tuttuğu gücün devamlılığı olduğu yorumu yapılabilmektedir. Bu güç potansiyeliyle konular bir tehdit olarak ortaya çıkartılabilmektedir. Ancak yukarıdaki bölümde de anlatıldığı üzere Kopenhag Okulu'na göre güvenlikleştirme için güvenlikleştirici aktörün bir konuyu varoluşsal bir tehditmiş gibi ortaya çıkarması yeterli gözükmemektedir (Waever, 1995, s. 57). Bu ancak güvenlikleştirmenin ilk adımına tekabül etmektedir. Bu adımın devamında tehdit olarak ortaya çıkarılan şeyin hedef kitlenin gözünde de güvenlik sorunu olarak algılanması gerekmektedir. Güvenlikleştirici aktörler bu algıyı yaratmak için konuşma eylemlerini(*speech act*) kullanmaktadır. Bahsedilen sorunun gerçekten çok önemli olduğu ve eğer sorun çözülmezse başka çare kalmayacağı gibi etkili bir dille hedef kitle ikna etmeye çalışılır. Eğer söylemde başarılı olunursa güvenlikleştirmenin ikinci basamağı da tamamlanmış hale gelmektedir (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, s. 23-32). Ancak burada söz edilmesi gereken şey başarılı bir konuşma eyleminin sadece etkili bir dil kullanılmasından ibaret olmadığıdır. Başarılı bir konuşma eyleminde yukarıda anlatılan güvenlikleştirici aktörlerin eylemi gerçekleştirebilecekleri bir pozisyona ve güce sahip olmalarının yanında bir de tehdidin objektif olarak kabul edilmiş tehditlerle bağlantısının ortaya çıkarılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, ss. 32-33; Balzacq, 2005, ss. 172-173). Kopenhag Okulu'na göre (1998, s. 33) göre bu objektif tehditler kendi başına bir güvenlikleştirme yapamayan ancak güvenlikleştirmeyi kolaylaştıran koşullar olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin objektif bir tehdit olan terörizmin İslam ile aynı cümle içerisinde kullanılması İslam'ın güvenlikleştirilmesi hususunda çok önemli bir rol oynayabilmektedir. Aynı şekilde Müslüman perspektifinden bakılırsa ırkçılık gibi düşman duyguların Müslümanlara yöneltilen tutumla birlikte ele alınması da Avrupa'nın Müslümanlara karşı tutumunu güvenlikleştirebilmekte ve Müslümanlar "tehdit edilenler" olarak algılanabilmektedir. Görüldüğü üzere başarılı bir güvenlikleştirme için

belli bir güce ya da meşruiyete sahip olan aktörler öncelikle hedef kitleyi ve tehdidi iyi tanımalı, ikisi arasındaki çelişkiyi vurgulamalı ve amaçları doğrultusunda hedef kitleyi etkileyebileceğini düşündüğü çoğu şeyi söylemlerine ekleyebilmelidir.

Avrupa’da İslamofobi ve Avrupa’nın Müslümanlara yönelik tutumları da yukarıda anlatılan teorik çerçeve ile güvenlikleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda Müslüman güvenlikleştiriciler, Müslüman azınlıkların kimliğini vurgulamakta ve kimliğe ters gelebilecek çoğu durumu güvenlikleştirebilmektedir. Bu kimliğe ters gelebilecek durumlar yukarıdaki kısımda anlatılan Avrupa’nın siyasi, hukuki ve sosyal yapısından ileri gelebildiği gibi içerisinde hem kimliğe hem de Müslümanların fiziki varlıklarına bir tehdit bulunduran İslamofobinin kendisinden de ileri gelebilmektedir. Bu noktada ikna edilmesi gereken hedef kitle de Müslüman topluluklar ve İslamofobiyle ve Müslüman ayrımcılığıyla kurumları vasıtasıyla savaşması istenen Avrupa olarak ortaya çıkabilmektedir. Güvenlikleştiricilerin hangi temalar üzerinden güvenlik sorunu inşa ettiği ve güvenlikleştiriciler haricinde hangi aktörlerin ya da koşulların bu mekanizmaların Müslümanlara karşı bir tehdit olarak ortaya çıkmasını kolaylaştırdığı gibi sorular bu noktada önemli gözükmektedir. Bu amaçla Müslüman kişi ve kuruluşların güvenlik gündemlerine bakıldığında en bariz konu İslamofobi olarak gözükmektedir. Büyük kuruluşlardan küçük kuruluşlara çoğu kurum İslamofobi ile çalışmalar yapmakta, İslamofobi’yi ortaya çıkaran mekanizmaları güvenlikleştirmektedir. Bu noktada çoğu Avrupa merkezli Müslüman sivil toplum kuruluşları, İslam’ın çoğu Avrupa ülkesinde tanınmamasını, Müslümanların eğitim, iş, konaklama, kolluk kuvvetlerinin konularına müdahil olma gibi alanlarda karşılaştığı tutumları, sağ siyasi partilerini, entegrasyon ve asimilasyon politikaları gibi ve benzeri durumları güvenlik gündemlerine alabilmektedir (Bayraklı & Hafez, 2016; UHİM, 2015). Medyanın Müslümanları kötü yönleriyle tanıtmaması ve Müslümanların sözlü ve fiziksel şiddet eylemlerine maruz kalması bu durumların güvenlikleştirilmesine yardımcı olabilmektedir. Bu bağlamda çoğu kurum ve kuruluş Müslüman azınlıkların yanlış tasvirler sonucunda Avrupa’da Müslümanların özellikle kadınların artan İslamofobik saldırıların ve din temelli ayrımcılığın kurbanı haline geldiğini iddia etmektedir (İnanç, 2017) Güvenlikleştiriciler bu iddialarının Avrupa bazında kabul edilmesi ve iddialara yönelik bir eylemde bulunulması için Avrupa kurumlarının faaliyetlerine katılabilmektedirler. Örneğin AGİT Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Bürosu’nun toplantısına katılan Irkçılığa ve İslamofobi’ye Karşı

Koordinasyon (*Coordination against Racism and Islamophobia-CRI*) üyesi Nadia Omani, başörtülü kadınların İslamofobik eylemlere daha çok maruz kalmalarının yanında iş bulmalarının da çok zor olduğunu söyleyerek (İnanç, 2017) Müslümanların Avrupa'daki sosyo-ekonomik durumlarını güvenlikleştirme girişiminde bulunmuştur.

Görüldüğü üzere güvenlikleştirme, güvenlikleştirici aktörün rol aldığı bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Bu aktörler hedef aldıkları topluluğu ilgilendiren bir durumu tehdit olarak ortaya çıkartabilmekte ve bu tehdidin tanınması için faaliyetlerde bulunabilmektedir. Bu eylemi yaparken bazı aktörler kendi güç kapasitesine göre diğerlerinden sıyrılabilirler. Avrupa'da Müslüman toplulukları hedef aldığı iddia edilen durumlar da aynı süreçle güvenlikleştirilebilmektedir. Burada Müslümanlar adına güvenlik gündemini belirleyenler Müslüman aktörler olabileceği gibi Müslüman olmayan Avrupalılar ve Avrupa kurumlarının da olabileceği görülmüştür. Ancak çoğu durumda Avrupa merkezli sivil toplum örgütlerinin bu süreçte en önemli aktörler olarak ortaya çıktığı fark edilmiştir. Bu tip güvenlikleştiricilerin sosyalden ekonomiye, siyasetten hukuka, eğitimden işe, medyadan internete birçok alanda güvenlik gündemi oluşturdıkları görülmüştür. Ancak güvenlikleştiricilerin farklı farklı gündemleri olması ve bazı durumların bazılarının perspektifinde güvensizlik olarak algılanmaması Müslümanların karşılaştığı iddia edilen durumların da sorgulanmasına yol açmaktadır. Bu nedenden ötürü ilerleyen kısımda güvenlikleştiricilerin niçin ve neye dayanarak farklı gündemler belirlediği ve iddia edilen güvensizliğin ne kadar meşru olduğu tartışılmaya çalışılacaktır.

4.3. Müslüman Güvensizliği: Algı Mı, Gerçek Mi?

Yukarıdaki kısımlarda anlatıldığı üzere hem İslamofobi hem de Avrupa'nın İslam'a tutumu destekli Müslüman güvensizliğinin Avrupa'da günden güne arttığı iddia edilmiştir. İslamofobi'nin Avrupa'da bir endüstriye dönüşmesi (Lean, 2017), Müslüman karşıtlığının sıradan bir toplumsal tutuma dönüşmesine neden olmakta (Okur, 2017, s. 21), bu durum da Müslümanların algıladıkları tehditlerin artmasına yol açabilmektedir. Ancak güvenliğe inşacı yaklaşımın da vurguladığı üzere güvenlik tehditleri, dışarıda bir yerde olan nesnel tehlikeler değildir. İnşacı yaklaşıma göre devletler, topluluklar ve bireylerin tehdit olarak gördükleri şeyler kendi hassasiyetlerine göre değişebilmektedir (Krause & Williams, 1996,

s. 242). Bu yaklaşımdan güvenlik ve güvensizliğin nesnel bir durum olmadığı ve bireyden bireye, topluluktan topluluğa, zamandan zamana ve mekândan mekâna göre değişebildiği yorumu çıkarılabilmektedir. Bu açıdan güvenliğin algılarla yönetilen bir durum olduğu varsayımından hareketle (Elmas, 2013, s. 5), bazı bireylerin ya da grupların algıladığı tehditlerin diğerleri için aynı algıyı yaratmadığı görülebilmektedir. Bu durum Avrupa'daki Müslüman topluluklar arasındaki farklı güvensizlik endişeleri ve tanımlamalarında da fark edilebilmektedir. Bu güvensizlik endişelerini ve tanımlamalarını da güvenlikleştircilerin ortaya çıkardığı (Buzan, Waever, & Wilde, 1998, ss. 21-48) düşünülünce, güvenlikleştircilerin ve bağlı olduğu toplumun bakış açısı ve hassasiyetlerinin güvenlik algılarını inşa etmede çok önemli bir rolde olduğu görülmektedir.

Farklı güvenlik tehditleri inşa etme genel olarak Müslüman toplulukların Avrupa'da farklı etnik, kültürel ve ulusal yapılardan oluşmasından ve İslam'ı farklı şekillerde yorumlamalarından kaynaklanabildiği gibi güvenlikleştircilerin bu durumlardan bağımsız kişisel deneyimleri sonucu da oluşabilmektedir. İlk durumda güvenlikleştirciler kendi toplumlarının hassasiyetlerine ve toplumlarının İslam'ı yorumlamasına göre güvenlik tehditleri oluşturmakta ve güvensizlik tanımı yapmaktadır. Örneğin Avrupa'da yaşayan Hintli bir Müslüman ile seküler olmayan bir Müslüman, daha spesifik olunursa, Pakistanlı Müslüman arasında dini hassasiyetleri nedeniyle güvenlik tehditleri farklılaşabilmektedir. Hintli Müslümanların seküler bir ülkeye sahip olmaları, ülkelerinde de azınlık olmaları ve diğer dinlerle yaşamayı öğrenmelerinden dolayı daha ılımlı olabildikleri düşünülmektedir. Ayrıca Hindularla bütünleşmeleri ve hatta bazı durumlarda Müslümanların Müslüman kökenli soy isimleri dışında Hindulardan ayıramaması, dini hassasiyetlerinin diğer ülkelerdeki Müslümanlara göre daha düşük olduğu ya da asimilasyona uğradıkları şeklinde yorumlara yol açabilmektedir (Dalmia, 2015; A.R, 2014). Bu durum gittikleri Avrupa ülkelerinden de Müslüman kimlikleri adına daha az talepte bulunacakları şeklinde bir çıkarıma neden olabilmektedir. Bunun yanında yukarıdaki kısımda anlatıldığı üzere kendilerini daha çok dini kimlikleriyle tanımlayan Pakistanlı Müslümanlar için ise bu durum söz konusu olmamaktadır. Ülkelerinde istedikleri gibi yaşamaya alıştıkları dinlerini Avrupa ülkelerinde yaşayamıyor olmaları onları güvensiz hissettirebilmektedir. Bu açıdan dini hassasiyetlerinin yerine getirilememesi, yerine getirilmesine engel olduğu iddia edilen mekanizmaların güvenlikleştirilmesine neden olabilmektedir. Avrupa'nın Hristiyan çoğunlukta olması ve seküler olması bu noktada Pakistanlı Müslümanların gözünde

güvenlikleştirilen önemli örneklerdendir (PEW, 2005, ss. 4-26). Örneğin Görüşmeci 9'un(Polonya, erkek, öğrenci) da söylediği üzere minareli cami yapılmaması bu noktada güvenlik mevzularına konu olabilmektedir. Burada unutulmaması gerektiği düşünülen bir durum nasıl Müslümanlar tek tipleştiriliyorsa sekülerizmin de Müslümanların gözünde tek tipleştirilebiliyor olmasıdır. Böylece Müslümanlar sekülerizmin her fikrine karşı çıkabilmektedir. Ayrıca Avrupa'nın seküler-liberal tutumunun homoseksüeller, ateistler gibi gruplara sunduğu eşitlik ve saygı daha muhafazakar olan Müslümanların gözünde güvenlikleştirilebilmektedir. Örneğin İngiltere'de yapılan bir ankete göre Müslümanların yüzde 52'si homoseksüelliğin illegal olması gerektiğini düşünmektedir (Perraudin, 2016).

Sekülerliğin yanında muhtemelen yukarıdaki durumla aynı bakış açısına sahip aktörler tarafından güvenlikleştirildiği düşünülen bir başka durum şeri hukuk talebinde görülmektedir. Şeri hukuk bazı Müslüman topluluklarına göre Avrupa ülkelerinde asimilasyona uğramamak için başvurulması gereken bir mekanizma olarak görülebilmektedir (Shavit, 2007). Şeri hukukun olmaması bu durumda asimilasyona sebebiyet vereceği için Müslümanlar açısından bir güvensizlik sebebi olarak görülebilmektedir. Müslüman Kardeşliği Şeri Hukuk talebinde bulunan ve bu talebin yerine getirilmemesini Avrupa'daki Müslümanlar arasında bir güvensizlik durumu yaratacağı şeklinde yorumlayanların en başında gelmektedir. Örneğin Müslüman Kardeşliği ile bağlantısı bulunan İsviçre Müslüman Konfederasyonu'nun(*Sveriges Muslimska Förbund –SMF*) 2006 yılında İsveç politikacılarını hedef alan yayımladığı bir bildiride şeri hukuk talebinde bulunmuştur (Vidino, 2006). Aynı şekilde ülkenin en geniş Müslüman örgütlerinden olan yine Müslüman Kardeşliği bağlantılı Almanya İslam Toplumu (*Islamische Gemeinschaft Deutschland-IGD*) da Müslümanların uzun vadede Alman hukuku ile kendilerini güvende hissetmeyeceklerini ve Müslümanlar için ayrı bir hukuk oluşturulması gerektiğini talep etmişlerdir (Vidino, 2006). Bu durum yalnızca hem Müslüman Kardeşliği ile hem de seküler olmayan ülkelere gelenlerle de sınırlı değildir. Türk ve Faslı Müslüman azınlıkların katıldığı Berlin Sosyal Bilim Merkezi'nin 2013 yılında altı Avrupa ülkesinde¹¹ yaptığı bir ankete göre ankete katılanların yüzde 65'i Şeri hukuku yaşadıkları ülkenin hukukundan daha güvenilir bulmakta olduğunu söylemişlerdir (Koopmans, 2013). Genel olarak etnik bir ayırım yapmadan İngiliz Müslümanlarının yüzde 40'ı (Hall, 2016), Fransız Müslümanlarının yüzde 28'i (Christys, 2016) şeri hukuk

¹¹ Çalışmaya dahil olan ülkeler: Avusturya, Belçika, Fransa, Hollanda, İsviçre.

talebinde bulunmaktadır. Görüldüğü üzere bazı Müslümanlar şeri hukuku bir kimliğinin bir parçası görerek onun sağlanamama durumunu güvensizlik olarak yorumlayabilmektedir. Çoğu seküler ve ılımlı Müslümanlar için ise bu durum geçerli olmamaktadır.

Entegrasyon politikaları güvenlikleştiricilerin ayrıldığı bir başka durum olarak ortaya çıkmaktadır. Bazı Müslümanlara göre Avrupa'nın entegrasyon politikalarından kastı asimilasyon olduğudur (EUMC, 2006, s. 31). Çünkü entegrasyon iki tarafın da birbirine tolerans ve uyum gösterdiği iki yönlü bir süreç olarak algılanmaktadır. Ancak Müslüman azınlıkların Avrupa'ya entegrasyonunda bu durumun genellikle Müslümanlar için negatif bir yolla sonuçlandığı iddia edilmektedir (EUMC, 2006, s. 31). Örneğin Bertelsmann Vakfında İslam uzmanı olan Yasemin El-Menouar'a göre hiçbir Batı Avrupa ülkesinin hem fırsat eşitliğine hem de din çeşitliliğine saygı duyan bir entegrasyon politikası bulamadığını belirtmiştir (Bertelsmann Stiftung, 2017). Müslümanlar bu nedenden ötürü, Görüşmeci 1'in de aktardığı üzere (Polonya, erkek, akademisyen), entegre olabilmek için dinlerinden fedakarlık yapmaları gerektiğini düşünebilmektedir (EUMC, 2006, ss. 31-32). Bu durum da entegrasyonun Avrupa'da bazı Müslümanlar tarafından güvenlikleştirilmesine neden olabilmektedir. Bunun yanında bazı Müslümanlar ise Müslümanların Avrupa toplumundan soyutlanmaması için entegrasyon politikalarını destekleyebilmektedir. İsviçre'de bir Türk ailenin dini inançları nedeniyle kızlarını zorunlu tutulan yüzme dersine göndermek istememesi ile ilgili yaşanan olay ile ilgili değerlendirmeler bu durumun en bariz örneklerindendir. Olayın geçtiği okul aileye kızlarının tüm vücudu örten haşema giyebileceğine dair bir çözüm önerisi sunsa da Türk aile 7 ve 9 yaşlarındaki kızlarını karma yüzme dersinden çekmiştir. Bunun üzerine para cezasına çarptırılan aile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme "din özgürlüğüne müdahale olsa da toplumsal entegrasyonun bu zorlamayı meşru kıldığına" hükmederek Müslüman aileyi haksız bulmuşlardır (Dearden, 2017). Bu karar Avrupa'da çoğu Müslüman siyasetçi ve dernekler tarafından doğru bulunmuştur. Almanya Müslümanlar Merkez Konseyi Başkanı Aiman Mazyek çocukların ergenlik çağına girmediklerini ve haşema önerisinin de teklif edildiğini vurgulayarak kararı makul bir uzlaşı olarak yorumlamıştır. Cezayir asıllı Alman İslambilimci Abdel-Hakim Ourghi de bu zorunluluğun Müslüman çocukların toplumla sosyalleşebilmesini sağlayacağından kararı doğru bulmuştur. Bunların yanında, Almanya İslam Toplumu Milli Görüş'de çalışan ve şu

an Adalet ve Kalkınma Partisi'nde milletvekili olan Mustafa Yeneroğlu ise "AİHM bu kararıyla yasal bir çerçeve içerisinde anlamı ve sınırları belirlenmemiş 'entegrasyon'u din özgürlüğü gibi anayasal bir değere tercih etmiştir" şeklinde eleştirerek Avrupa'da İslam düşmanlığının artması ve İslam toplumları ile algının değişmesi Müslümanlara bir yaşam biçiminin dayatılmasına neden olduğunu iddia etmiştir (DW, 2017).

Görüldüğü üzere kişinin ya da toplulukların zihinlerindeki İslam ve Müslümanlık algısının farklı olması, etnik ve kültürel bağlarından gelen hassasiyetler güvensizlik olarak tanımlanan durumların da ayrışması sonucunu beraberinde getirmektedir. Bu tip durumlarda Müslümanların İslami kimliklerinden dolayı karşılaştıklarını iddia ettiği bir takım mağduriyetler ve yoksunlukların gerçekten İslami kimlikle alakalı olup olmadığı kesin bir şekilde ayırt edilememektedir. Avrupa'da Bu açıdan inşa edilen tehditlerin genellikle algıda kaldığı düşünülmektedir. Bunun yanında yukarıda bahsedilen ikinci durumda ise Müslüman bireylerin yaşamış olduğu İslamofobi tecrübeleri nedeniyle bir güvensizlik tanımı yapılmaktadır. Bu tip durumlar daha somut verilerle desteklenebildiği için yaşanan mağduriyetler ve yoksunluklar herkes tarafından kabul edilebilmeye daha eğilimli olabilmektedir. Ayrıca hem Müslüman güvenlikleştirciler hem de Avrupa kurumlarının çıkardığı raporlar (EUMC, 2006; FRA, 2017; Bayraklı & Hafez, 2017) neticesinde elde edilen veriler, bu tip bir güvensizlik tanımının algıdan daha çok gerçek tehditlere dayandığını ortaya koymaktadır. Örneğin 2017 yılında yayınlanan AB'nin 15 ülkesini¹² kapsayan FRA'nın AB Azınlık ve Ayrımcılık Anketi'ne göre; her üç Müslümandan biri iş ararken ayrımcılığa maruz kalmakta, ayrıca iş, ev ve sağlık hizmetleri talebinde Müslümanların yarısı adları, ten renkleri ve fiziksel görünüşleri nedeniyle ayrımcılıkla karşılaşmaktadırlar. Kıyafetleriyle dini kimlikleri belli olan her üç Müslümandan birisi ise ayrımcılığın yanında sözlü ve fiziksel taciz ve polis durdurmalarıyla karşılaşmaktadır (FRA, 2017). Avrupa kurumlarının sponsorluğunda yapılan bu tip çalışmaların daha kapsamlısını Müslüman güvenlikleştircilerde bulmak mümkündür. 2017 yılında Türkiye'de bir düşünce kuruluşu olan SETA'nın yayınladığı 26 Avrupa ülkesini¹³ kapsayan ve her ülkenin raporunu alanında uzmanlaşmış ve

¹² Ankete dahil olan 15 AB üye ülkesi: Avusturya, Belçika, Kıbrıs, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Malta, Hollanda, Slovenya, İspanya, İsveç ve Birleşik Krallık.

¹³ Araştırmaya dahil olan ülkeler: Arnavutluk, Avusturya, Belçika, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya,

bulundukları ülkenin Müslüman örgütlerinde yer alan kişilerin yazdığı derleme çalışmaya bunlardan biridir. Bu raporda örneklerle birlikte eğitimden işe, medyadan internete, siyasetten adalet sistemine Avrupa ülkelerinde Müslümanların ayrımcılığa uğradığına ve her ne kadar bu ülkelerde Müslümanlar Avrupa vatandaşı olsalar da “Avrupalı” olarak kabul edilmediklerine dikkat çekilmiştir (Bayraklı & Hafez, 2016). Rapor Müslüman nüfusunun az olması nedeniyle Müslümanlarla sınırlı iletişimi olan Polonya gibi ülkelerde de İslam korkusunun yüksek seviyelerde olduğunu vurgulamış, ve bu ülkelerde de Müslümanlara karşı nefret suçlarının arttığına dikkat çekmiştir (Pędziwiatr, 2017, s. 414). Polonya’da yaptığımız kişisel görüşmede de bu raporu destekler veriler bulmak mümkündür. Görüşmeci 5,6 ve 7 (Polonya, kadın, akademisyen; kadın, öğrenci; kadın, akademisyen) bu noktada renk ve başörtüsü nedeniyle dışarıda kötü bakışlara maruz kaldıklarını bildirmiştir. Üç görüşmeci de maruz kaldıkları bu tutumu diğer Avrupa ülkeleriyle kıyaslayarak bakışın meraktan kaynaklanmadığını, küçümseyici bir bakış olduğunu dile getirmişlerdir. Sonuç olarak Müslümanlar bu raporların da dikkat çektiği nedenlerden ötürü sosyal,siyasi, ekonomik alanlarda ayrımcılıklara ve sözlü ve fiziksel şiddet eylemlerine neden olduğunu düşündükleri bazı Avrupa kurumlarını, medyasını ve siyasi partilerini güvenlikleştirilebilmektedir. Bu güvenlikleştirme Avrupa’da yaşayan/yaşamayan çoğu Müslüman/Müslüman olmayan kişiler ve gruplar tarafından da kabul edilmektedir. Yine de bu durumun da istisnaları olduğu ve bu mağduriyetlere farklı bir pencereden bakıldığı bir gerçektir.

İslamofobinin Avrupa’da varlığını sorgulayan bu istisnalar nasıl İslamofobi kavramını dünyada popüler hale getiren Runnymede Trust Raporu okuyucularını Müslümanların ve İslamın tek tipleştirilmesinin tehlikesine karşı uyarırsa (Runnymede Trust Commision, 1997, s. 4), İslamofobi ile ilgili literatür de bir başka tek tipleştirmeyi gündeme getirdiğine dair bir iddiada bulunmaktadır. Bu istisnalara göre Müslümanların mağduriyetleri, karşılaştıkları ayrımcılıklar ve dışlamalar da tek tipleştirilmekte ve bu durumlara Müslümanların İslami kimliklerinden dolayı maruz kaldığına dair bir varsayım yaratılmaktadır (Hargreaves, 2016, s. 249). Ancak İngiltere’de İslamofobiye inceleyen bir çalışmada (Hargreaves, 2016) bu varsayımın eksikliğine dikkat çekilmiştir. İngiliz Vatandaşlık Anketi (*Citizenship Survey*), İngiliz Suç Anketi (*Crime Survey*), İngiliz Etnik

Azınlık Seçim Anketi'nin (*The Ethnic Minority British Electoral Survey-EMBES*) verilerini ele alan bu çalışmada "Müslüman olmanın kişisel, genel ve hane suçlarının kurbanı olmada bir etkisinin olmadığı, etnik kökenin Yahudilik dışında kişisel suç mağduru olmada dinden daha belirleyici olduğu ve genel olarak sosyal ve ekonomik yoksunluğun hane suçu mağduriyetinde etnik ve dini kökenden daha fazla etkili olduğu" (Hargreaves, 2016, s. 247) gibi genel varsayımları bozan sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ancak yine aynı çalışmada İngiliz Etnik Azınlık Seçim Anketi'nin verilerinin analizine göre Müslümanların diğer gruplardan daha fazla önyargı deneyimlediklerini düşünen bir grup olduğunu ortaya koymuştur. Ankete katılanların %70'i diğer gruplardan daha fazla önyargı algıladıklarını bildirmiştir (Hargreaves, 2016, s. 85). Aynı şekilde sözlü ve fiziksel tacize ve şiddet eylemlerine maruz kalma korkularının da yüksek olduğu görülmüştür (Hargreaves, 2016, s. 171-180). Burada Müslüman mağdurlar suçlarda dini kimliklerini motive edici bir faktör olarak görmektedir. Bu çalışmadan ve bunun gibi diğer çalışmalardan (Bleich, 2011; Halliday, 1999) hareketle Görüşmeci 12 ve 14'ün (Almanya, kadın, ev hanımı; kadın, serbest meslek çalışanı) de belirttiği üzere Müslümanların kendi sosyal, eğitim ve ekonomik durumlarının eksikliği nedeniyle ya da kişisel bir durum nedeniyle karşılaştıkları mağduriyetleri İslamofobiye yorumlama olasılıklarının yüksek olduğu ve aslında İslamofobinin de söylendiği kadar görülmediği iddia edilmektedir. Çünkü bu yorumlama durumu İslamla ve Müslümanlarla ilgili ortaya atılan her farklı diyalogun ya da her farklı muamelenin de İslamofobik olarak nitelendirilmesine ve rapor edilmesine kapı açmaktadır. Bu bağlamda İslamofobiyle savaşmak, İslamofobi korkusuyla savaşmayı da gerektirdiği yorumu önemli gözükmektedir. Çünkü nasıl korku Avrupa'nın Müslümanları tek tipleştirmesine neden oluyorsa Müslümanların da sahip olduğu İslamofobi korkusu neticesinde Avrupa'yı bütünüyle İslamofobik görmesine neden olabilmektedir. Bu durum Müslüman toplumlarla Avrupa arasında bir güven erozyonuna neden olabilmekte iki tarafın da birbirini korku psikolojisi etkisinde yorumlamasına yol açabilmektedir.

Sonuç olarak Avrupa'da İslamofobi ve güvensizlik durumu farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Bu yorumlama Müslüman güvenlikleştirciler arasında değişebildiği gibi İslamofobinin gerçek olup olmadığını sorgulayan kişiler tarafından da yapılabilmektedir. Bu tip yorumların ve Avrupa'nın İslama ve Müslümanlara karşı tutumlarıyla ilgili çalışmaların artması İslamofobinin küresel bir olgu olarak ortaya

ıkmasını da beraberinde getirmiştir. Ancak bahsedildiği üzere gvenikleştiricilerin neyin tehdit neyin tehdit olmadığı ile ilgili bazı durumlarda uyuşamaması ve Müslüman karşıtlığı ile ilgili elde edilen verilerin başka faktörlerle de açıklanmaya çalışılması Müslüman güvensizliğinin Avrupa’da sorgulanır halde kalmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumu her ne kadar Avrupa kurumlarının Müslümanların Avrupa’da maruz kaldığı tutumlarla ilgili çalışmaları olsa da bu çalışmaların özel bir alandan ziyade ırkçılık, azınlık hakları gibi daha genel başlıklar altında yürütülüyor olması da etkilemektedir. Aynı şekilde Avrupa’nın güvenliğini ve istikrarı hedefinde olan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı’nın İşlamofobiyle ilgili olayları gözlemleyecek ve kaydedecek bir mekanizmasının bulunmaması da resmi bir değerlendirme yapmayı engelleyebilmektedir.

5. AVRUPA’DA MÜSLÜMANLARIN İSLAMOFOBİ KAYNAKLI GÜVENSİZLİĞE CEVAPLARI/TEPKİLERİ/SONUÇLARI

5.1. Sosyo-Kültürel Tepkiler

İslam’ın ve Müslümanların Avrupa’da güvenlikleştirilmesi ve “içlerindeki bir tehdit” olarak algılanması aynı zamanda Müslümanlar arasında da İslam’ın ve kendi hem bireysel hem de sosyal, siyasi, ekonomik durumlarının güvenlikleştirilmesine sebebiyet verdiği ve bu durumun yukarıda anlatıldığı üzere Avrupa’da Müslüman azınlıkların kendisini güvensiz hissetmelerine yol açtığı düşünülmektedir. Müslümanların Avrupa’da heterojen bir karakterde olması, nasıl bu güvensizliğin farklı gündemlerle inşa edilmesine sebebiyet veriyorsa, Müslüman toplulukların da bu güvensizliğe tepkileri Avrupa boyunca farklılaşabilmektedir. Bu bağlamda siyasi bir terim olduğu düşünülen İslamofobi’nin Müslümanların günlük sosyal hayatlarında nasıl bir değişiklik yarattığı önemli gözükmektedir. Bazı Müslümanlar İslamofobi nedeniyle kendi Müslüman kimliklerine yaklaşıp daha içe kapanık tepkiler verirken, bazıları bu İslamofobik söylemlerden kurtulmak ve Avrupa’ya entegre olabilmek için Avrupa’da daha aktif bir role girebilmektedirler.

Avrupa’da Müslüman azınlıklardan bahsederken ev ve anavatan kavramlarının özellikle anavatanından uzakta doğmuş ve büyümüş nesiller için her zaman bir sorun teşkil etmeyeceği düşünülmektedir (Kinnvall & Nesbitt-Larking, 2009, s. 311). Çünkü bu tip nesillerin çoğu anavatanlarına bulundukları ülkeden daha yabancı olabilmekte ve kendilerini bulundukları ülkeye ait hissedebilmektedirler. Örneğin Avrupa’da doğmuş bir

Müslüman Asyalı her ne kadar anavatanıyla ortak bir etnik bağa sahip olabilse de, aynı zamanda ülkesinin sistemi, yazısı ve kurallarına yabancı kalabilmektedir. Bu açıdan anavatanlarından ziyade kendilerini Avrupa'nın sosyal, siyasi, ekonomik hayatıyla bütünleştirmeye çalışabilmektedirler (Kinnvall & Nesbitt-Larking, 2009, s. 312). Ancak; Görüşmeci 8'in de altını çizdiği üzere (Polonya, erkek, serbest çalışan), Avrupa'da İslamofobi kaynaklı yaşanan ayrımcılıklar ve dışlamalar Müslümanların bazılarını daha çok anavatandan gelen kimlik doğrultusunda hareket etmeye itebilmekte ve anavatanı bulunan ülkenin karşısına bir rakip olarak çıkartabilmektedir (Savage, 2004, ss. 29-30). Bulundukları ülkenin yerine anavatanın seçilmesi de anavatanı entegrasyona engel bir durum haline getirebilmektedir.

Ayrımcılık ve dışlama bu haliyle Müslümanlar arasında hoşnutsuzluğun ve yabancılaşmanın en önemli itici gücü olarak düşünülmektedir (Choudhury, 2007, s. 77). Bu durumlardan muzdarip olan Müslüman azınlıklar, tabir yerindeyse, kendi kabuklarına çekilip Avrupa toplumundan soyutlanabilmektedir (Canatan, 2007, s. 22). Örneğin yaşadıkları güvensizlik nedeniyle yaptıkları sosyo-kültürel faaliyetleri askıya almayı düşünebilmektedirler. Çok yakın bir örnek olarak bu durum Almanya'da yaşanmıştır. Almanya'daki en büyük Müslüman sivil toplum örgütlerinden biri olan Almanya Müslümanlar Merkez Konseyi (ZMD) aldıkları tehditler ve hakaret mektupları nedeniyle Köln'de bulunan Merkez bürosunu kapatma kararı almıştır (DW, 2018). Ayrıca Konseyin başkan yardımcısı Nurhan Soykan, kendilerini güvende hissetmedikleri için çalışmalarını çok bilinmeyen bir yerde sürdüreceklerini ifade etmiştir (DW, 2018). Aynı şekilde camilere ve bu örnek gibi İslam merkezlerine yapılan artan saldırılar sonucunda birçok kurum kullanılamaz hale gelmekte, bir daha bu tutuma maruz kalmamak için faaliyetlerini göz önünde bulunmayan yerlerde sürdürmeye çalışabilmektedirler. Daha bireysel bir örnekte ise Müslüman kadınların başörtüsü nedeniyle fiili ya da sözlü bir şiddet eylemine maruz kalmamak için dışarıya çıkmamayı tercih ettiği hatta bazı durumlarda günlük yürüyüşlerini bile yapamadıkları görülmektedir. (Noble, 2005, s. 116). Bu örneklerden de çıkarımda bulunulabileceği gibi İslamofobik tavırlar, Müslümanların yaşadıkları ülkenin sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik yaşamlarına da tam anlamıyla katılmalarını engelleyebilmektedir (Esposito & Kalin, 2011, s. 16). Avrupa'da önemli sivil toplum örgütlerinden biri olan Sosyal Uyum için Avrupalı Müslümanlar Girişimi (*European Muslim Initiative for Social Cohesion* -EMISCO) sözcüsü Veysel Filiz bu durumun ayrıca

Müslümanların bulundukları ülkeye katkı sağlamasını da engellediğine ve İslam'ın Avrupa'daki yeri ile ilgili tartışmaları da yine çözümsüz bıraktığına değinmiştir (2017). Yaşadıkları ülkeden yalıtılan Müslümanlar ortak kültürü, dini ya da etniği paylaştığı insanlarla birlikte olmaya yönelmekte ve Avrupa içerisinde kendi paralel toplumlarını oluşturdıkları düşünülmektedir (Esposito & Kalin, 2011, s. 16; Kinnvall & Nesbitt-Larking, 2011, s. 278). Bu paralel toplumlarda Müslüman azınlıklar kendi kimliklerini belli eden dükkanlar, marketler, kurum ve kuruluşlar kurabilmektedir (Kinnvall & Nesbitt-Larking, 2011, s. 311). Bu toplumların inşa edildiği yerler de çoğunlukla genel toplumla günlük ilişkilerin olmadığı ve Müslümanların yaşadığı yerler olmaktadır (Savage, 2004, s. 29). Kendi kurumlarını ve sosyal mekanlarını kuran Müslümanlar azınlıklar da Görüşmeci 2, 10 ve 11'ün (Polonyo, erkek, tercüman; Polonya, erkek, öğrenci; Almanya, kadın, serbest çalışan) de belirtmiş olduğu gibi çoğunlukla kendi çevresinden arkadaş edinmekte, diğer gruplardan soyutlanabilmekte ve bir nevi "gettolaşabilmektedir" (Savage, 2004, s. 29). Ancak anlaşılacağı üzere Müslümanlar kendi istediklerinden değil mağduriyetlerinin neden olduğu zorunluluklardan dolayı diğerlerinden ayrı toplumlarını oluşturmaya yönelebilmektedirler.

İslamofobi kimliklere vurgu yaptığı için İslamofobik tavırlara maruz kalmamak isteyen Müslümanlar yukarıda anlatıldığı üzere kendi topluluklarının sınırları içerisinde hayatlarını devam ettirmeye çalışabilmektedirler. Bu tip tepki verenlerin bazı Müslümanlar da dini kimliklerini saklamaya yönelebilmekte yani "kimliklerini geri çekme tepkisi" (Okumuş, 2007, s. 127) verebilmektedirler. Bazıları Müslüman olduklarını gizleyebilmekte bazıları da işten ev bulmaya değişen alanlarda ayrımcılığa ve önyargıya maruz kalmamak için isimlerini değiştirebilmektedirler (Mujahid, 2017). Örneğin bazı işsiz Müslümanlar Müslüman isimli insanların mülakatlara çağrılmadıklarını düşündükleri için isimlerini değiştirebilmektedirler (Fishwick, 2015). Bu düşüncelerinde de haksız olmadıkları gözükmektedir. Çünkü Fransa'da bağlı olduğu dini belli eden isimlerle işe başvurma deneyi yapılmış¹⁴ ve bazı kurumların iş başvurularında Müslümanlardan 20, Yahudilerden 7, Hristiyanlardan ise 2 referans mektubu istendiği görülmüştür (Valfort'dan aktaran Esteves, 2016, ss. 162-163). Müslüman kadınlar da ise durum farklılaşabilmektedir. Örneğin bazı Müslüman kadınlar işlerinin daha rahat yürüyebilmesi için örtünmeyi

¹⁴ Bu sosyal deneyle ilgili orijinal Fransızca kaynağa ulaşabilmek için bkz.

http://www.institutmontaigne.org/ressources/pdfs/publications/20150824_Etude%20discrimination.pdf

erteleyebilmektedirler (Okumuş, 2007, s. 127). Başörtüsü takan ve işe alınmamalarından dolayı örtülerinden vazgeçen Görüşmeci 13 ve 15(Almanya, kadın, STK çalışanı; kadın, sekreter) bu noktada bir diğer önemli örnek olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu tip tepki verenlerin yanında Avrupa’da oldukları gibi yaşamak ve bu durumu Avrupa’ya kabul ettirmek isteyen ve bu amacın yolunu da entegrasyon olarak gören Müslüman toplulukları da bulunmaktadır. Burada hedef Müslümanların Avrupa toplumuna iyi bir şekilde entegre olmaları ve kamunun her alanında istenilen şekilde görünür kılınmalarıdır. Görüşmeci 16’nın(Almanya, erkek, STK çalışanı) da belirttiği üzere görünür kılınan Müslümanların bu zamana kadar sürüp gelen İslamla ve Müslümanla ilgili önyargıları da silecekleri düşünülmektedir. Müslüman azınlıklar bu amaçla bulundukları ülkelerde eğitim fırsatlarından iyi bir şekilde yararlanmaya çalışmakta ve sosyo-kültürel alanlara yönelmektedir (El-Menouar, 2017, ss. 5-6). Yukarıda bölümde bahsi geçen birçok STK’nın kuruluş amaçlarından birini de bu durum teşkil etmektedir. Ayrıca birçok Müslüman, Müslüman olmayanlarla iletişime önem vermektedir. Örneğin Bertelsmann Vakfı’nın yaptığı ve 5 Avrupa ülkesini (Almanya, Avusturya, Fransa, Birleşik Krallık, İsviçre) kapsayan bir araştırmaya göre bu ülkelerde Müslümanların ortalama %70’i Müslüman olmayanlarla düzenli bir şekilde vakit geçirmektedir (El-Menouar, 2017, s. 6). Birebir iletişimi de içine alan İslamı ve Müslümanları iyi bir şekilde tanıtmak için başka bir çok faaliyet yapılmaktadır. Örneğin Avrupa’nın en büyük camisi olan ve DİTİB sponsorluğunda yapılan Köln Merkez Camii’nin mimarisi de bu amaca hizmet etmektedir. Görüşmeci 17’nin(Almanya, erkek, Diyanet çalışanı) de belirttiği üzere baştan aşağıya cami ile yapılan cami, bu şeffaflığıyla içeride “Müslümanların kötü bir şey yapmadığını ve bu durumu da herkesin görebileceğini” söyler niteliktedir. Aynı şekilde görüşmeci yine Müslümanların ve İslamın tanınması için haftanın belli günlerinde Müslüman olmayan temsilci ve gruplarla toplantılar yapılmakta olduğunu ve caminin tanıtılması için rehberlik yapıldığını bildirmiştir. Bu durum sadece bu cami ile de sınırlı kalmamaktadır. Diğer camilerinde bir çok sosyo-kültürel faaliyetleri bulunmaktadır. Ayrıca Avrupa’nın genelinde hem camiler hem de diğer İslami merkezler için din görevlisi ihtiyacı azınlıkların ülkelerinden değil, Avrupa’dan kendi içerisinde karşılanmaya çalışılmaktadır. Böylece Avrupa’yı tanıyan ve Avrupa’daki Müslümanların durumunu ve ihtiyaçlarını anlayabilen din adamlarının yetişmesi planlanmaktadır. Ancak Avrupa’nın şu anki yeterli olmayan ilahiyat bölümleriyle bu amacın gerçekleştirilmesinin kısa vadede imkansız

olduğu düşünülmektedir. Yine de yapılan ve yapılması bu tip hedeflenen faaliyetlerle Müslümanların Avrupa'ya entegre olamadığına dair önyargıların kırıldığı düşünülmektedir (El-Menouar, 2017). Ayrıca maruz kaldıkları ayrımcılığa rağmen Müslümanlar yaşadıkları ülkelerdeki kurumlara güvenmekte ve ülkelerine bağlı gözükmektedir (FRA, 2017; El-Menouar, 2017). Örneğin, ikinci kuşak göçmen ve İranlı olan Görüşmeci 9 (Polonya, erkek, öğrenci) ve 19 (Almanya, erkek, öğrenci) kendilerini geldikleri ülkeden daha fazla yaşadığı ülkeye ait hissettiklerini ve yapılan faaliyetler sonucunda bu ülkelerdeki İslamla ilgili süregelen yanlış anlamaların da düzeltileceğine inandıklarını dile getirmişlerdir. Ancak kişisel görüşme sonucunda elde edilen ve burada sözü edilmesi gereken bir başka durum; her ne kadar bu sözü geçen entegrasyon ve İslam ve Müslümanları tanıtırma amaçlı faaliyetlerin ve kurumların sayıları Avrupa'da gittikçe artıyor olsa da çoğu Müslüman bu tip kurum ve kuruluşlardan haberdar değildir. 20 görüşmeciden 12'si bu noktada bu tip kuruluşlar ile ilgili bilgisi olmadığını aktarmıştır. Bu durum da yapılan faaliyetlerin sınırlı kalmasına neden olabilmekte ve amaçlanan entegrasyonun istenilen seviyede gerçekleşmesini engelleyebilmektedir.

Burada bahsedilmesi gereken bir başka konu, kimliklerini korumak ve Avrupa'da güvenli hissetmek isteyen bazı savunmacı Müslümanları da bazı durumların beklediğidir. Yukarıdaki bölümlerde bahsedildiği üzere medyanın, aşırı sağ siyasi partilerin ve bunlar gibi diğer mekanizmaların İslam kimliğini ve Müslümanları kötü şekillerde betimlemesi, Avrupa halkını Müslümanlara karşı önyargıya sürüklemektedir. Bazı Müslümanların daha baştan bu duruma tabi tutulması onları bir nevi onları “kendini aklama” pozisyonuna sokabilmektedir. Yani Müslümanlar kendilerinin normal olduğunu, betimlendikleri gibi olmadıklarını ispatlama girişiminde bulunabilmektedirler. Çoğunlukla Orta Doğuda dini fanatizme odaklanan medyaya bir karşıtlık olarak Orta Doğu'nun sanat ve doğasına odaklanan Al.arte adında Avrupa merkezli bir derginin kurucusu olan Malikka Bouaissa bu durumu şöyle anlatmaktadır: “ Medyada her şey olumsuz. Bu yüzden gençler burada Müslüman kimliklerini korumak ve normal olduklarını kanıtlamak zorunda hissedebilmektedirler. Büyürken bütün duydukları ‘işe yaramazsın’” (Aktaran Street, 2015). Aynı şekilde Avrupa'da yaşanan bir terör eylemi olduğunda, İslam bağlantılı olsun olmasın, Müslüman azınlıkların kuruluşlarından ve onların ülkelerinden de bir kınama beklenmekte olduğu söylenmektedir. Bu durum kişisel ilişkilere bile yansımaktadır. Örneğin Görüşmeci 7 bu konuda kendi anısını şöyle aktarmaktadır: “O sırada İngiltere’de

bir bombalı terör olayı yaşanmıştı ve bu konuyla ilgili haberi birlikte izlerken Polonyalı oda arkadaşım bana ‘Ne yaptınız siz?’ diyerek omzuma vurmuştu.” Görüldüğü üzere olayın failleri bile belli değilken Müslümanlar bu olaylardan sorumlu tutulabilmektedir. Radikal İslamcı terör eylemlerinde ise Müslümanlara karşı elde daha somut veriler olduğu için Müslümanlardan özür ve yanlış bir şey yapmadıklarını kanıtlamaları beklenebilmektedir (Fishwick, 2015; Alnatour, 2015). Bazı Müslümanlar bunun için “Ben Müslümanım, terörist değil”¹⁵ şeklinde hem sosyal medyada hem de kamuya açık alanlarda kampanyalar düzenleyebilmekte, girişimler başlatabilmektedirler (As Siraat, t.y; Ahmed, 2016). Ancak Müslümanların bu şekilde İslamla terörizmi yanyana getirmesinin İslamofobiye istenmeyerek de olsa katkı sağladığı düşünülmektedir. Çünkü onlara göre İslamın barış dini olması ve radikal İslamcıların Müslüman topluluklarda çok küçük bir yeri kaplaması ve bu olaylarda kurbanların daha çok Müslümanların olması İslam ile terörizmin aynı cümlede bile bulunamamasını gerektirmektedir (Alnatour, 2016; Fishwick, 2015).

Son olarak unutulmaması gerektiği düşünülen bir durum, İslamofobi bir yandan Müslümanları savunmacı pozisyona sokarken bir yandan da İslami kimliğin daha da vurgulanmasını isteyen Müslümanlara bir kapı açabilmektedir. Bu düşüncede olan ve genç Müslümanların Avrupa’ya kültürel entegrasyonu reddedip daha sıkı bir İslami kimlik geliştirmelerini isteyen bazı dini ve siyasi liderler, İslamofobiye İslami kimliğin tanımlanması ve güçlendirilmesi için bir araç olarak bakabilmektedirler (Kinnvall & Nesbitt-Larking, 2009, s. 317). Çünkü onlara göre Müslüman toplulukların farklılaşması nedeniyle İslam küreselden ziyade yerelde ve Batının hegemonyası altında kaldığı için Müslümanlar bu durumdadır ve istenmeyen muamelelerle karşılaşmaktadır (Mandaville, 2001, ss. 181-187). Bu durumu da engellemek için yapılması gereken birleşmek ve ümmet olgusunu yeniden tasavvur etmektir. Yani Müslümanların kim olduğu hakkındaki fikirlerin gözden geçirilip, Müslüman toplulukları arasındaki benzerlikler vurgulanıp farklılıklar görmezden gelinerek tek bir küresel İslam topluluğu hedeflenmektedir (Mandaville, 2001, s. 187).

¹⁵ Bu söylemle ilgili yapılan sosyal bir deneyi görmek için bkz. https://www.youtube.com/watch?v=o0fH5G_7iz0

Yukarıda bahsedildiği üzere, Müslüman topluluklar yaşadıkları güvensizliğe farklı farklı sosyo-kültürel tepkiler verebilmektedir. Bazıları kendilerini yaşadıkları toplumdan soyutlanmaya yönelebilirken bazıları da kimliklerini iyi bir şekilde temsil etmek için diyaloga dayalı bir yol seçebilmektedirler. Bunların yanında bir grup daha vardır ki onlar da Müslüman azınlıkların daha fazla sesini duyurmak ve Avrupa’da Müslümanları temsil etmek, ve özelde de İslamofobiye karşı savaşmak için siyasi bir yolu seçmektedirler. Bu nedenden ötürü Müslüman toplulukların yaşanan bu güvensizliğe karşı verdikleri siyasi tepkileri incelemek önemli gözükmektedir.

5.2. Siyasi Tepkiler

Avrupa’da gittikçe artan aşırı sağ-populist söylemler ve İslamofobi, Müslümanların bu duruma karşı kendine has yollarla mücadele etmesine sebebiyet vermektedir. Müslümanlar bu amaç doğrultusunda siyasi partilere üye olabilmekte, Şehir Konseylerine katılabilmekte, yerelden bölgeye parlamentolara aday olabilmekte ve gösterilebilmekte ve kendileri için siyasi partiler kurabilmektedir. Tüm bu çalışmalara rağmen Müslüman kökenli siyasi liderlerin Avrupa’da temsili düşük seviyelerde seyretmektedir (Volokhov, 2015). Ancak yerel seviyelerde Müslüman liderlerin sayısı gittikçe artmaktadır (Volokhov, 2015).

Bazı Müslümanlar bu amaç doğrultusunda siyasi partilere üye olmaya çalışırken ülkelerinde gittikçe artan Müslüman nüfusun farkında olan geleneksel Avrupa siyasi partileri de Müslüman temsilcileri partilerinde isteyebilmektedir. Bu durum Avrupa eliyle de Müslümanların kendi hedeflerine ilerleyebileceğini gösterebilmektedir. Ancak bu tip siyasi partiler, saf Müslüman yararına hareket etmeyebilmekte ve Müslümanların oylarının stratejik önemine ve büyüklüğüne göre farklı stratejiler izleyebilmektedir (Dancygier, 2018). Avrupa’nın Müslüman seçmenlerinin de homojen olmaması bu duruma kaynaklık edebilmektedir. Müslümanlar üçüncü bölümde de anlatıldığı üzere liberal geçinen dindar seçmenler, dini kültürel bir altyapı olarak gören laik seçmenler ve din ile bir bağlantısı olmayan seçmenler olarak ayrılabilir. Bu nedenden ötürü partiler Müslüman seçmeni kazanmak ya da partisine üye almak istediğinde farklı stratejiler belirlemek zorunda kalabildiği düşünülmektedir (Dancygier, 2018).

Bazı sol partiler hem kendi geleneksel tabanına zıt bir hareket yapmamak için hem de Müslümanların oyunu kazanabilmek için laik ve toplumsal liberal görüşte olan Müslümanları parti bünyesine dahil edebilmektedir (Dancygier, 2017, s. 7). Bu cosmopolitan görünüşle “hep erkek, hep beyaz, hep Hristiyan partilerden memnun olmayan Müslüman olmayan seçmenleri” (Dancygier, 2018) de etkilemeye çalışabilmektedirler. Sıkı vatandaşlık rejimlerinin olduğu ve Müslümanların vatandaşlık alamadıklarından ötürü oy hakkının olmadığı ülkelerde ise Müslümanların oylarına çok önem verilmeyebilmektedir. Örneğin Almanya ve Avusturya gibi Müslüman oyuna ihtiyacı olmayan ülkelerde partililer birkaç Müslüman adayı seçerek kendi tabanına sembolik bir mesaj hazırlayabilmektedir. Bu partililer genel olarak Müslüman ve başörtüsü kullanmayan kadınları partilerine dahil ederek hem feminist bir sav hem de asimile olmuş Müslüman savı oluşturabilmekte ve Müslümanlardan ziyade geleneksel Avrupalıların oylarını hedefleyebilmektedirler (Dancygier, 2018). Görüşmeci 20(Almanya, kadın, siyasetçi) bu noktada milletvekilliği yapmış biri olarak kendisini görmektedir. Görüldüğü üzere Müslüman adayların siyasi partilere dahil edilmesi oy kazanma bağlamında şekillenebilmektedir (Dancygier, 2017, s. 6). Seçimler bittiğinde de Müslüman adayların ve seçmenlerin dini istekleri görmezden gelinebilmekte ve geleneksel tutum devam ettirilebilmektedir (Dancygier, 2018). Bu nedenden ötürü her ne kadar Avrupa siyasi partileri Müslümanların siyasi sürece dahil olmasını sağlayabiliyorsa da Müslümanların isteklerini ve İslamofobi ile mücadele noktasında kararlılığı politikalarında barındıramayabilmektedir. Ayrıca son dönemde göçmen ve mülteciye olan antipati nedeniyle görünür bir şekilde Müslümanları desteklemekten kaçınabilmektedirler. Müslümanların kendi siyasi parti kurma macerasının da bu durumlardan hareket ettiği söylenebilmektedir.

Müslümanların kurdukları siyasi partilere anlatmadan önce geleneksel Avrupa partilerine üye olan Müslüman kökenli temsilcilerden bahsetmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu farklı Müslüman temsilcilerinden bahsetmek her Müslüman kökenli olanın da Müslümanların hakkı ve ihtiyaçlarını savunma güdüsüyle hareket etmeyebildiğine işaret edebilmektedir. Nasıl seçmenler farklılaşabiliyorsa siyasi temsilciler de laik olan ve din ile bağlantısı olmayan yalnızca kültürü Müslüman kökenden gelen bireyler olarak

farklılaşabilmektedirler. Örneğin Müslüman bir aileden gelen Türk kökenli Alman vatandaşı ve Almanya'daki Yeşiller Partisi'nin eş başkanı olan Cem Özdemir'in bu güdü dışında eylemlerde bulunduğu iddia edilmektedir. Özdemir'in Müslümanların dini bayramlarda resmi tatil istemesine karşı çıkması bu iddianın ortaya atılmasında önemli örneklerden biri olduğu düşünülmektedir (Akşam, 2017). Ancak aynı kişi cami ve İslam merkezlerinin açılışına katılmakta (DW, 2008), siyasette Müslümanların daha fazla rol almasını istemekte, bir gün Müslüman bir bakanın olmasını ummakta (DW, 2008) ve İçişleri Bakanı Hans-Peter Friedrich'in söylediği "İslam Almanya'ya ait değil" sözünü eleştirebilmektedir (DW, 2012). Bu örneğin dışında bazı Müslüman adaylar da kendi etnik ve dini kimliğine bu noktada çok odaklanmamaya çalışmakta; çünkü bu odak noktaları yerli Avrupalıları ve dini ve etnik farklılıkları olan Müslüman azınlıkların desteğini kaybetmeye neden olabileceğini düşünmektedir (Volokhov, 2015). Bu açıdan kimin ve nasıl Müslümanların ihtiyaçlarına cevap aradığı ve İslamofobiyle savaştığı tartışmalı bir konu olarak ortada kaldığı söylenebilmektedir.

Geleneksel Avrupa partilerinden umduklarını bulamama, bazı sebeplerden dolayı bu partilerden ihraç edilme ve çıkarlarını kendi elleriyle koruma istekleri Müslümanların Avrupa'da kendi partilerini kurmaya itmiş ve itmektedir. Avrupa genelinde İslam kökenli olan siyasi partilerin sayısı düşük olmasına rağmen, Müslümanların Avrupa'da sayılarının artmasıyla bu partilerin de artacağı düşünülmektedir. Günümüzde Avrupa'da kurucuları ya da üyeleri çoğunlukla Müslüman olan 14 parti bulunmaktadır. Bunlar Fransa'da 2015 yılında kurulan Kuzey Afrikalı çoğunlukta Demokratik Fransız Müslümanlar Birliği (*L'Union des démocrates musulmans de France-UDMF*), yine 2015 yılında kurulan Türk çoğunluklu Eşitlik ve Adalet Partisi (*Parti Égalité Justice-PEJ*), 1997 yılında kurulan Kuzey Afrikalı çoğunlukta Fransız Müslümanlarının Partisi (*Parti des Musulmans Français-PMF*); Belçika'da birçok başarısız parti girişiminden sonra 2012 yılında kurulan İslam Partisi (*Intégrité, Solidarité, Liberté, Authenticité, Moralité-ISLAM*) (Riaño, 2014, ss. 141-144), 2017'de kurulan ve 2018 seçimlerine aday olmaya hazırlanan Jasin Partisi (Sputnik, 2017); Bulgaristan'da 1990 yılında kurulan Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH), 2016 yılında kurulan Türk çoğunluklu Sorumluluk, Özgürlük ve Hoşgörü için Demokratlar (DOST) ve 2012 yılında kurulan Özgürlük ve Onur Halk Partisi (NDK); Avusturya'da 2017 yılında kurulan Türk çoğunluklu Gelecek İçin Yeni Hareket (*Neue Bewegung für die Zukunft-NBZ*); Yunanistan'da 1991 yılında kurulan Dostluk ve Eşitlik Partisi (DEB);

İspanya’da 1999 yılında Ceuta ve Melilla özerk illerinde kurulan Melilla için Koalisyon (*Coalición por Melilla-CpM*) ve Caballas Koalisyonu (*Coalicion Caballas-CC*) (Sabah, 2017); Hollanda’da 2015 yılında kurulan Türk çoğunluklu Düşün (Denk) ve 2006 yılında kurulan İslam Demokratları (*Islam Demokraten-ID*)’dır (Volokhov, 2015).

Bu partilerin kurucu üyelerine ve hitap ettikleri kesime bakıldığında Türk kökeni göze çarpmaktadır. Türklerin siyasi süreçte daha aktif olması, Türk azınlıkların diğer azınlıklara göre daha fazla seçim sürecine güvenmesinden ve Türkiye’nin demokratik kurum mantığını oturtmuş olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Volokhov, 2015). Her ne kadar bu partileri destekleyenlerde Türkler çoğunlukta olsa da parti programlarına ve hedeflerine bakıldığında Müslümanların Avrupa’da ihtiyaçlarını karşılama, İslami düsturla Avrupa’da yaşayabilme ve ırkçılık ve yabancı karşıtlığıyla mücadele gibi bütün azınlıkları özellikle Müslüman azınlıkları kapsayan söylemler görülebilmektedir. Siyasi aktörlerin azınlıklarla ilgili kararlar aldığından ama azınlıkların bu karar verme sürecine dahil olmadığından şikayet eden tüm bu Müslüman siyasi partileri, seçimlerde daha fazla oy alıp Müslüman azınlıklara bir ses olmaya çalışmaktadırlar (Sabah, 2017). Ancak seçimlerde genel olarak büyük başarılar kaydedememektedirler (Volokhov, 2015). Bu sonuca ulaştıran birçok sebep olduğu gözlenebilmektedir. Bunun bir nedeni, Müslümanlarla ilgili sağ kanat partilerin tekrarladığı önyargılar ve kötü betimlemeler Müslüman olmayanların Müslüman partilerine kuşkuyla bakmasına ve bu partilerin kapatılması yönünde söylemlerde bulunmasına sebebiyet vermesinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu durum da Müslüman partilerin siyasi arenada hayatta kalabilme mücadelesi vermekten kuruluş amaçlarına hizmet etmeye yönelememesine neden olabilmektedir (Rnw Media, 2017). Bu durum da haliyle onlara karşı verilen desteğin azalmasına ve başarısız olmalarına sebebiyet verebilmektedir. Bir başka neden olarak Müslüman siyasi partilerinin her ne kadar parti programlarında bütün Müslümanlara yönelik maddeler bulunsun da söylemleriyle çok çeşitli yapıda bulunan Müslüman azınlıkları ayırıştırabilmesi verilebilmektedir. Örneğin Jasin Partisi Sunni Müslümanları da kendi yanına çekmeye çalışsa da Şii İmamlarını benimsiyor olması ve yalnızca onların ışığından gitmesi (Sputnik, 2017) Sunni azınlığı rahatsız edebilmektedir. Bir diğer sebep olarak Müslüman azınlığın siyasilere güvenmedikleri için oy kullanmaya gitmemesinden söz edilmektedir (Kapusuz, 2017). Bu açıdan parti aktörleri öncelikle Müslüman çoğunluğun seçimlere katılmasını sağlayacak eylemlerde ve söylemlerde bulunmaya çalışmaktadır (Rnw Media, 2017;

Vatan, 2015). Son olarak bahsedebilecek bir neden Müslümanların sosyo-ekonomik durumlarının zayıf olması ve küçük bir elit grubuna sahip olması nedeniyle parti faaliyetlerinde aktif olamamalarından meydana gelmektedir (Dittrich, 2003, s. 6; Rnw Media, 2017).

Yukarıda anlatıldığı üzere her ne kadar Avrupa siyasetinde varlıkları ve başarı oranları düşük seviyelerde olsa da Müslüman siyasi partileri Avrupa’da Müslümanların temsilcisi olmaya devam etmektedir. Jasin, İslam, İslam Demokratları gibi partiler bu temsilcilik görevini daha sıkı bir şekilde yürütürken, Demokratik Fransız Müslümanlar Birliği gibi partiler bu konuda daha ılımlı ve seküler söylemler belirleyebilmektedir. Örneğin sözü geçen Demokratik Fransızlar Müslümanlar Birliği’nin kurucusu Nagib Azergui, Fransa’nın laik temeline saygı duyduğunu ve radikal Müslümanların faaliyetlerini hafifletecek felsefe ve yurttaşlık eğitimi ile ilgili dersleri desteklediğini röportajlarında ısrarla vurgulamaktadır (Esman, 2017). Bunun yanında gittikçe daha fazla büyüyen Düşün Partisi, entegrasyon yerine karşılıklı kabul merkezli hareket etmenin gerekliliğini vurgulamaktadır (Esman, 2017). Aynı şekilde Belçika’da kurulan bu tip partiler şeriat tarafından yönetilen bir İslam Devleti isteklerini çoğu söylemlerinde belli edebilmektedir (Riaño, 2014, s. 140). Genel olarak bütün Müslüman partilerin programlarına ve liderlerinin söylemlerine bakıldığında Müslümanlarla ilgili helal yiyecek, kadınların baş örtüsü ile okullarda eğitimi ve aynı şekilde kamuda çalışabilmeleri, dini eğitim, iş ve hukukta göçmen ve azınlıklara eşitlik gibi isteklere sahip oldukları ve yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobi ile mücadele noktasında aktif olmaya çalıştıkları görülebilmektedir (DENK, 2015; PEJ, 2017; NBZ, 2017; Sabah, 2017; UDMF, tarih yok).

Görüldüğü üzeri siyaset mekanizması Müslümanların kendilerini ifade etme aracı olarak Müslümanların gözünde gittikçe önem arz etmektedir. Ancak sözü edilmesi gereken bir durum İslamofobinin genç Müslümanları siyasette büyük roller almasını engelleyebilmekte olduğudur (New Castle University Press Office, 2017). Yine de artan bir şekilde Müslümanlar gerek geleneksel partilerde yer alarak gerekse kendi partilerini kurarak bu siyasi sürece dahil olmaktadır. Özelinde Müslümanların ihtiyaçlarını Avrupa hükümetlerinden talep etmeye çalışmakta genel olarak ise eşitlik, adalet, güvenlik gibi konulara yoğunlaşarak ırkçılık, yabancı düşmanlığı ve özellikle İslamofobiyle mücadele

etmektedirler. Bu partilerden bazıları özellikle Türk çoğunlukta olanlar kökenleri olan ülkelerin bir kolu olarak eleştirilebilmektedirler de (Bergman, 2017) Avrupalı Müslümanların temsilcisi olma yönünde çalışmalar yapmaktadırlar. Müslümanların İslamofobiye tepkisini ve Avrupalı Müslümanların sesini duyurma vazifesini yukarıda anlatıldığı gibi siyasi süreçte görenlerin yanında bir de bu siyaseti savaşa dönüştüren gruplar da bulunmaktadır. Bu gruplar genellikle “radikal” sıfatıyla özdeşleşerek İslamın ve Müslümanların savunulmasını terör faaliyetleri kapsamında devraldıkları gözlemlenebilmektedir. Bu bağlamda hem İslamofobiye tepki olarak ortaya çıkan hem de İslamofobi’nin artmasına kaynaklık ettiği düşünülen bu radikal tepkilerin incelenmesi önemli görülmektedir. Böyle yapılarak İslamofobi’nin yalnızca iddia edildiği şekliyle Batı’dan değil Müslümanların kendi içinden de ortaya çıkabildiği gösterilmiş olacaktır.

5.3. Radikal Tepkiler

Karşılaştıkları ayrımcılık ve dışlanmaya, genel manasıyla İslamofobiye karşı hiçbir şeyin değişmeyeceğini düşünerek siyasi sürece başvurmayan ya da kendilerini yasal yollarla ifade edemeyen ama sessiz kalmak da istemeyen bazı Müslümanlar, özellikle genç Müslümanlar, tepkilerini daha kesin çözüm sunabileceğini düşündükleri şiddete dayalı bir şekilde gösterebilmektedirler. Bu tip tepkilerde radikal Müslümanlar, kendilerini mazlum Müslümanların temsilcileri olarak görerek yaptıkları eylemleri meşrulaştırmaya çalışabilmektedir (Kinnvall & Nesbitt-Larking, 2011, s. 281). Şiddet uygulayıp, terör faaliyetlerine karışan bu tip bireyler günümüz konjonktüründe evde büyüyen teröristler (*homegrown terrorist*) olarak adlandırılmaktadırlar.

Evde büyüyen terörizme girmeden önce her radikal düşüncede olan bireyin ya da grupların şiddete dayalı ya da terör faaliyetleri yürütmediğini belirtmek önemli görülmektedir. Yani terörizm radikalleşmenin bir sonucu olabilirken radikallik ve radikalleşme her zaman terörizm sonucunu doğurmamaktadır (Precht, 2007, s. 83). Buradan İslami terörizm olarak adlandırılan olgunun İslami radikalleşme ve köktencilik gibi birçok farklı ve değişebilen etkenine sahip olduğu çıkarılabilmektedir. Oliver Roy (2017) İslami terörizmi eleştirerek de İŞİD ve El-Kaide gibi terör örgütleri ve intihar bombacılarının İslam tarihinde de yeni

bir durum olduğunu ve sadece köktencililiğin yükselişiyle açıklanamayacağını belirtmektedir. Roy, ayrıca Küreselleşen İslam (Globalized Islam) adlı kitabında köktencililiğin “Orta Doğu kültürünün İslamından” ziyade Batı İslamı’nın bir ürünü olduğunu iddia etmektedir (Roy, 2004, s. 255). Aynı şekilde terörizmin İslam’ın radikalleşmesinden değil, radikalliğin İslamlaşmasından doğduğunu belirtmektedir (Roy, 2017). Bu bağlamda radikal ve radikalleşmenin ne olduğunu incelemek önemli gözükmemektedir. Radikalleşme siyasetin eklenmediği salt dini bir durum olabildiği gibi dini-siyasi radikal hareketler de bulunmaktadır. Dini siyasi hareketlerde amaç laik ya da dini olmayan rejimleri düşürmek olabilmektedir ve küresel bir cihat çağrısı bu harekette önemli bir belirleyici olarak görülmektedir. Ayrıca dini olmayan siyasi radikal hareketlerden de söz edilmektedir (Briggs & Birdwell, 2009, s. 124; Emerson, 2009, s. 3-4). Bazılarına göre radikalleşme iki yönlü bir süreçtir. Bunlar köktencililiğe doğru bir yöneliş ve bir neden uğruna harekete geçmeye hazır bir konumda bulunmadır (Veldhuis & Bakker, 2009, s. 84). Ancak radikalleşmeye neyin neden olduğu ve neyin bu süreci tetiklediği kesin olarak görülememektedir. Hatta bazı durumlarda radikalleşen bireyin bile kendisinin bu süreçte olduğunu fark edememekte olduğu söylenmektedir. Bu yüzden radikalleşmenin birçok farklı nedenin bileşiminden oluştuğu ve bireyden bireye bu sürecin farklılık gösterdiği ifade edilmektedir (Veldhuis & Bakker, 2009, s. 84)

Avrupa’da bu üç çeşit radikalleşmenin de görülebildiği söylenmektedir. Ancak genel olarak aile içerisinde görülen kan davası, kadın sünneti gibi pratikleri içerebilen salt dini radikalleşme burada diğer çeşitlerden daha az yaşandığı düşünülmektedir. Siyasetin eklemlendiği dini hareketler ve siyasi bir amaç uğruna başvurulmuş radikalleşmenin ise örneklerinin görülmesi daha kolay gözükmemektedir (Emerson, 2009, s. 3-4). Örneğin yaşadıkları sosyo-ekonomik durumlara tepki vermek için İslam’ı kullanan siyasi hareketler Avrupa’da ikinci kuşak göçmenlerin başvurabildiği üçüncü çeşit radikalleşme durumudur (Emerson, 2009, s. 4). Burada İslam bir neden değil bir araç olarak kullanılmaktadır (Triandafyllidou, 2015).

Avrupa’da üç dini grubun bu yukarıda anlatılan dini radikalizme kaynaklık ettiği düşünülmektedir. Bunlar: Selefiler, Sünni İslam’dan etkilenen Lübnan kökenli ve Avrupa’daki siyasi sürece katılımı ve devletle müzakereleri reddettiği iddia edilen

Ahbaşlar (Amghar, 2007, s. 605) ve Hindistan kökenli ve Vahabi geleneğinden etkilenen ve gerçek İslam'ın görülmesi ve bu görülmenin önündeki engellerin kaldırılması inancında olan Tebliğ Cemaati'dir (Amghar, 2009, ss. 28-33). Bu gruplar radikalleşme sürecinde başlıca bir etken olduğu düşünülen ruhani lider ihtiyacını karşılayan gruplar olarak görülmektedir. El Kaide ve İŞİD gibi örgütlerin de bu grupların gündemlerinden etkilendiği düşünülmektedir. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere radikalleşme ve terörizmin sadece bir nedenden oluşan bir süreç olmamasından dolayı bu grupların her zaman radikalleşme ve terörizm sonucunu doğurduğunu söylemek yanlıştır. Ayrıca Selefilik barışa dayalı bir inanç olduğu, bu geniş Selefilik geleneğinden Selefi-cihadist olan bireylerin ya da grupların terörizme kaynaklık ettiği düşünülmektedir. Yine her ne kadar bu İslamcı terör örgütlerinin kendilerini meşrulaştırmak için dini bir altyapıdan beslendiği söylene de çoğu dini lidere ve akademisyene göre bu grupların bir İslam inancı bulunmamaktadır (Maher'den aktaran, Shackle, 2016). Terörizm yukarıda anlatılan dini grup etkisi ve başka birçok kaynaktan türeyebildiği gibi terör faaliyetlerin ortaya çıkmasına neden olan tetikleyici faktörler de bulunmaktadır.

Yine Avrupa'da terörizm ve cihatçı olarak adlandırılan iki çeşit radikal İslamcı teröristlerin olduğu düşünülmektedir. Bunlardan birincisi dışarıdan Avrupa'ya gelen yabancılar, genellikle Müslüman öğrenciler, imamlar ve sığınmacılardır. Bunlar radikal dini liderlerden Avrupa'da yaşayan Müslümanlara mesaj taşıyarak bir haberci vazifesi görebilmektedirler. İkincisi ise Avrupa'nın içerisinde büyüyen bulunduğu çevreye yabancılaşmış, ayrımcılık ve dışlanma yaşamış ikinci ve üçüncü nesil göçmenlerin çocukları olarak ortaya çıkmaktadır (Leiken, 2005, ss. 126-127). Genellikle içeridekilerin dışarıdakilere barınma ve saklanma için ev ve cami ayarlayarak ve maddi destek sağlayarak davalarına hizmet etmeye çalışmakta oldukları söylenmektedir (Leiken, 2005, s. 126). Bu açıdan içeridekilerin terörist faaliyetlerdeki konumu çok önemli görülmektedir. Ayrıca Avrupa'da İslamofobi kaynaklı ayrımcılık ve dışlamaya yakinen şahit olabilmeleri ve bu durumları birinci elden aktarabilmeleri de onları bu konumda önemli hale getirmektedir. Bunların yanında İslamofobiye maruz kalma, içeridekilerin başvurduğu bu tip faaliyetlerin bir tepki olarak düşünülmesine neden olmaktadır. Bir diğer ifadeyle Avrupa'daki İslamofobinin sonuçlarından biri evde büyüyen teröristler olabilmektedir.

Evde büyüyen terörizm kimlik, aidiyet, grup kimliği ve değerleri gibi konuların dönüşüm sürecinde önemli unsurlar olduğu sosyolojik bir olgu olarak görülebilmektedir (Precht, 2007, s. 16). Bu duruma genel olarak dört aşamadan varıldığı düşünülmektedir. Bunlar radikalleşme öncesi, kendini tanıma, doktrinleştirme ve şiddet fiiliyatıdır (Silber & Bhatt, 2007, s. 6; Precht, 2007, s. 13). Ancak bu aşamalar her birey için aynı olmayabilmekte ve her birey bu aşamaları düz bir çizgideymiş gibi izlemeyebilmektedir (Silber & Bhatt, 2007, s. 6). Yine de evde büyüyen terörizme dair genel tabloyu görebilmek açısından bu aşamaların incelenmesi önemli gözükmektedir. İlk aşama yani radikalleşme öncesi durum, radikalleşmeye neden olan altyapıyı vermesi açısından önemlidir. Bireyin sosyo-ekonomik durumu, din ile bağlantısı, yaşam tarzı gibi durumlar bu ilk aşamanın konusu olmaktadır. Burada bireyin bazı demografik, sosyal ve psikolojik özellikleri radikal hareketlere karşı bireyi hedef haline getirebildiği düşünülmektedir (Silber & Bhatt, 2007, s. 22). Avrupa'daki Müslümanların yaşadığı kimlik krizi, kişisel travmalar, yaşadığı paralel çevre, ve İslam ve İslami terörizmle ilgili bir farkındalığının ve öğreniminin olmaması teröristlerin altyapısını hazırlayan durumlar olarak görülebilmektedir (Precht, 2007, s. 42). Kendini tanıma basamağı, iç ve dış faktörlerin devreye girdiği ve radikal dini altyapının oluştuğu aşamadır. Birey bu süreçte Selefi İslam'ı gibi İslam'ın radikal bir şekilde yorumlanmasına yol açan yukarıda bahsi geçen dini grupların anlayışlarından etkilenebilmekte ve bu konuda kendisi gibi düşünene insanlarla vakit geçirmeye başlayabilmektedir. Bu basamakta radikalliği tetikleyen birçok faktör yer alabilmektedir. Bunlar bireysel, toplumsal, ekonomik ve politik alanda bulunabilmektedir. Bireyin yakın ailesinde bir ölüm gibi deneyimlediği bir acı, bireylerin ister gerçek ister algıda olsun maruz kaldığı ayrımcılık ve dışlama, iş kaybı ve iş bulamama, Batının Müslümanların gözünde geçmişten kalan "işgalci" sıfatı(?) ve bulundukları ülkenin Müslüman ülkelerin mağdur edilmesine yol açtığı düşünülen dış politika kararları, Müslümanların dahil olduğu uluslararası çatışmalar ve medyanın Müslümanlar hakkındaki kötü betimlemeleri burada motive edici faktörler olarak görülebilmektedir (Esposito & Mogahed, 2007, s. 36; Precht, 2007, s. 6; Silber & Bhatt, 2007, s. 7; Kinnvall & Nesbitt-Larking, 2009, s. 319). Doktrinleşme adımı ise birey tümüyle radikal selefi inancına kendini kaptırarak savunduğu durumun bir eylem gerektirdiğine dair ruhani bir yaptırıcı tarafından inandırılmaktadır. Bu durum bireysel bir süreç olarak gözükse de bireyin kendi gibi düşünen insanlarla birlikte olması, birbirlerini cesaretlendirmeleri bu sürecin derinleşmesine yardım etmektedir (Silber & Bhatt, 2007, s. 7). Son adım cihad etme yani şiddet eyleminin planlanmasını ve gerçekleşmesini kapsamaktadır. Buradaki bireyler

kendilerini kutsal bir savaşçı ve mücahid olarak görerek cihada katılmanın kendileri için bir görev olduğuna inanırlar. Radikalleşmenin diğer aşamaları 2-3 yıl gibi daha yavaş gerçekleşirken, cihadileşmenin bu bileşenin daha hızlı gerçekleşebildiği düşünülmektedir (Silber & Bhatt, 2007, s. 7). Diğer bir ifadeyle denilebilir ki bu aşamada olan bir bireyin her an her şeyi yapmaya hazır durumda olabileceği öngörülmektedir. Burada tekrar ifade edilmesi gereken bir nokta her ne kadar bu adımlar terörizme doğru bir yol açıyorsa da hiçbirisi terörizm için yeterli ya da gerekli bir durum olmayabilmektedir. Çünkü yukarıda anlatılan adımlar çoğu Müslümanda ortak bir durum olabilse de bu Müslümanların çok azı terörist faaliyetlerine katılmaktadır (Precht, 2007, s. 8). Bu açıdan bu genellemelerin sadece analiz etmeyi kolaylaştırdığı düşünülmektedir (Roy, 2017).

Cihadileşme denebilecek bu süreçle ilgili bilgiler verdikten sonra Avrupa'daki Müslümanların bu sürece nasıl dahil olduğunu ve nasıl bu süreçte ilerlediğini görmek önemli gözükmemektedir. Bu bağlamda Avrupa'da radikal terör eylemlerine katılanların ve bu eylemleri yürütenlerin profilini inceleyen çalışmalara bakıldığında radikal Müslüman teröristlerle ilgili bazı önyargıların doğru olamayabildiğine dair sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Genellikle bu tip faaliyetlere katılanların kişisel olarak anormal, rasyonel olmayan; sosyolojik olarak eğitimsiz, yabancılaşmış; ekonomik olarak fakir, işsiz ve geleceğe dair umutsuz; politik olarak da demokrasi, insan haklarını reddeden bireyler oldukları düşünülmektedir. Ancak yapılan araştırmalar bunların birkaçının yanlış olduğunu göstermektedir (Esposito & Mogahed, 2007, s. 29). Örneğin bu çalışmalarda militan İslamcılarının çoğu ikinci nesil Müslümanlardan ya da İslam dinine geçen bireylerden gelmekte olduğu ve bu bireylerin hemen hemen hiçbirinin çok kötü bir sosyo-ekonomik bir geçmişe sahip olmadıkları görülmektedir (Esposito & Mogahed, 2007, s. 30; Roy, 2015; Roy, 2017; Precht, 2007). Oliver Roy'un (2017) yaptığı bir araştırmaya göre bu İslami teröristlerin bulundukları ülkelerde en aşağılanmış, en fakir ve en entegre olamamış bireyler olması gerekmemektedir. Bu bireylerin çok azının kendi aşağılanma deneyimleri olduğu ve genellikle diğerlerinin acı çekmesiyle ilgili hikayeleri olduğu söylenmektedir (Roy, 2017). Yine çoğunun iyi eğitim görmüş bireyler olduğu görülmektedir. ılımlı Müslümanlara göre daha eğitilmiş oldukları söylenmekte ve iş ve ekonomik durum konusunda şikayetlerinde de yine ılımlılardan daha düşük seviyelerde olabildikleri görülebilmektedir. (Esposito & Mogahed, Battle for Muslims' Hearts and Minds: The Road Not (Yet) Taken, 2007, s. 30)

Çalışmalarda radikal İslamcılarının psikolojik durumları ile ilgili belli bir genelleme yapılamadığı görülmektedir. Bazıları normal bir aileden gelebilirken bazıları işlevsiz bir ailede yaşayabilmektedir. Yine de yaşadığı topluma duyulan içerleme ve korku ve bunun sebebiyle yabancılaşma çoğu militan İslamcının paylaştığı bir özellik olarak ortaya çıkabilmektedir. Genellikle bu bireylerin yaşadıkları ülkeden beklentileriyle bu beklenti karşısında aldıkları uyumayabilmektedir. Bu noktada din onlara kendilerini toplamak ve kendi gibi olanlarla vakit geçirmek için bir yol sağlamaktadır. Din bir diğer ifadeyle onlara psikolojik bir ferahlama verebilmektedir (Roy, 2015, s. 4-5). Ancak çoğunun son döneminde kazandığı radikal Selefi inanç dışında düzenli bir dini eğitimi olmadığı görülmüştür ve çoğunlukla Avrupa'da bulunan diğer Müslüman topluluklarıyla ya hiç ya da çok az bir bağlantıları olduğu fark edilmiştir (Roy, 2015, s. 10-12). Radikal Selefi inanca dahil olmalarının sebebi ise Müslüman kardeşlerinin intikamını alan küçük bir kardeşliğe bağlı kahramanlar olarak adlandırılmak istemelerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu bakış açısı onların genç bir hareket olduğuna dair de ipuçları vermektedir. Bu radikal İslamcılarının çoğu, gece kulüplerine gitmek, kızlarla vakit geçirmek ve sigara, alkol ve uyuşturucu tüketmek gibi gençlik kültürüne derinden sarılmakta oldukları görülmüştür. Roy'un aynı araştırmasında Fransa'daki cihatçıların neredeyse %50'sinin küçük de olsa soygun, uyuşturucu gibi durumlarla ilgili suç geçmişlerinin olduğu ortaya konulmuştur (Roy, 2017).

Avrupa'da gerçekleştirilen 2004 Madrid bombalanması, Şeytanın Ayetleri adlı Müslümanları kötüleyen Hollandalı film yapımcısının öldürülmesi, 2005'de Londra bombalanması, 2012'de Fransa'nın Toulouse ve Montauban kentlerinde yaşanan 4 Yahudi'nin ve 3 askerin ölümüyle sonuçlanan olay, 2015 Paris saldırısı ve 2016 Nice saldırısı en bilinen yukarıda bahsedilen süreci tamamlayan ya da sürecin son adımını gerçekleştiren bireylerin yaptığı terörist faaliyetleridir. Avrupa Birliği Polis Teşkilatı'nın (EUROPOL) düzenlediği 2015 yılını kapsayan "Avrupa Birliği Terörizm Durumu ve Eğilimi Raporu'na (2016, s. 22) göre 150 kişi bu tip terör faaliyetleri sonucunda yaşamını yitirmiş ve yüzlerce kişide yaralanmıştır. Yine aynı raporda 2014'ten 2015'e İslamcı terörist eylemlerinde yüzde 13'lük bir artış olduğuna ve bu eylemlerin daha da artabileceğine değinilmiştir (EUROPOL, 2016, s. 22). Bu terörist eylemlerle ilgili haberler izlendiğinde ya da çalışmalar okunduğunda, eylemlerin hemen hemen hepsinin Müslümanların intikamını almak amacıyla yapıldığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle

yaşadıklarını iddia ettikleri durumlara bir tepki olarak bu eylemlere başvurdukları düşünülmektedir.

Sonuç olarak Müslümanların radikal tepkileriyle ilgili nasıl militan İslamcıya ya da teröriste dönüştükleri tartışmalı bir konu olarak kalmakta ve genelleme yapılamamaktadır. Yukarıdakilerden yola çıkarak Avrupa’da evde büyüyen teröristlerin durumunun da farklı olmadığı görülmektedir. Ancak terörizme yönelik durumun çoğunlukla kendi hayatları, toplumları veya hükümetlerinin dış politikası ile ilgili hayal kırıklığı ve korku yaşayan bireylerde gözlendiği görülmüştür. İslamofobinin bütün bu araçlara etki edebileceği düşünüldüğünde de İslamofobinin bir sonucu veya İslamofobiye bir tepki olarak İslamcı terörizmin ortaya çıkması çok da uzak bir durum olarak algılanmamaktadır.

6.SONUÇ

Müslüman dünyasında özellikle Ortadoğu’da yaşanan krizler, bu krizlerin neticesinde zulme uğradığı iddia edilen Müslümanların yeni bir hayat arzusuyla Avrupa’ya sığınması, İŞİD katliamlarının hem Ortadoğu’da hem de Batı’da artması bir kez daha İslam ile ilgili mevzuları günümüz dünyasının en çok tartışılan bir konusu haline getirmiştir. İslam dinini sorgular hale getiren bu tip tartışmalar bu durumların oluşmasına neden olduğu söylenen bu dini benimseyenleri yani Müslümanları da odak noktası haline getirmiştir. Bütün Müslümanların aynı kefeye konulup sorgulanmasına yol açan bu tartışmaların oluşmasında bazı Batı medyasının ve sağ kanat partilerin de katkısının olduğu söylenmektedir. Bu kişiler aracılığıyla “Bütün Müslümanlar aynıdır” şeklinde en basite indirgenebilecek söylemler kamuoyuna duyurulmuş ve Avrupa’da yaşayan Müslüman azınlıklar bir nevi hedef noktası olmuştur. Müslümanların Avrupa’nın sosyo-kültüründen ve tarihinden farklı bir yapıda olarak Avrupa’da dini ve kültürel görünürlüklerinin artması da onların bu söylemlerle birlikte diğeri olarak adlandırılmasına yol açmıştır. Bu durum, İslama, Müslümanlara karşı önyargılı ve toleranssız tutum olarak da yorumlanabilecek olan İslamofobinin son dönemde Avrupa’da daha fazla duyulmasına sebebiyet vermiştir. Kavram popüleritesini artırdıkça kavramın ne zaman türediği, nasıl ortaya çıktığı ve hangi kaynaklardan beslendiğine dair yapılan çalışmalar da artmış ve bu artışın hala daha devam ettiği görülmektedir. Çoğunlukla İslamofobinin bir mit mi gerçeklik mi olduğuna dair analizleri içerisinde barındıran çalışmalar nedeniyle Müslümanların Avrupa’da algıladıkları güvensizliğe gereken önemin gösterilmediği görülmüştür. Bu noktada Müslümanların güvenliği adına konuşanların kim olduğu ve bu güvenlikleştirme sürecinin nasıl yaşandığı arka plana atılan bir çalışma olmuştur.

Yapılan diğer çalışmalardan farklı yanları içerisinde bulunduran bu çalışmada, siyasal alanın söylemlerinde doğmuş olan İslamofobinin Avrupa'ya yerleşmiş bulunan Müslüman azınlıkların gündelik yaşamı üzerindeki etkileri değerlendirilmiş, Müslümanların bu etkiler neticesinde kendilerini güvensiz hissettiği iddia edilmiştir. Yapılan bu argüman bağlamında Müslüman azınlıkların iddia edilen bu güvensizliği nasıl inşa ettiğine ve bu güvenlikleştirme sürecinin çıktılarında hangi durumların oluştuğuna değinilmiştir. Böyle yapılarak Müslümanların Avrupa'daki durumlarına güvenlik perspektifinden de bakılmış olmuştur. Toplumsal güvenlik kavramı bu noktada çalışmaya dahil edilmiş, İslamofobinin kimlik ve din vurgusu nedeniyle Müslüman azınlıkların güven(siz)liği, analiz birimleri din ve etnik-ulusal kimlik olan toplumsal güvenlik bağlamında incelenmiştir.

Toplumsal güvenlik kavramı, Soğuk Savaş sonrası devletten farklı ya da devletsiz toplumlarla ilgili durumların güvenlik açısından önemli olduğunun anlaşılması sonucu odak noktası devlet güvenliği olan güvenliğin beş sektöründen biri olarak ortaya çıkmıştır. Ancak toplumun güvenliğinin devlet güvenliğinden bazı durumlarda farklılaşması, bu sektörün kendi başına bir güvenlik birimi olarak ele alınmasına sebebiyet vermiştir. Toplumsal güvenliğin birimleri bu noktada uluslar, dini ve etnik gruplar gibi topluluklar olmuş ve bu toplulukların kimliklerinin (kendilerini “biz” olarak tanımlayacağı özelliklerinin) değişen koşullar ve olası ya da gerçek tehditlere karşı savunulması bu güvenliğin tanımını oluşturmuştur. Her ne kadar toplumsal güvenliğin birimleri ulustan farklı olarak diğer topluluklara da referans verse de yapılan çalışmalarda daha çok uluslara yahut bir ülkenin geçmişinde de yer alan etnik azınlıklar incelenmiştir. Ülkeye göç, sığınma amaçlı gelen ve daha sonra ülkede önemli bir nüfuz kaydeden topluluklara ise odaklanılmamıştır. Çalışma bu eksikliği görerek günümüzde Avrupa'nın en büyük ikinci dininin oluşmasını sağlayan Müslüman azınlıkları toplumsal güvenlik bağlamında incelemiştir.

Müslümanların toplumsal güvenlikle ilgili konulara nasıl dahil olduğunu incelemeyi önce çalışmada Müslüman azınlıkların Avrupa'da oluşumu ve günümüzdeki yapısı incelenmiş. Böylece Müslüman azınlıkların hangi noktalarda Avrupa'dan farklılaştığı, ve Avrupa'ya entegrasyonunun ne durumda olduğu, Avrupa'da Müslümanlar adına kimin ve kimlerin konuştuğu görülmüştür. Bu noktada İslamın kurumsallaşma sürecine de girilerek

Müslüman azınlıkların geldiği ülkeler ile bağlantısına değinilmiş, Müslüman kimlik ile etnik kimlik arasındaki ilişki bu bağlamda incelenmiştir. Bu noktada Müslümanların Avrupa'daki yapısının, Müslümanlara karşı önyargıların nasıl oluştuğuna dair ipuçlarını da içerisinde bulundurduğu görülmüştür. Ancak bu durum neden Müslümanların “yabancı” ve “diğeri” sıfatlarıyla adlandırılan diğer etnik ve dini topluluklardan farklılaştığına ışık tutmamaktadır. Bu nedenden ötürü Avrupa'daki azınlıklar ve yabancı düşmanlığı ile ilgili tarihsel süreç ve bazı çıktılara yer verilmiştir. Müslüman azınlıklar diğer etnik ve dini topluluklarla karşılaştırılıp Müslümanlara yansıyan durumun daha farklı bir seyrinde olduğu görülmüştür. Müslüman azınlıklar, hem göçmen hem de çok tartışılan İslamı benimsemiş olmalarından ötürü iki yönlü negatif bir tutumla karşılaşmakta olduğu ve bu olumsuz tutumun daha sonra fobi ve karşıtlığa dönüştüğü görülmüştür. Bu noktada İslamofobi kavramının nasıl türediği, İslamofobinin hangi kaynaklardan beslendiği, söylemlerinin nasıl inşa edildiği ve hangi araçlarla İslamofobinin ölçülebildiği incelenerek çalışmanın temeli denebilecek altyapısı oluşturulmuştur.

Çalışmanın farklılığını ortaya çıkaracak, temelin üzerine bir yapının inşa edilmesini sağlayacak konular ise İslamofobi kaynaklı Müslüman güvensizliğinin nasıl inşa edildiğini ve Müslümanların bu güvensizliğe nasıl tepkiler verdiği ile ilgili olarak iki analiz bölümünde toplanmıştır. İlk analiz bölümünde Müslümanların gözünde güvensizliğin neyin tehdit edilmesinden kaynaklandığına dair gözlemlerde bulunulmuş, Müslümanların kendilerini daha çok dini kimlikleri üzerinden tanımlamasından mütevellit bu noktada onların referans nesnesinin (tehdit edilen) bazı durumlarda İslam kimliği olabileceği öngörülmüştür. Bu açıdan bazılarının İslam kimliğine tehdit olarak düşündükleri Avrupa'nın sekülerliği, entegrasyon ve asimilasyon politikaları güvenlikleştirilen konular olarak ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde bazı Müslümanların vatandaşlık alamama gibi güvenli bir ikamet statüsünde olamayışı ile bazı medya kuruluşları ile siyasi partilerin Müslümanları kötü bir şekilde betimlemeleri de onları güvensizliğe sürükleyen bir başka durumlar olarak görülmüştür. Burada belirtilmesi gereken bir durum, dini kimliğin İslamofobik olaylar nedeniyle daha fazla keskinleştirilmesi İslamofobik amaçlı olmayan tutum ve davranışların da bazı durumlarda yine İslamofobi bağlamında yorumlanabilmesidir. Bu güvensizlik mevzularını dillendirenler yani Müslüman azınlıkların güvenliği adına konuşanlar genellikle sivil toplum kuruluşları ya da siyasi bağlantılı olan liderlerin olduğu görülmüştür. Bu güvenlikleştirciler geldikleri ülkeden

doğabildiği gibi Avrupa kökenli de olabilmekte, bağlı bulunduğu topluluğun ihtiyaçlarını bir güvenlik durumuna dönüştürebilirken, İslamofobi ile mücadele edebilmektedirler. Bu noktada amacı Avrupa'da sadece İslamofobi ile savaşmak olan kuruluşların da olduğu görülmüştür. Ancak Müslümanların Avrupa'da homojen bir yapıda bulunmaması nedeniyle bu güvensizlik hallerinin de kişiden kişiye topluluktan topluluğa değişmekte olduğu görülmüştür. Toplulukların kendi etnik, mezhepsel ve seküler ayrımları onların güvenlikle ilgili farklı tehditler inşa etmelerine sebebiyet vermektedir. Güvenikleştiriciler kendi toplumlarının hassasiyetlerine ve İslami yorumlamaya göre güvenlik tanımı yapmakta ve bu maksatla hareket etmektedir. Aynı şekilde toplulukların farklı İslami isteklerinin elde edilmesi ve edilememesi noktasında da güvenikleştiriciler ayrılmaktadır. Bazıları bu noktada entegrasyonu desteklerken bazı gruplar da entegrasyonun başta din özgürlüğüne ve özellikle İslam ve Müslüman kimliğine karşı içerisinde anti-tezler bulunduğunu iddia edebilmektedir. Bu noktada, Müslüman birey ve toplulukların zihnindeki farklı İslam ve Müslüman algısıyla birlikte etnik ve kültürel kökenden gelen hassasiyetlerin güvenlikle ilgili mevzuların farklı yorumlanmasına sebebiyet vermekte olduğu ve bu bağlamda iddia edilen mağduriyetlerin İslami kimlikle alakalı olup olmadığına tam olarak karar verilemeyeceği görülmüştür. Bu nedenden dolayı iddia edilen bu durumların daha çok algıda kaldığı düşünülmüştür. Bunların haricinde Müslümanların İslamofobi nedeniyle yaşamış olduğu ve daha somut verilerle desteklenebildiği durumlar ise çoğu kişi tarafından bir gerçeklik olarak görülebilmektedir. Müslüman sivil toplum örgütleriyle AB'nin kendi kurumları sponsorluğunda çıkardığı raporlar bu noktada önem arz etmektedir. Ancak her ne kadar somut veriler olsa da bazı kişiler ve gruplar bu verilerin de yetersiz olduğunu iddia edebilmektedir. Bu açıdan güvensizliğin algı mı gerçeklik mi olduğu hala daha tartışılan bir konu olarak kalmaktadır.

Çalışmanın ikinci analiz bölümünde algı mı gerçeklik mi diye bir ayrım yapılmadan Müslümanların yaşadığı güvensizliğe karşı verdiği sosyo-kültürel, siyasi ve radikal tepkiler değerlendirilmiştir. Bu tepkilerin de Müslümanların Avrupa'da farklı yapılarla olmasından dolayı farklılıklar içerdiği görülmüştür. Yaşadıkları dışlama ve ayrımcılık etkisinde bazı Müslümanların toplumsal hayatta daha içe kapanık tepkiler verebileceği görülmüştür. Örneğin Bazı Müslüman birey ve topluluklar daha anavatanına bağlı ve yaşadığı ülkeyi bir rakip olarak inşa edebilmekte ve kendisini bulunduğu ülkeden soyutlayıp etnik ve kültürel ortaklığı bulunan bireylerin etrafında oluşan paralel bir

toplumda yaşayabilmektedir. Bazıları ise İslam kimliğinin sosyo-ekonomik hayatında bir engel olarak ortaya çıkmasını engellemek için Müslüman kimliğini gizlemesine neden olan savunmacı tepkiler verebilmektedir. Bu durumların dışında bazı Müslümanlar İslamofobi ile mücadele noktasında daha aktif rollere bürünebilmekte, İslamı ve Müslümanlığı yapılanın aksine güzel bir şekilde betimlemek için Avrupa'nın imkanlarını kullanmaya gidebilmektedir. Bu gruplar bu noktada entegrasyonu bir kapı olarak görebilmektedir. Müslümanların sesini daha iyi duyurabilmek için bazı Müslümanlar siyasi yolu seçebilmektedir. Bu bireyler Avrupa'nın geleneksel partilerine üye olabilmekte, Şehir Konseylerine katılabilmekte ve yerelden AB düzeyine parlamentolarda aday göstermekte ve gösterilebilmektedirler. Bu noktada Müslümanların oyunu kazanmak ve farklı bir beklentide olan liberal seçmenin oyunu kazanmak için geleneksel parti liderleri partilerine Müslüman üye alımını destekleyebilmektedir. Ancak her Müslüman kökenli parti mensubunun da bazı nedenlerden ötürü Müslümanların talepleri doğrultusunda hareket etmeyebildiği ifade edilmiştir. Geleneksel partilerden umduklarını bulamama, Müslümanlar ve Müslümanların talepleri adına Müslümanların konuşabileceği düşünen bazı Müslümanlar ise kendi siyasi partilerini kurma yoluna gidebilmektedirler. Günümüzde AB boyunca üyeleri ya da kurucuları çoğunlukla Müslüman kökenli olan 14 parti olduğu ve bu tip partilerin uzun vadede sayılarının artacağına dair tahminlerin olduğu görülmüştür. Ancak partilerin aşırı sağ partilerin söylemlerinde kötü bir şekilde yer alması, farklı yapıdaki Müslüman varlığı nedeniyle Müslüman oylarında bir birleşme yaşanamaması partilerin siyasi arenada ayakta kalma mücadelesi vermekten, politikalarına odaklanamamasına neden olabilmektedir. Son olarak bazı Müslümanların daha kesin bir çözüm olarak gördüğü radikal tepkiler Müslümanların İslamofobiye verdiği bir başka tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Selefiler, Ahbaşlar ve Tebliğ Cemaatinin bu radikal görüşlerin altyapısını oluşturduğu iddia edilmektedir. Özellikle genç Müslümanları etkilediği düşünülen radikal görüşler, Avrupa'nın evde büyüyen terörizmine yol açabilmektedir. Bu terörizm sonucuna genel olarak radikalleşme öncesi, kendini tanıma, doktrinleştirme ve şiddet fiiliyatı olarak 4 aşamadan varıldığı düşünülmektedir. Burada her bireyin bu aşamalarda farklı yerlerde bulunabileceğine, bu aşamayı tamamlayan herkesin de terörizmi seçmeyeceğine dikkat çekilmiştir. Şiddet eylemlerine başvuran, terörist olarak adlandırılan, kişilerin profillerine bakıldığında ise teröristlerle ilgili bazı önyargıların doğru olmadığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar Müslüman teröristlerin genellikle ikinci kuşak göçmenlerden olduğuna, iyi bir dini eğitim almadıklarına ve son dönemlerinde radikal görüşü benimsediklerine, çok kötü bir sosyo-ekonomik koşullarda olmadıklarına,

düşünülenin aksine zihinsel olarak da normal ve Avrupa'dan kendilerini soyutlamamış olduklarına dair çıkarımlarda bulunmaktadır. Yaptıkları terörist faaliyetler ise AB boyunca değişmekte olduğu görülmüştür. İlk terörist faaliyetlerin dışında 2015 Paris ve 2016 Nice saldırıları en yakın dönemde gelişen evde büyüyen terörizm örneği olarak kalmaktadır. Hazırlanan raporlar bu faaliyetlerin son dönemde artmış olduğuna ve bu artışın da devam edebileceğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda radikal tepkiler hem İslamofobinin nedeni hem de sonucu olarak çok tartışılan bir konu olarak kalmaktadır.

Sonuç olarak, ülkelerin siyasi söylemleri içerisinde ortaya çıkan İslamofobi, önemli miktardaki Müslüman varlığı nedeniyle Avrupa'daki Müslüman azınlıkların gündelik yaşamına yansımakta ve onların kendilerini birçok yönden güvensiz hissetmesine neden olmaktadır. Hem Müslüman kimliklerini hem de varlıklarını Avrupa'da tehdit altında algılayan Müslümanların bu güvensizliğe tepkileri de farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda çalışmada İslamofobinin Avrupa'da Müslümanların yanında Müslüman olmayanları da güvensizliğe sürüklediği görülmüştür. İslamofobik medya ve siyasi partilerin Müslümanlar için kötü betimlemelerde bulunması, Müslümanlara karşı bir korkuya ve bu korku neticesinde Müslüman olmayanların savunma refleksi hareket etmelerine yol açmaktadır. Bu durum onların Müslümanlardan kaçınmasına yol açmaktadır. Çalışmalar AB'nin hem doğusunda hem de batısında göçmenlerle kıyasla Müslüman komşu istememe oranların daha yüksek seviyelerde olduğunu göstermektedir (Strabac & Listhaug, 2008, s. 278; El-Menouar, 2017; FRA, 2017). Aynı şekilde Müslümanlar da savunma refleksi hareket ederek her hareketi İslamofobiye çekebilmektedir. Bu durum Müslümanların öz eleştiri yapmasını da engelleyebilmektedir. Bu da Müslümanların diğer gruplarla ilişkisinde sorunlara neden olabilmektedir. Bu açıdan İslamofobi iki tarafın önyargıları bırakarak mücadele etmesi gereken bir konu olarak kalmaktadır. Son olarak, çalışmada bu toplumsal boyuta bakılarak problemin nasıl oluştuğuna dair bir altyapı verilmek istenmiştir. Böyle yapılarak İslamofobi ve Müslümanların güvensizliği ile mücadele noktasında nerelere odaklanılabileceği görülmüş olacaktır. Ancak İslamofobi ile ilgili çalışmalarda daha çok Batı Avrupa verilerinin olması ve bu nedenden ötürü seçilen bir doğu ülkesinden gelen verilerin haricinde Doğu Avrupa ülkelerini kapsayacak çok verinin olmaması bu noktada çalışmanın bir eksikliği olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde maddi ve manevi olanakların eksikliği nedeniyle mülakatın sadece iki ülkede gerçekleştirilebilmiş olması da bir diğer eksiklik olarak

yorumlanabilmektedir. Yine de çalışma bu ülkelerle ilgili birçok sivil toplum ve AB kurumları raporları ile desteklendiği için Müslümanların toplumsal güvenliği ve İslamofobi ile ilgili başka önemli çalışmalara da kapı açacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, M. (2014). Avrupa’da Yükselen İslamofobi ve Medeniyetler Çatışması Tezi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 31-54.
- Allen, C. (2004). Justifying Islamophobia: A Post-9/11 Consideration of the European Union and British Contexts. *The American Journal of Islamic Social Sciences*, 1-25.
- Allen, C., & Nielsen, J. S. (2002). *Summary Report on Islamophobia in the EU after 11 September 2001*. Vienna: European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
- American Psychological Association. (2012). *Crossroads: THE PSYCHOLOGY OF IMMIGRATION IN THE NEW CENTURY*. Washington: American Psychological Association.
- Amersfoort, H. v., & Penninx, R. (1994). Regulating Migration in Europe: The Dutch Experience, 1960-92. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 534, 133–146. <http://www.jstor.org/stable/1048504>
- Amghar, S. (2007). The Ahbach: The New European Islam. *Politique Etrangere*(3), 605-615. doi:10.3917/pe.073.0605
- Amghar, S. (2009). Ideological and Theological Foundations of Muslim Radicalism in France. M. Emerson (Dü.) içinde, *Ethno-Religious Conflict in Europe: Typologies of Radicalization in Europe's Muslim Communities* (s. 27-50). Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Aydın, M., & Açıkmeşe, S. (2008). Identity-based Security Threats in a Globalized Worlds: Focus on Islam. H. G. Brauch, Ú. O. Spring, C. Mesjasz, . J. Grin, P. Dunay, N. C. Behera, . . . P. H. Liotta (Dü) içinde, *Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security in the 21st Century* (s. 413-420). Berlin: Springer.
- Balzacq, T. (2005). The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*, 11(2), 171–201. doi:10.1177/1354066105052960]

- Baysal, B., & Lüleci, Ç. (2015). Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi. *Güvenlik Stratejileri*(22), 61-96.
- Ben-David, E. (2009). Europe's Shifting Immigration Dynamic. *Middle East Quarterly*, 16(2), 15-24.
- Berry, & Sabatier, C. (2010). Acculturation, Discrimination, and Adaptation among Second Generation Immigrant Youth in Montreal and Paris. *International Journal of Intercultural Relations*, 34(3), 191-207.
- Bezunartea, P., López, J. M., & Tedesco, L. (2009). Muslims in Spain and Islamic Religious Radicalism. M. Emerson (Dü.) içinde, *Ethno-Religious Conflict in Europe: Typologies of Radicalization in Europe's Muslim Communities* (s. 136-158). Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Bilgin, P. (2003). Individual and Societal Dimensions of Security. *International Studies Review*. doi:10.1111/1521-9488.502002
- Bleich, E. (2011). What is Islamophobia and How Much is There? Theorizing and Measuring Emerging Comparative Concepts. *American Behavioral Scientist*, 55(12), 1581-1600. <http://www.jstor.org/stable/41940895>
- Briggs, R., & Birdwell, J. (2009). Radicalisation among Muslims in the UK. M. Emerson (Dü.) içinde, *Ethno-Religious Conflict in Europe: Typologies of Radicalization in Europe's Muslim Communities* (s. 109-135). Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Buzan, B. (1993). Societal Security, State Security and Internationalism. O. Waever, B. Buzan, M. Kelstrup, & P. Lemaitre içinde, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe* (s. 41-58). London: Pinter.
- Buzan, B. (2009). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Area* (2. b.). (A. Ware, & V. Hoffman-Martinot, Dü) Colchester: European Consortium for Political Research(ECPR).
- Buzan, B., & Hansen, L. (2007). *International Security* (Cilt I). London: SAGE Publications.
- Buzan, B., & Waever, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*. New York: Cambridge University Press.

- Buzan, B., Waeber, O., & Wilde, J. d. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner Publisher.
- Canatan, K. (1995). *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Canatan, K. (2007). İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım. K. Canatan, & Ö. Hıdır (Dü) içinde, *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* (s. 19-62). Ankara: Eskiyei Yayınları.
- Casanova, J. (2006). Religion, European secular identities, and European integration. T. A. Byrnes, & P. J. Katzenstein (Dü) içinde, *Religion in an Expanding Europe* (s. 65-92). Cambridge: Cambridge.
- Cesari, J. (2003). Muslim Minorities in Europe: The Salient Revolution. J. Esposito, & F. Burgat (Dü) içinde, *Modernizing Islam: Religion in the Public Sphere in Europe* (s. 251-269). New Brunswick: Rutgers University Press.
- Cesari, J. (2006). Introduction. J. Cesari (Dü.) içinde, *Securitization and Religious Divide in Europe Muslims In Western Europe After 9/11: Why the term Islamophobia is more a predicament than an explanation* (s. 5-48). European Commission.
- Choudhury, T. (2007). Muslims and Discrimination. S. Amghar, A. Boubekeur, & M. Emerson (Dü) içinde, *European Islam: Challenges for Public Policy and Society* (s. 77-106). Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Communique Partners. (2005). *The Western Perception of Islam and Muslims: A Study of Public Opinion and the Role of the Media in the United States and Western Europe*. California: Communique Partners LLC.
- Coury, R. M. (2008). A syllabus of errors: Pope Benedict XVI on Islam at Regensburg. *Institute of Race Relations*, 50(3), 30–61. doi:10.1177/0306396808100152
- Croft, S. (2012). *Securitizing Islam: Identity and the Search for Security*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Dijk, T. A. (1989). Mediating racism: The role of the media in the reproduction of racism. R. Wodak (Dü.) içinde, *Language, Power and Ideology: Studies in Political Discourse* (s. 199-226). Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Dijk, T. A. (1996). Power and the News Media. D. L. Paletz (Dü.) içinde, *Political Communication in Action: States, Institutions, Movements, Audiences* (s. 9-36). New Jersey: Hampton Press.
- Dittrich, M. (2003, Aralık 9). What Perspectives for Islam and Muslims in Europe. *The European Policy Center*(8), s. 1-17. doi:http://www.epc.eu/documents/uploads/1024610659_EPC%20Issue%20Paper%208%20What%20Perspectives%20for%20Islam%20and%20Muslims%20in%20Europe.pdf?doc_id=25
- Dogg, M. A., Terry, D. J., & White, K. M. (1995). A Tale of Two Theories: A Critical Comparison of Identity Theory with Social Identity. *Social Psychology Quarterly*, 58(4), 255-269. <http://www.jstor.org/stable/2787127>
- Elmas, M. S. (2013). *Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı: Tehdit, Risk ve Risk Toplumu*. Ankara: USAK Yayınları.
- Emerson, M. (2009). Introduction and Summary. M. Emerson (Dü.) içinde, *Ethno-religious Conflict in Europe. Typologies of Radicalisation in Europe's Muslim Communities* (s. 1-10). Brussels: Centre for European Policy Studies.
- ENAR. (2016). *Racism and Discrimination in the Context of Migration in Europe: The ENAR Shadow Report 2015-2016*. Brussels: European Network Against Racism (ENAR).
- Erdenir, B. (2010). Islamophobia qua racial discrimination: Muslimophobia. A. Triandafyllidou (Dü.) içinde, *Muslims in 21st century Europe : Structural and Cultural Perspectives* (s. 27-44). New York: Routledge.
- Esposito, J. L., & Kalin, I. (Dü.). (2011). *The Challenge of Pluralism in the 21st Century*. Oxford: Oxford University Press.
- Esposito, J. L., & Mogahed, D. (2007). Battle for Muslims' Hearts and Minds: The Road Not (Yet) Taken. *Middle East Policy*, 14(1), 27-41. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1475-4967.2007.00281.x>
- Esteves, O. (2016). Islamophobia in France National Report 2015. E. Bayraklı, & F. Hafez (Dü.) içinde, *European Islamophobia Report* (s. 155-178). Ankara: SETA.
- EUMC. (2006). *Migrants' Experiences of Racism and Xenophobia in 12 EU Member States*. EUMC.

- EUMC. (2006). *Perceptions of Discrimination and Islamophobia*. European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia.
- EUROPOL. (2016). *European Union Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT) 2016*. Hague: EUROPOL. doi:10.2813/525171
- F.Dovidio, J., A.Bachman, B., & L.Gaertner, S. (1996). Revisiting the contact hypothesis: The induction of a common ingroup identity. *International Journal of Intercultural Relations*, 20, 271-290.
- Fekete, L. (2010). The New McCarthyism in Europe. *Arches Quarterly*, 7(4), 64-69.
- FRA. (2010). *Experience of discrimination, social marginalisation and violence: A comparative study of Muslim and non-Muslim youth in three EU Member States*. FRA.
- FRA. (2016). *Fundamental Rights Report 2016*. FRA.
- FRA. (2017). *Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Main Results*. FRA.
- FRA. (2017). *Second European Union Minorities and Discrimination Survey: Muslims – Selected findings*. Luxembourg: FRA. doi:10.2811/67149
- Gölcü, A., & Çuhadar, M. (2017). Batı Toplamlarında İslamofobi'nin Üretilmesinde Medyanın Rolü. *Ombudsman Akademik*(7), 71-99.
- Gündüz, Z. Y. (2007, Ekim). Europe and Islam: No Securitization, Please! *International Policy Analysis*, s. 1-7.
- Gündüz, Z. Y. (2010). The European Union at 50-Xenophobia, Islamophobia and the Rise of the Radical Right. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 30(1), 35-47. doi:http://dx.doi.org/10.1080/13602001003650598
- Güngör, D., Fleischmann, F., & Phalet, K. (2011). Religious Identification, Beliefs, and Practices Among Turkish Belgian and Moroccan Belgian Muslims: Intergenerational Continuity and Acculturative Change Religious Identification, Beliefs, and Practices Among Turkish Belgian and Moroccan Belgian Muslims. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(8), 1356 –1374.
- Halliday, F. (1999). Islamophobia' reconsidered. *Ethnic and Racial Studies*, 22(5), 892-902. doi:10.1080/014198799329305

- Hansen, R. (2003). Migration to Europe since 1945: Its History and its Lessons. *The Political Quarterly*, 25-38. doi:10.1111/j.1467-923X.2003.00579.x
- Huschek, D., Valk, H. A., & Liefbroer, A. C. (2012). Partner Choice Patterns Among the Descendants of Turkish Immigrants in Europe. *European Journal of Population*, 28(3), 241–268. doi:10.1007/s10680-012-9265-2
- Huysmans, J. (1995). Migrants as a Security Problem: Dangers of “Securitizing” Societal Issues. R. Miles, & D. Thranhardt içinde, *Migration and European Integration: The dynamics of Inclusion and Exclusion* (s. 53-72). London: Pinter.
- INRA(Europe). (1997). Racism and Xenophobia in Europe: Eurobarometer Opinion Poll no 47.1. Luxembourg: INRA (Europe).
- İnternet: A.R. (2014, Eylül 8). *The Economist explains: Why India’s Muslims are so moderate*. The Economist: <https://www.economist.com/blogs/economist-explains/2014/09/economist-explains-3> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 10.03.2018]
- İnternet: Ahmed, T. (2016, Kasım 21). *I’M MUSLIM, NOT A TERRORIST, WOULD YOU HUG ME?’ INSIDE A YOUTUBER’S MESSAGE OF LOVE THAT WENT VIRAL*. Newsweek: <http://www.newsweek.com/im-muslim-not-terrorist-would-you-hug-me-inside-youtubers-message-love-went-523457> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.03.2018]
- İnternet: Akşam. (2017, Ekim 18). *Hain Cem Özdemir Müslümanlara tatile karşı çıktı*. Akşam: <http://www.aksam.com.tr/dunya/hain-cem-ozdemir-muslumanlara-tatile-karsi-cikti/haber-670349> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 13.04.2018]
- İnternet: Alnatour, O. (2015, Aralık 9). *Muslims Are Not Terrorists: A Factual Look at Terrorism and Islam*. Huffington Post: https://www.huffingtonpost.com/entry/muslims-are-not-terrorist_b_8718000.html adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.03.2018]
- İnternet: Alnatour, O. (2016, Mart 24). *Why Muslims Should Never Have To Apologize for Terrorism*. Huffington Post: https://www.huffingtonpost.com/entry/why-muslims-should-never-have-to-apologize_b_9526296.html adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.03.2018]

- İnternet: Amath, N. (2015, Ekim 11). *Islamophobia and its impacts*. The Grail in Australia: <http://www.grailaustralia.org.au/uncategorized/islamophobia-and-its-impacts/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 10.03.2018]
- İnternet: Ambrosini, M., & Barone, C. (2007). *Employment and working conditions of migrant workers*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. <https://www.eurofound.europa.eu/observatories/eurwork/comparative-information/employment-and-working-conditions-of-migrant-workers> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 05.03.2018]
- İnternet: As Siraat. (tarih yok). *I'm a Muslim not a Terrorist*. As Siraat: <http://as-siraat.org.uk/engagement2030/im-a-muslim-not-a-terrorist/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.03.2018]
- İnternet: Barrett, D. (2012, Mart 10). *Christians have no right to wear cross at work, says Government*. The Telegraph: <https://www.telegraph.co.uk/news/religion/9136191/Christians-have-no-right-to-wear-cross-at-work-says-Government.html> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 27.02.2018]
- İnternet: Bergman, J. (2017, Eylül 29). *Europe: What do Islamic Parties Want?* tarihinde Gatestone Institute: <https://www.gatestoneinstitute.org/11017/europe-islamic-parties> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 18.04.2018]
- İnternet: Bertelsmann Stiftung. (2017, Ağustos 24). *Clear Progress for Integration of Muslims in Western Europe*. Bertelsmann Stiftung: <https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/press/press-releases/press-release/pid/clear-progress-for-integration-of-muslims-in-western-europe/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 25.04.2018]
- İnternet: Bila, A., Dufrenne, C., & Karcic, H. (2008). *Diverging Views on Secularism within Muslim Communities*. Humanity in Action: <https://www.humanityinaction.org/knowledgebase/126-diverging-views-on-secularism-within-muslim-communities> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 26.02.2018]
- İnternet: Biorcio, R. (2012). Italy: The Northern League and Berlusconi's Populism. E. P. Rosso (Dü.) içinde, *New Populisms and the European Right and Far Right Parties. The Challenge and The Perspectives for the Left* (s. 31-38). Milano: Transform

- Europe. Transform Europe: [https://www.transform-network.net/uploads/tx_news/NEW_POPULISMS_AND_THE_EUROPEAN_RIG](https://www.transform-network.net/uploads/tx_news/NEW_POPULISMS_AND_THE_EUROPEAN_RIGHTS.pdf) HT_.pdf adresinden alındı [Erişim Tarihi: 14.05.2018]
- İnternet: Bowen, J. R. (2015, Ağustos 10). *Muslims and Citizenship in Western Europe – An Introduction*. CritCom: <http://critcom.councilforeuropeanstudies.org/muslims-and-citizenship-in-western-europe-an-introduction/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 02.03.2018]
- İnternet: Burrell, I. (2014, Ocak 9). *Media coverage of ethnic minority Britons 'promotes racism'*. Independent: <http://www.independent.co.uk/news/media/tv-radio/media-coverage-of-ethnic-minority-britons-promotes-racism-9049849.html> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 29.09.2017]
- İnternet: Christys, P. (2016, Eylül 20). *More than a quarter of French Muslims 'support hardline Islam and scores back Sharia'*. Express: Home of the Daily and Sunday Express: <https://www.express.co.uk/news/world/712351/Sharia-Law-extreme-Islam-fundamentalist-France-Muslim-survey-Institut-Montaigne-radical> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.03.2018]
- İnternet: CNCDH. (2016, Temmuz 19). *L'observatoire de la laïcité et la CNCDH dénonce une disposition du projet de loi sur la modernisation du travail*. Commission Nationale Consultative des Droits de l'Homme-CNCDH: http://www.cncdh.fr/sites/default/files/160719_cp_art_1_pjl_travail_avec_observatoire_laicite_vdef.pdf adresinden alındı [Erişim Tarihi: 01.03.2018]
- İnternet: *Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Avrupa'daki Müslümanlara çağrı*. (2017, Mart 14). En Son Haber: <http://www.ensonhaber.com/cumhurbaskani-erdogandan-avrupadaki-muslumanlara-cagri-2017-03-14.html> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 12.03.2018]
- İnternet: Çağlar, A. (2015). *World Migration Report 2015: Urban Migration Trends, Challenges and Opportunities in Europe*. International Organization for Migration. https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/ICP/MPR/WMR-2015-Background-Paper-ACaglar.pdf adresinden alındı [Erişim Tarihi: 06.02.2018]
- İnternet: Dalmia, S. (2015, Nisan 10). *What India Can Teach Us About Islam and Assimilation*. TIME: <http://time.com/3817133/india-muslim-assimilation-islam-us/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 10.03.2018]

- İnternet: Dancygier, R. M. (2017). Introduction. R. M. Dancygier içinde, *Dilemmas of Inclusion: Muslims in European Politics*. New Jersey: Princeton University Press. <http://assets.press.princeton.edu/chapters/s11189.pdf> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 12.04.2018]
- İnternet: Dancygier, R. M. (2018, Şubat 6). *Muslim Voters and the European Left: When Inclusion Leads to Populism*. Foreign Affairs: <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2018-02-06/muslim-voters-and-european-left> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 11.04.2018]
- İnternet: Dearden, L. (2017, Ocak 10). *Muslim girls must swim with boys in Switzerland, European court rules after parents refuse classes*. Independent: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/switzerland-muslim-swimming-pool-school-mixed-lessons-ruling-girls-boys-echr-a7518981.html> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 02.03.2018]
- İnternet: DENK. (2015, Şubat). *Politiek Manifest*. DENK: <https://www.bewegingdenk.nl/wp-content/uploads/2015/05/manifest-denk.pdf> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 10.04.2018]
- İnternet: Dragostinova, T. (2016). Refugees or Immigrants? The Migration Crisis in Europe in Historical Perspective. *Origins: Current Events in Historical Perspective*, 9(4). <http://origins.osu.edu/article/refugees-or-immigrants-migration-crisis-europe-historical-perspective/page/0/0#origins-article> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.12.2017]
- İnternet: Duke University. (2012). Anatomy of Islamophobia. *World Policy Journal*, 28(4), 14-15. <http://www.jstor.org/stable/41479299> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 10.07.2017]
- İnternet: DW. (2008, Kasım 24). *"Almanya'da Türkçe dersleri artırılmalı!"*. DW: <http://www.dw.com/tr/almanyada-t%C3%BCrk%C3%A7e-dersleri-art%C4%B1r%C4%B1lmal%C4%B1/a-3816271> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 13.04.2018]
- İnternet: DW. (2008, Aralık 12). *Almanya Süryanileri'nden Özdemir'e ziyaret*. DW: <http://www.dw.com/tr/almanya-s%C3%BCryanilerinden-%C3%B6zdemire-ziyaret/a-3871696> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 13.04.2018]

İnternet: DW. (2012, Nisan 20). *New interior minister says Islam not core in Germany*. DW: <http://www.dw.com/en/new-interior-minister-says-islam-not-core-in-germany/a-14888796> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 13.04.2018]

İnternet: DW. (2016, Eylül 26). *Alevilerden Almanya İslam Konferansı'na protesto*. DW: <http://www.dw.com/tr/alevilerden-almanya-islam-konferans%C4%B1na-protesto/a-35889381> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 10.03.2018]

İnternet: DW. (2017, Ocak 11). *Almanyalı Müslümanlardan AİHM kararına destek*. Deutsche Welle: <http://www.dw.com/tr/almanyal%C4%B1m%C3%BCsl%C3%BCmanlardan-aihm-karar%C4%B1na-destek/a-37092251> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 09.03.2018]

İnternet: DW. (2018, Mart 14). *Tehditler nedeniyle bürosunu kapatıyor*. DW: <http://www.dw.com/tr/tehditler-nedeniyle-b%C3%BCrosunu-kapat%C4%B1yor/a-42980021> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 10.04.2018]

İnternet: El-Menouar, Y. (2017). *Muslims in Europe: Results and Country Profiles*. Gütersloh: Bertelsmann Foundation. https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/Study_LW_Religion-Monitor-2017_Muslims-in-Europe_Results-and-Country-Profiles.pdf adresinden alındı [Erişim Tarihi: 01.03.2018]

İnternet: Esman, A. R. (2017, Nisan 21). *Europe's Rising Islam-Based Political Parties*. The Investigative Project on Terrorism: <https://www.investigativeproject.org/6038/europe-rising-islam-based-political-parties> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 05.04.2018]

İnternet: *European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)*. (tarih yok). Council of Europe: <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 07.02.2018]

İnternet: EUROSTAT. (2016). Foreign-born Persons in Cities. *Urban Europe: Statistics on Cities, Towns and Suburbs* (s. 221-238). içinde Luxembourg: European Union. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/7596823/KS-01-16-691-EN-N.pdf/0abf140c-ccc7-4a7f-b236-682effcde10f> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 05.02.2018]

- İnternet: Fetzer, J. S., & Soper, J. C. (2003). The Roots of Public Attitudes toward State Accommodation of European Muslims' Religious. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 42(2), 247-258. <http://www.jstor.org/stable/1387840> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 03.02.2018]
- İnternet: Filiz, V. (2017, Ekim 3). "Avrupa'daki problem bir din problemi değil, bir insan hakları problemi". (S. Emin, Röportaj Yapan) <http://timebalkan.com/avrupadaki-problem-bir-din-problemi-degil-bir-insan-haklari-problemi/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 13.03.2018]
- İnternet: Fishwick, C. (2015, Kasım 20). 'The media have failed us': British Muslims on coverage of the Paris attacks. The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/20/british-muslims-media-coverage-paris-terror-attacks> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 02.03.2018]
- İnternet: Friedman, G. (2016, Nisan 14). *Europe, Islam and Radical Secularism*. Geopolitical Futures: <https://geopoliticalfutures.com/europe-islam-and-radical-secularism/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 23.02.2018]
- İnternet: Goodwin, M., & Raines, T. (2017). *What Do Europeans Think About Muslim Immigration?* Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/what-do-europeans-think-about-muslim-immigration> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 27.07.2017]
- İnternet: Goodwin, M., Raines, T., & Cutts, D. (2017, Şubat 7). *What Do Europeans Think About Muslim Immigration?* Chatham House: <https://www.chathamhouse.org/expert/comment/what-do-europeans-think-about-muslim-immigration> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 11.07.2017]
- İnternet: Göç Araştırmaları Vakfı. (2017, Eylül 28). *TellMAMA: "Amacımız ortaklık duygusuna sahip, kendisi olma hissi olanlara yol açmak"*. Göç Araştırmaları Vakfı(GAV): gocvakfi.org/tellmama-soylesisi/ adresinden alındı [Erişim Tarihi: 17.10.2017]
- İnternet: Green, L., & Yaagoub, F. (2008). *Islamophobia: The New Anti-Semitism?* Humanity in Action: <https://www.humanityinaction.org/knowledgebase/95-islamophobia-the-new-anti-semitism> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 25.12.2017]

İnternet: Green, T. (2013, Eylül 26). *The Satanic Verses 25 Years Later: Why the Rushdie Affair Still Matters*. Huffing Post: https://www.huffingtonpost.com/todd-green-phd/the-satanic-verses-twenty_b_3965066.html adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.08.2017]

İnternet: Hafez, F. (2018, Mayıs 3). *The French Initiative to Change the Qur'an*. SETA Perspective: http://setav.org/en/assets/uploads/2018/05/39_Perspective_French_Iniative1.pdf adresinden alındı [Erişim Tarihi: 14.05.2018]

İnternet: Hall, M. (2016, Aralık 2). *SHOCK POLL: Four in ten British Muslims want some aspect of Sharia Law enforced in UK*. Express: Home of the Daily and Sunday Express: <https://www.express.co.uk/news/uk/738852/British-Muslims-Sharia-Law-enforced-UK-Islam-poll> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.03.2018]

İnternet: Hargreaves, J. (2016, Temmuz). *Islamophobia: Reality or Myth*. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Lancaster, Lancaster Üniversitesi. <http://eprints.lancs.ac.uk/80451/1/2016hargreavesphd.pdf> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 03.03.2018]

İnternet: Hayes, K. (2011, Ağustos 19). *Far-Right Parties, the European Union and the Power of Identity*. Ropresearch: <https://ropresearch.files.wordpress.com/2013/08/1.pdf> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 05.05.2018]

İnternet: Hunyadi, B., & Molnár, C. (2016, 2018 27). *Central Europe's Faceless Strangers: The Rise of Xenophobia*. Freedom House. Freedom House: <https://freedomhouse.org/report/special-reports/central-europe-s-faceless-strangers-rise-xenophobia-region#.WobyfoPFLIV> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 28.01.2018]

İnternet: IGMG. (2007, Nisan 10). *Almanya Müslümanları Koordinasyon Konseyi (KRM) kuruldu*. İslam Toplumu Milli Görüş: <https://www.igmg.org/tr/almanya-ma%C2%BCsla%C2%BCmanlara%C2%B1-koordinasyon-konseyi-krm-kuruldu/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 10.03.2018]

İnternet: İnanç, Y. S. (2017, Eylül 18). *Islamophobia witnessed every day in Europe, NGOs tell OSCE*. Daily Sabah:

<https://www.dailysabah.com/europe/2017/09/19/islamophobia-witnessed-every-day-in-europe-ngos-tell-osce> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 13.03.2018]

İnternet: IPSOS. (2016). *Perils of Perception 2016: A 40- Country Study*. IPSOS. <https://www.ipsos.com/sites/default/files/2016-12/Perils-of-perception-2016.pdf> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.07.2017]

İnternet: IPSOS. (2017). *Global Views on Immigration and the Refugee Crisis*. IPSOS. https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2017-09/ipsos-global-advisor-immigration-refugee-crisis-slides_0.pdf adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.07.2018]

İnternet: Islam, S. (2016, Mart 10). *Whisper It Softly: Muslims Are Part of Europe's Future*. Yale Global: <https://yaleglobal.yale.edu/content/whisper-it-softly-muslims-are-part-europes-future> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 10.07.2017]

İnternet: Joffe, J. (2017, Eylül 29). *The right is rising and social democracy is dying across Europe – but why?* The Guardian: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/sep/29/right-social-democracy-dying-europe-afd-far-right-germany> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 01.10.2017]

İnternet: Kapusuz, M. (2017, Haziran 1). *Türkler Alman Siyasetine İlgisiz Mi?* Perspektif: <http://www.perspektif.eu/2017/06/01/almanya-tuerkler-alman-siyasetine-ilgisiz-mi/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 15.04.2018]

İnternet: Karaman, H. (2011, Mart 18). *Kur'an'da başörtüsü emri yok mu?* Yeni Şafak: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/kuranda-baortusu-emri-yok-mu-26552> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 28.02.2018]

İnternet: Knight, B. (2017, Ağustos 24). *Muslims 'integrate' well into Germany - but aren't accepted*. DW: <http://www.dw.com/en/muslims-integrate-well-into-germany-but-arent-accepted/a-40213828> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 12.03.2018]

İnternet: Koopmans, R. (2013). *Islamic fundamentalism is widely spread*. Amsterdam: WZB (Social Science Center Berlin). WZB Berlin Social Science Center: https://www.wzb.eu/sites/default/files/u8/ruud_koopmans_religious_fundamentalism_and_out-group_hostility_among_muslims_and_christian.pdf adresinden alındı [Erişim Tarihi: 01.04.2018]

- İnternet: Leiken, R. S. (2005). Europe's Angry Muslims. *Foreign Affairs*, 84(4), 120-135.
<http://www.jstor.org/stable/20034425> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 27.03.2018]
- İnternet: Lorant, K. (2005). *The demographic challenge in Europe*. Brussels.
<http://www.europarl.europa.eu/inddem/docs/papers/The%20demographic%20challenge%20in%20Europe.pdf> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 19.01.2018]
- İnternet: Mandaville, P. (2001). *Transnational Muslim Politics: Reimagining the Umma*. London: Routledge.
https://www.academia.edu/3409757/Transnational_Muslim_politics_Reimagining_the_umma adresinden alındı [Erişim Tarihi: 29.03.2018]
- İnternet: MEE. (2018, Nisan 26). 'Manifesto' lumping Islam and anti-Semitism sparks outrage in France. Middle East Eye: <http://www.middleeasteye.net/muslims-france-anti-semitism-manifesto-conflation-racism-islam> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 14.05.2018]
- İnternet: Modood, T. (2012, Ağustos 8). *Secularism in crisis? Muslims and the challenge of multiculturalism*. ABC: <http://www.abc.net.au/religion/articles/2012/08/08/3563265.htm> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 27.02.2018]
- İnternet: Modood, T. (2014). We Don't Do God'? Secularism and the Accommodation of Muslims in Western Europe. *Georgetown Journal of International Affairs, Culture and Society*. <https://www.georgetownjournalofinternationalaffairs.org/online-edition/we-dont-do-god-secularism-and-the-accommodation-of-muslims-in-western-europe> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 28.02.2018]
- İnternet: Mujahid, A. M. (2017, Nisan). *Impact of 9/11 on Muslim Americans*. Sound Vision: <https://www.soundvision.com/article/impact-of-911-on-muslim-americans> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 01.02.2018]
- İnternet: *Muslim Migration to Europe*. (2015, Temmuz 17). University of Minnesota Immigration History Research Center: <https://cla.umn.edu/ihr/news-events/other/muslim-migration-europe> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 02.01.2018]
- İnternet: NBZ. (2017). *Partei*. NBZ: https://nbz-partei.at/nbz_partei/ adresinden alındı [Erişim Tarihi: 12.04.2018]

- İnternet: New Castle University Press Office. (2017, Mart 15). Islamophobia stops young Muslims playing bigger role in politics. New Castle University: <http://www.ncl.ac.uk/press/articles/archive/2017/03/youngmuslims/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 13.03.2018]
- İnternet: Okur, M. A. (2017). Üretilen Korku Psikolojisi:İslamofobi. *Diyanet Dergi*, 18-21. http://www2.diyanet.gov.tr/DiniYay%C4%B1nlarGenelMudurlugu/DergiDokumanlar/Aylik/2017/aylik_mayis_2017.pdf adresinden alındı [Erişim Tarihi: 05.12.2017]
- İnternet: One Europe. (2015, Eylül 20). *Xenophobia in Europe: Analysis and Solutions*. One Europe: <http://one-europe.net/xenophobia-in-europe-analysis-and-solutions> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 02.02.2018]
- İnternet: PEJ. (2017). *Programme du PEJ*. PEJ: <http://parti-egalite-justice.fr/programme-du-pej/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 16.04.2018]
- İnternet: Pelaia, A. (2017, Temmuz 4). *Why Jewish Men Wear a Kippah*. ThoughtCo: <https://www.thoughtco.com/what-is-a-kippah-2076766> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 27.02.2018]
- İnternet: Perraudin, F. (2016, Nisan 11). *Half of all British Muslims think homosexuality should be illegal, poll finds*. The Guardian: <https://www.theguardian.com/uk-news/2016/apr/11/british-muslims-strong-sense-of-belonging-poll-homosexuality-sharia-law> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 11.03.2018]
- İnternet: Precht, T. (2007). *Home grown terrorism and Islamist radi-calisation in Europe: From conversion to Terrorism*. Danish Ministry of Justice. http://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Arbejdsomraader/Forskning/Forskningspuljen/2011/2007/Home_grown_terrorism_and_Islamist_radicalisation_in_Europe_-_an_assessment_of_influencing_factors__2_.pdf adresinden alındı [Erişim Tarihi: 23.10.2017]
- İnternet: Riedel, S. (2010). Muslim Self-Organisation Between Etatism and Civil Society: Countries and Concepts. A. Kreienbrink, & M. Bodenstein (Dü) içinde, *Muslim Organisations and the State -European Perspectives* (s. 22-37). Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (German Federal Office for Migration and Refugees). <http://eprints.whiterose.ac.uk/43692/2/Muslim%20Organisations%20and%20the%20State%20-European%20Perspectives.pdf> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 09.03.2018]

İnternet: Rnw Media. (2017, Haziran). *No Dutch Muslim party in June elections*. RNW: <https://www.rnw.org/archive/no-dutch-muslim-party-june-elections> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 14.04.2018]

İnternet: Roe, P. (2004). Securitization and Minority Rights: Conditions of Security. *Peace Research Institute Oslo*, 35(3), 279-294. <https://pdfs.semanticscholar.org/6f2c/c43f1680b523621f71457368aaf162bd6390.pdf> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.12.2017]

İnternet: Roy, O. (2015, Kasım 18-19). What is the driving force behind jihadist terrorism? – A scientific perspective on the causes/circumstances of joining the scene. *Speech*. Fiesole, Italy: European University Institute in San Domenico. <https://life.eui.eu/wp-content/uploads/sites/7/2015/11/OLIVIER-ROY-what-is-a-radical-islamist.pdf> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 19.12.2017]

İnternet: Roy, O. (2017, Nisan 13). *Who are the new jihadis?* Guardian: <https://www.theguardian.com/news/2017/apr/13/who-are-the-new-jihadis> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 19.04.2018]

İnternet: Scott, J. W. (2005). SYMPTOMATIC POLITICS: The Banning of Islamic Head Scarves in French Public Schools. *French Politics, Culture & Society*, 106-127. <http://www.pierre-legrand.com/scott.pdf> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 26.02.2018]

İnternet: Seul, J. R. (1999). 'Ours Is the Way of God': Religion, Identity, and Intergroup Conflict. *Journal of Peace Research*, 36(5), 553-569. <http://www.jstor.org/stable/424533> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.07.2017]

İnternet: Shackle, S. (2016, Eylül 19). *What is Salafi jihadism?* New Humanist: <https://newhumanist.org.uk/articles/5087/what-is-salafi-jihadism> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 19.04.2018]

İnternet: Shavit, U. (2007). Should Muslims Integrate into the West? *Middle East Quarterly*, 4, 13-21. <http://www.meforum.org/1761/should-muslims-integrate-into-the-west> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 19.03.2018]

İnternet: Sieczkowski, C. (2012, Aralık 21). *Randolph Linn, Indiana Man, Drank 45 Beers, Got 'Riled Up' By Fox News Before Mosque Arson (VIDEO)*. Huffpost:

https://www.huffingtonpost.com/2012/12/21/anderson-linn-fox-news-mosque-arson_n_2345708.html adresinden alındı [Erişim Tarihi: 02.03.2018]

İnternet: Silber, M. D., & Bhatt, A. (2007). *Radicalization in the West: The Homegrown Threat*. New York: New York City Police Department. https://sethgodin.typepad.com/seths_blog/files/NYPD_Report-Radicalization_in_the_West.pdf adresinden alındı [Erişim Tarihi: 19.10.2017]

İnternet: Sabah. (2017, Mart 7). *Europe's Muslims form own political parties amid rising populism, Islamophobia*. Daily Sabah: <https://www.dailysabah.com/europe/2017/03/07/europes-muslims-form-own-political-parties-amid-rising-populism-islamophobia> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 25.03.2018]

İnternet: Sputnik. (2017, Eylül 17). *Breaking Barriers: Sweden's First Muslim Party Hopes to Make Way Into Parliament*. Sputnik: <https://sputniknews.com/europe/201709141057387197-sweden-muslim-party-jasin/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 14.04.2018]

İnternet: Statista. (2017). *Foreign-born population of the European Union as of 2016, by country*. The Statistics Portal: <https://www.statista.com/statistics/549292/foreign-born-population-of-eu/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 05.02.2018]

İnternet: Street, N. S. (2015, Aralık 28). *Muslims Seek a Delicate Balance in a Secular Europe*. Pulitzer Center: <https://pulitzercenter.org/reporting/muslims-seek-delicate-balance-secular-europe> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 26.02.2018]

İnternet: Şimşek, A. (2017, Ağustos 24). *Muslims in Europe Well integrated New Study Claims*. Anadolu Agency: <https://aa.com.tr/en/europe/muslims-in-europe-well-integrated-new-study-claims/893089> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 12.03.2018]

İnternet: Taylor, C. (2010). The Meaning of Secularism. *The Hedgehog Review*, 23-34. http://iasc-culture.org/THR/archives/Fall2010/Taylor_lo.pdf adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.02.2018]

İnternet: Tonybee, P. (2001, Aralık 12). *Religion must be removed from all functions of state*. The Guardian: <https://www.theguardian.com/society/2001/dec/12/communities.comment> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 10.02.2018]

- İnternet: Topçu, E. (2015, Ocak 12). *PEGIDA: ‘Son Alman fenomeni’ hakkında bilmeniz gereken her şey 9 Soruda*. Diken: <http://www.diken.com.tr/9-soruda-pegida-son-alman-fenomeni-hakkinda-bilmeniz-gereken-sey/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 01.05.2018]
- İnternet: Triandafyllidou, A. (2015, Mayıs 15). European Muslims: Caught between Local Integration Challenges and Global Terrorism Discourses. *IAI Working Papers*, s. 1-16. <https://www.osce.org/networks/newmedtrackII/166511?download=true> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 17.07.2017]
- İnternet: UDMF. (tarih yok). *The Party*. UDMF: <http://udmf.fr/en/parti.html> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 12.04.2018]
- İnternet: UHİM. (2015). *Avrupa’da Yükselen Ayrımcılık, Nefret, İslamofobi ve Irkçılık*. İstanbul: Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi (UHİM). <http://en.uhim.org/Uploads/GenelDosya/avrupada-yukselen-ayrimcilik-nefret-islamofobi-ve-irkcilik-65-d.pdf> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.03.2018]
- İnternet: UNHR. (2010). *Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation*. New York and Genava: UNHR. http://www.ohchr.org/Documents/Publications/MinorityRights_en.pdf adresinden alındı [Erişim Tarihi: 18.12.2017]
- İnternet: UNHRC. (tarih yok). *The 1951 Refugee Convention*. UNHRC: <http://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 31.12.2017]
- İnternet: Vatan. (2015, Şubat 15). *Fransa’da ilk Müslüman partisi kuruldu*. Gazete Vatan: <http://www.gazetevatan.com/fransa-da-ilk-musluman-partisi-kuruldu-740205-dunya/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 14.04.2018]
- İnternet: Vidino, L. (2006, Nisan 30). *The Muslim Brotherhood and Islamic law in Europe*. Investigative Project on Terrorism: <https://www.investigativeproject.org/327/the-muslim-brotherhood-and-islamic-law-in-europe> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 20.03.2018]
- İnternet: Volk, S. (2017, Şubat 9). *Are Muslims the new Jews? Islamophobia and anti-Semitism in Europe*. EUROCLTURER: <https://euroclturer.eu/2017/02/09/are->

muslims-the-new-jews-islamophobia-and-anti-semitism-in-europe/ adresinden alındı [Erişim Tarihi: 25.12.2017]

İnternet: Volokhov, V. (2015, Mart 26). The Role and Place of Islamic Parties in European Politics. Borysfen Intel: <http://bintel.com.ua/en/article/islam-party/> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 05.04.2018]

İnternet: Waever, O. (2003). *Securitisation: Taking stock of a research programme in Security Studies*. Unpublished Manuscript: <https://www.clisec.uni-hamburg.de/en/pdf/data/waever-2003-securitisation-taking-stock-of-a-research-programme-in-security-studies.pdf> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 03.09.2017]

İnternet: Weaver, M. (2017, Mart 14). *Burqa bans, headscarves and veils: a timeline of legislation in the west*. The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2017/mar/14/headscarves-and-muslim-veil-ban-debate-timeline> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 17.02.2018]

İnternet: *Xenophobia*. (2013, Eylül). United Nations Human Rights Office of the High Commissioner: <https://nhri.ohchr.org/EN/Themes/Racial/Documents/Xenophobia.pdf> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 29.01.2018]

İnternet: Yeni Şafak. (2017, Ekim 19). *Viyana'da Türk yolcuları köpekle aradılar*. Yeni Şafak: <https://www.yenisafak.com/dunya/viyanada-turk-yolculari-kopekle-aradilar-2803612> adresinden alındı [Erişim Tarihi: 09.03.2018]

İnternet: Yle. (2011, Eylül 29). *Prayer ban in break room not discrimination*. YLE UUTISET: https://yle.fi/uutiset/osasto/news/prayer_ban_in_break_room_not_discrimination/5427927 adresinden alındı [Erişim Tarihi: 01.03.2018]

İnternet: Zeitvogel, K., & Gawel, A. (2015, Kasım 24). *Immigration, Insecurity Fuel Rise of the Right in Europe*. The Washington Diplomat: http://washdiplomat.com/index.php?option=com_content&view=article&id=12736:-immigration-insecurity-fuels-rise-of-the-right-in-europe&catid=1538&Itemid=562 adresinden alındı [Erişim Tarihi: 01.08.2017]

- Kalın, İ. (2011). Islamophobia and Limits of Multiculturalism. J. L. Esposito, & İ. Kalın (Dü) içinde, *The Challenge of Pluralism in the 21th Century: Islamophobia* (s. 3-21). Oxford: Oxford University Press.
- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki ve Ötesi* (7. b.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Kaplan, J. (2006). Islamophobia in America?: September 11 and Islamophobic Hate Crime. *Terrorism and Political Violence*, 18(1), 1-33. doi:10.1080/09546550500383209
- Kaya, S. (2015). Islamophobia in Western Europe: A Comparative, Multilevel Study. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 35(3), 450-465. doi:http://dx.doi.org/10.1080/13602004.2015.1080952
- Kinnvall, C., & Nesbitt-Larking, P. (2009). Security, subjectivity and space in postcolonial Europe: Muslims in the diaspora. *European Security*, 18(3), 305-325. doi:10.1080/09662831003758107
- Kinnvall, C., & Nesbitt-Larking, P. (2011). Global Insecurity and Citizenship Strategies: Young Muslims in the West. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, 12(3), 271-290. doi:10.1080/1600910X.2011.619344
- Krause, K., & Williams, M. C. (1996). Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods. *Mershon International Studies Review*, 40(2), 229-254.
- Krause, K., & Williams, M. C. (1996). Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods. *Mershon International Studies Review*, 40(2), 229-254. doi:10.2307/222776
- Kreienbrink, A., & Vardar, N. (2010). Introduction. A. Kreienbrink, & M. Bodenstein (Dü) içinde, *Muslim Organisations and the State -European Perspectives* (s. 6-20). Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (German Federal Office for Migration and Refugees).
- Lean, N. (2017). *The Islamophobia Industry: How the Right Manufactures Fear of Muslims* (2. b.). London: Pluto Press.
- Lean, N. (2017). *The Islamophobia Industry: How the Right Manufactures Fear of Muslims* (2. b.). London: Pluto Press.

- Lefebvre, A., & White, M. (2010). Bergson on Durkheim: Society sui generis. *Journal of Classical Sociology*, 10(4), 457-477.
- Lievens, J. (1998). Interethnic Marriage: Bringing in the Context through Multilevel Modelling. *European Journal of Population*, 14(2), 117–155.
- Mansouri, F., Lobo, M., & Johns, A. (2015). Addressing the “Muslim Question”. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 35(2), 165-170. doi:10.1080/13602004.2015.1046745
- Meer, N., & Modood, T. (2010). Analysing the Growing Scepticism Towards the Idea of Islamophobia. *Arches Quarterly*, 4(7), 116-127.
- Munro, N. (2006). The Immigrant Numbers Game. *National Journal*(38), 5-7.
- Munster, R. v. (2012). Securitization. *oxford Bibliographies*. doi:10.1093/OBO/9780199743292-0091
- Nielsen, J. S. (2004). *Muslims in Western Europe (The New Edinburgh Islamic Surveys)* (3. b.). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Noble, G. (2005). The Discomfort of Strangers: Racism, Incivility and Ontological Security in a Relaxed and Comfortable Nation. *Journal of Intercultural Studies*, 26(1-2), 107–20.
- Noble, G. (2005). The Discomfort of Strangers: Racism, Incivility and Ontological Security in a Relaxed and Comfortable Nation. *Journal of Intercultural Studies*, 26(1), 107 /120. doi:10.1080/07256860500074128
- Okumuş, F. (2007). Avrupa'da İslamofobi ve Mabadı. K. Canatan, & Ö. Hıdır (Dü) içinde, *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* (s. 119-144). Ankara: Eski Yeni Yayınları.
- Open Society Institute. (2010). *Muslims in Europe: A Report on 11 EU Cities*. New York: Open Society Institute.
- Pędziwiatr, K. (2017). Islamophobia in Poland: National Report 2016. E. Bayraklı, & F. Hafez içinde, *European Islamophobia Report 2016* (s. 411-442). İstanbul: SETA.
- Peter, F., & Ortega, R. (Dü). (2014). *Islamic Movements of Europe: Public Religion and Islamophobia in the Modern World*. London: I.B. Tauris & Co. Ltd.

- PEW. (2005). *Support for Terror Wanes Among Muslim Publics ISLAMIC EXTREMISM: COMMON CONCERN FOR MUSLIM AND WESTERN PUBLICS*. Washington: PEW.
- PEW. (2006). *Muslims in Europe: Economic Worries Top Concerns About Religious and Cultural Identity*. Washington: PEW.
- PEW. (2010). *Muslim Networks and Movements in Western Europe* . Washington: PEW .
- PEW. (2017). *Europe's Growing Muslim Population*. PEW Research Center.
- Rabet, S. P. (1996). *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia From The Death of Tito to Ethnic War*. Boulder: Westview Press.
- Riaño, S. C. (2014). The Political Influence of Islam in Belgium. *Partecipazione e Conflitto*, 7(1), 133-151. doi: <https://doi.org/10.1285/i20356609v7i1p133>
- Richardson, J. E. (2004). *(Mis)Representing Islam: The Racism and Rhetoric of British Broadsheet Newspapers*. Philadelphia : John Benjamins B.V.
- Roe, P. (2007). Societal Security. A. Collins içinde, *Contemporary Security Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Roy, O. (2004). *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*. New York: Columbia University Press.
- Roy, O. (2009). Al-Qaeda in the West as a Youth Movement: The Power of a Narrative. M. Emerson (Dü.) içinde, *Ethno-Religious Conflict in Europe: Typologies of Radicalization in Europe's Muslim Communities* (s. 11-26). Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Runnymede Trust Commision. (1997). *Islamophobia: A Challenge for Us All*. London: Runnymede Trust.
- Sajid, A. (2005). Islamophobia: A new word for an old fear. *OSCE CONFERENCE ON ANTI-SEMITISM AND ON OTHER FORMS OF INTOLERANCE* (s. 1-41). Cordoba: OSCE.
- Samur, H. (2017). Avrupa'nın Önyargılarının ve Çelişkilerinin Bir. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(29), 147-173.
- Savage, T. (2004). Europe and Islam: Crescent waxing, cultures clashing. *The Washington Quarterly*, 27(3), 25-50.

- Savage, T. M. (2004). Europe and Islam: Crescent waxing, cultures clashing. *The Washington Quarterly*, 27(3), 25-50. doi:10.1162/016366004323090241
- Schmidinger, T. (2011). Islam, Migration, and the Muslim Communities in Europe: History, Legal Framework, and Organizations. T. Schmidinger, & V. Dzihic (Dü) içinde, *Looming Shadows. Migration and Integration at a Time of Upheaval* (s. 99-122). Washington: Brookings Institution Press.
- SETA. (2016). *European Islamophobia Report 2015*. İstanbul: SETA.
- SETA. (2017). *European Islamophobia Report 2016*. İstanbul: SETA.
- Shatham, P., Koopmans, R., & Giugni, M. (2005). Multiculturalism, Religion and Migrants' Claims-Making for Group Demands in Britain, the Netherlands and France. *Ethnicities*, 5(4), 427-459.
- Silvestri, S. (2007). Muslim Institutions and Political Mobilisation. S. Amghar, A. Boubekeur, & M. Emerson (Dü) içinde, *European Islam: Challenges for Public Policy and Society* (s. 169-182). Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Silvestri, S. (2009). Islam and Religion in the EU Political. *West European Politics*, 32(6), 1212-1239.
- Silvestri, S. (2010). Muslim Self-Organisation in Europe: Risks and Odds of State Intervention. A. Kreienbrink, & M. Bodenstein (Dü) içinde, *Muslim Organisations and the State - European Perspectives* (s. 37-52). Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge (German Federal Office for Migration and Refugees).
- Social Mobility Commission. (2017). *The Social Mobility Challenges Faced by Young Muslims*. London: Social Mobility Commission.
- Stercks, L. (2008). Turkish and Moroccan Immigrant Youths' Choice of a Marriage Partner. *ESSHC*. Lisbon: ESSHC.
- Strabac, Z., & Listhaug, O. (2008). Anti-Muslim prejudice in Europe: A multilevel analysis of survey data from 30 countries. *Social Science Research*(37), 268-286.
- Theiler, T. (2003). Societal security and social psychology. *Review of International Studies*(29), 249-268.
- Theiler, T. (2003). Societal Security and Social Psychology. *Review of International Studies*, 29, 249-268.

- Veldhuis, T., & Bakker, E. (2009). Muslims in the Netherlands: Tensions and Violent Conflict. M. Emerson (Dü.) içinde, *Ethno-Religious Conflict in Europe: Typologies of Radicalization in Europe's Muslim Communities* (s. 81-108). Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Waever, O. (1993). Societal security: the concept. O. Waever, B. Buzan, M. Kelstrup, & P. Lemaitre içinde, *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe* (s. 17-40). London: Pinter Publisher.
- Waever, O. (1995). Securitization and Desecuritization. R. D. Lipschutz (Dü.) içinde, *On Security* (s. 46-86). New York: Columbia University Press.
- Waever, O. (2004, Mart 17-20). Aberystwyth, Paris, Copenhagen New 'Schools' in Security Theory and their Origins between Core and Periphery. *Geo-Cultural Epistemologies in IR: Thinking Security Differently*. Montreal, Kanada: International Studies Association.
- Waever, O. (2008). The Changing Agenda of Societal Security. H. G. Brauch (Dü.) içinde, *Globalization and Environmental Challenges: Reconceptualizing Security in the 21st Century* (s. 581-594). Berlin: Springer.
- Waever, O., & Kelstrup, M. (1993). Europe and its nations: political and cultural identities. O. Waever, B. Buzan, M. Kelstrup, & P. Lemaitre içinde, *Identity, Migration and New Security Agenda in Europe* (s. 61-92). London: Pinter Publishers.
- Waever, O., Buzan, B., Kelstrup, M., & Lemaitre, P. (1993). *Identity, Migration and the New Security Order in Europe*. London: Pinter.
- Wharton, B. (2008). Twin towers of cultural confusion? Contemporary crises of identity in Europe and European Islam. *Global Change, Peace&Security*, 20(1), 41-58.
- Wike, R., Stokes, B., & Simmons, K. (2016). *Europeans Fear Wave of Refugees Will Mean More Terrorism, Fewer Jobs*. PEW Research Center.
- William, M. C. (2003). Words, Images, Enemies: Securitisation and International Politics. *International Studies Quarterly*, 47(4), 511-532.
- World Economic Forum Community. (2008). *Islam and the West: Annual Report on the State of Dialogue*. Geneva: World Economic Forum.

- Wrench, J. (2011). Data On Discrimination In Eu Countries: Statistics, Research And The Drive For Comparability. *Ethnic and Racial Studies*, 34(10), 1715-1730.
- Yaman, F. (2017). *Avrupa'da İslam ve Sivil Toplum Almanya Örneği*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Zárate, M. A., & Garza, A. A. (2002). In-Group Distinctiveness and Self-Affirmation as Dual Components of Prejudice Reduction. *Self and Identity*, 1(3), 235-249.

EKLER

EK-1. Yarı yapılandırılmış mülakat formu

1. Kaç yıldır burada yaşıyorsunuz?
2. Kendinizi ne olarak tanımlıyorsunuz? (Ulusal kimlik üzerinden mi dini kimlik üzerinden mi?)
3. Avrupa'nın İslam'a ilişkin tutumunu nasıl ifade edersiniz?
4. Avrupa'da yabancı kökenli/göçmen olmanın zorlukları var mı? Peki Avrupa'da Müslüman olarak yaşamamanın zorlukları var mıdır?
5. Avrupa'da İslamofobinin olduğunu düşünüyor musunuz?
6. Hiç Müslüman olmanız nedeniyle olumsuz bir tutumla karşılaştığınızı düşündüğünüz oldu mu? Kendiniz, tanıdığınız ya da duyduğunuz?
7. Avrupa'nın her yerinde İslam'a yönelik tutumun aynı olduğu düşüncesinde misiniz? (Sadece deneyimi olanlara sorulacaktır.)
8. Avrupa'daki Müslümanların örgütlü faaliyetleri var mıdır?(dernek gibi) Varsa faaliyetleri nelerdir? İslam'ı hedef alan saldırı ve olumsuz tutumlar karşısında ne tür faaliyetler yürütmektedirler?
9. Avrupa'daki Müslümanların İslam'ı doğru bir şekilde temsil ettiğine inanıyor musunuz?
10. Halihazırda bulunan camilerin ve mescitlerin Avrupalı Müslümanların günümüz sorunlarına yönelik dini ihtiyaçlarını karşıladığına inanıyor musunuz?
11. Avrupa'daki Müslümanların gayrimüslim gruplar ve kendi aralarındaki ilişkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?
12. Avrupa'da İslam'ı yaşamamanızı kolaylaştıran unsurlar nelerdir? (Özellikle kendi ülkesiyle karşılaştırılması istenecektir)
13. Müslüman ülkelerle Avrupa ülkeleri arasında yaşanan gelişmeler sizi nasıl etkilemektedir?

EK-2. Mülakata katılanların listesi

Görüşmeci	Ülke	Cinsiyet	Meslek	Etnik-Mezhep	Mülakat Tarihi
1	Polonya	Erkek	Akademisyen	Anadolu Müslümanı	<u>21.05.2018</u>
2	Polonya	Erkek	Tercüman	Orta Doğulu, Şii	<u>21.05.2018</u>
3	Polonya	Erkek	İş adamı	Anadolu Müslümanı	<u>21.05.2018</u>
4	Polonya	Erkek	Nakliyecisi	Kuzey Afrikalı	<u>21.05.2018</u>
5	Polonya	Kadın	Akademisyen	Anadolu Müslümanı	<u>10.02.2018</u>
6	Polonya	Kadın	Öğrenci	Anadolu Müslümanı	<u>10.02.2018</u>
7	Polonya	Kadın	Akademisyen	Anadolu Müslümanı	<u>21.05.2018</u>
8	Polonya	Erkek	Serbest Meslek	İranlı Müslüman, Şii	<u>09.02.2018</u>
9	Polonya	Erkek	Öğrenci	Orta Doğulu, Şii	<u>09.02.2018</u>
10	Polonya	Erkek	Serbest Meslek	Anadolu Müslümanı	<u>10.02.2018</u>
11	Almanya	Kadın	Serbest Meslek	Kuzey Afrikalı	<u>12.08.2017</u>
12	Almanya	Kadın	Ev Hanımı	Kuzey Afrikalı	<u>12.08.2017</u>
13	Almanya	Kadın	STK Çalışanı	Anadolu Müslümanı	<u>28.09.2017</u>
14	Almanya	Kadın	Ev Hanımı	Anadolu Müslümanı	<u>29.09.2017</u>
15	Almanya	Kadın	Sekreter	Orta Doğulu	<u>30.09.2017</u>
16	Almanya	Erkek	STK Çalışanı	Anadolu Müslümanı	<u>15.08.2017</u>
17	Almanya	Erkek	Diyanet Görevlisi	Anadolu Müslümanı	<u>27.08.2017</u>
18	Almanya	Erkek	Öğrenci	*Din değiştirerek Müslüman olmuş.	<u>05.08.2017</u>
19	Almanya	Erkek	Öğrenci	İranlı Müslüman, Şii	<u>05.08.2017</u>
20	Almanya	Kadın	Siyasetçi	Anadolu Müslümanı	<u>20.08.2017</u>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : FIRAT, Zeynep
 Uyruğu : TC
 Doğum tarihi ve yeri : 01.07.1992, RİZE
 Medeni hali : Bekar
 Telefon : 05468672392
 Faks :
 e-mail : zeynepfrat1@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Hacettepe Üniversitesi	2015
Lise	Rize Tefvık İleri Anadolu Lisesi	2010

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2017- devam ediyor	Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce, YDS 2016- 87,500

Yayınlar

Fırat Z. , "Islamophobia and Muslims in Europe", 1st Politics and International Relations Congress, KTÜ, TRABZON, TÜRKİYE, 26-27 Ekim 2017, pp.1-1

Hobiler

Politika, uluslararası ilişkiler ve din konuları, kitap okuma, yürüyüş, sosyal faaliyetlerde bulunmak, farklı kültürleri ve dilleri öğrenmek, araştırma yapmak vs.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

güçlü olmak ayrıcalıktır

